

8336

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FUZÖLİ'NİN TÜRKÇE GAZELLERİNDE
ÖLÜM, AYRILIK ve YALNIZLIK TEMALARI

Hazırlayan:
M. Hanefî YONTAR

Danışman:

Yrd.Doç.Dr.Süreyya A.Beyzadeoğlu
T.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Eski Türk Edebiyatı Öğretim Üyesi

Edirne-1990

T. Ü.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	:
GİRİŞ	1 - 7
FUZULİ'DE ÖLÜM TEMİ	8 -10
I- Tasavvufî Mânâda Ölüm	11 -34
II- Beşerî Ölüm	35 -37
III- Dünyanın Geçici Oluşu ve Kadere Rıza	38 -44
IV- Sevgili ve Gamzesinin Öldürücü Oluşu	45 -57
V- Feleğin Öldürücü Oluşu	58 -59
VI- Aşkın Öldürücü Oluşu	60 -61
VII- Ölümden Korkuş	62 -66
VIII- Yaşlılık ve Ölüm	67 -69
IX- Hz. Peygamber İçin Ölmek	70..
AYRILIK TEMİ	71 -72
I- Ayrılık İztırâbı ve Şâirdeki Tesirleri	73 -82
II- Ayrılık ve Onun Verdiği İztırabtan Şikâyet	83 -95
III- Sevgiliden Ayrı Oluşunu Başkalarıyla Kıyaslama	96 -98
IV- Aşık ve Sevgili Arasındaki Haberciler	99 -103
V- Ayrılık İztırâbı ve Kavuşma Arzusu	104-106
VI- Ayrılık İztırabından Duyulan Zevk.....	107-111
VII- Visalde Ümitsizlik	112-115
VIII- Sevgiliye Kavuşamamayı Tabîî Bulma	116-117
IX- Ayrılık Acısına Tahammül	118
AYRILIK - ÖLÜM	119-125
YALNIZLIK TEMASI	126
YALNIZLIK.....	127-134
YALNIZLIK-AYRILIK	135-137
SONUÇ.....	138-139
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	:

ÖNSÜZ

Bu çalışmamda, Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'ndaki gazellerinde bulunan ölüm, ayrılık ve yalnızlık temalarını araştırırken, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın üç cilt halinde yayınladığı "Fuzûlî Divanı Şerhi" isimli eserindeki metinleri esas aldım.

"Ölüm", "Ayrılık" ve "Yalnızlık" ana başlıkları altında yapılan çalışmada, ana temalar hakkında bazı bilgiler verdikten sonra, tasnif ederek küçük başlıklar altında inceledim.

Fuzûlî, tasavvufu, şiirinde malzeme olarak çok iyi kullanan şairlerimizdendir. Bu sebeptendir ki gazelleri incelenirken, tasavvufî nazarla bakmak ve ona göre değerlendirmek gereklidir. Beşerî düşünce ve duygularla söylendiği sanılan bazı beyitlerinde verdiği karineler dikkatle tedkik edildiğinde, zâhirî mânânın altında, tasavvufî düşüncenin bulunduğu görülür.

Çalışmamda "tekrar" gibi görülebilecek yerler vardır. Bu, şâirin, belli bazı düşüncelerini, değişik beyitlerde farklı karinelerle, verişi sebebiyledir. İmajlar ve söyleyiş tarzı ayrı bir özellik ve ustalık taşıdığı için, hepsini ayrı ayrı göstermek lüzûmunu hissettim.

Bir çok kaynakta bulunabileceği ve yeni bir şey ilâve edemeyeceğim düşüncesiyle, Fuzûlî'nin hayatı ve sanatı hakkında bilgi vermek ihtiyacını duymadım.

Yazı makinalarında işaretlerinin bulunmaması sebebiyle, transkripsiyonu elle yaptım.

Bu tezin hazırlanmasında bana danışmanlık yaparak yardımda bulunan Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bölümü öğretim üyelerinden Sayın Yrd.Doç.Dr. Süreyya A.Beyzadeoğlu'na, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Sayın Prof.Dr.Necmettin Hacıeminoğlu, Sayın Yrd.Doç.Dr. Hasan Çebi ve emeği geçen diğer hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

M.Hanefî YONTAR

Çanakkale, Şubat-1990

GİRİŞ

Sanatkârlar üzerinde coğrafî şartların ve sosyal çevrenin tesirinin büyük ölçüde olduğu bilinmektedir. Sanatkârların yetişme tarzı ve şartları göz önünde bulundurularak eserleri incelendiğinde, hayatlarından bir çok izler bulmak mümkündür. Sıkıntılar, çekilen ızdıraplar, sürdürülen güzel hayât, belirli bâzı imajlar, eseri vücûda getiren sanatkâr hakkında verilmiş ip uçları olarak değerlendirilebilir.

Fuzûlî'yi anlayabilmek ve çevrenin, sanatkârın üzerindeki tesirini gösterebilmek için, Bâkî ile karşılaştırmayı uygun gördüm.

Türk şairleri içinde en büyüklerden sayılan Fuzûlî ve Bâkî'nin eserleri tedkik edilince, aynı devirde yaşamalarına rağmen, yaşama şartları ve çevreleri farklı olduğu için eserlerindeki imajlar ve dünyaya bakış tarzları arasında hayli farklılıklar olduğu görülür.

Fuzûlî'nin doğduğu yer ister Hille, ister Bağdat veya Kerbela olsun; onun yetiştiği çevre çöl atmosferinin hüküm sürdüğü bir yöredir, kendi ifâdesi ile "Irak-ı Arab" dır.

Bağdat ve çevresi, sık sık istilalara uğrayan, kargaşanın sıkıntılarının, acıların sosyal bunalımların hüküm sürdüğü, bütün bunlara rağmen ilim merkezi olma hususiyetini muhafaza eden bir yöredir. İlmin ve sıkıntının beraber yaşadığı bu bölgede, Fuzûlî, devrin aklî ve naklî, yani hendese, hikmet, tıb; hadis, tefsir ilimlerini tahsil etmiştir. Bu ilmi zenginlik, eserlerinde kendisini gösterir. Zaten ilimsiz şair olamayacağını açıkça ifade eder.

Fuzûlî bir çöl insanıdır. Çöl, sonsuzluktur. Çöl, yokluktur. Çöl, yalnızlıktır, ayrılıktır, ölümdür. Çöl, belâdır. Bu atmosferi, şâirin bir çok beytinde görürüz.

Deşt-i gâmda hâk-i kabrüm üzre serv-i gird-bâd
 Çekse baş ol servden su kesme ey seyl-i serâb
 Yetmeyüb vaşlîna sen Leylî-veşün bir ömrdür
 Men kimi Mecnûn olub şahrâya düşmüş âfitâb

Küçük bir misal olarak aldığımız bu iki beyitte "deşt (çöl),"gam",ölüm ifâdesi olarak "hâk-i kabr",gird-bâd", "serâb", birer çöl insanı olan "Leyli vüMecnûn" ve "sahrâ," çöl kültürünün birer parçasıdır.

Fuzûli ile aynı devirde yaşayan Bâkî, İstanbul da doğmuş, genç yaşında saray çevresine girmeyi başarmış, pâdişahların meclislerine girebilmiş, Şeyhülislamlık hariç bütün hayâllerini gerçekleştirmiş,zengin bir hayat sürmüştür.

İmparatorluğun ihtişamı, debdebesi ve süsü; tabiatın sonsuz güzelliği onun mısralarında parıl parıl parlar. Aşk, şarap ve zevk, mısralarında ziyâdece yer tutan imajlardır.

Şairlerin çoğunda solgun olan ve onlara ölümü hatırlatan hazan, Bâkî'de adeta zenginlik ve mücevherat mevsimidir; bir renk cümbüşüdür:

Gülşene altun varaklar zeyn edûb bâd-ı hazân
 Gûyya zerkûblar dükkânı oldı gülsitân

Râyegân oldum sonurdı lâ'1 ü yâkûtı velî
 Şimdi nakd altun sayar durmuş nihâl-i ergavân

Ahmet Hamdi Tanpınar, Fuzûli ile Bâkî'yi kıyaslarken şöyle diyor:

"Fakat bu iki şâirde dünyalarını yapan lûgatın kendisi de ayrıdır. Bâkî Divanı baştan aşağı kıymetli mâdenler ve sanat eşyası ile doludur. Sanki kasidelerini sunduğu dört hükümdarın asıl hazinelerinesahip olan oymuş gibi durmadan ortalığı parıltıya boğar. Burada bugün için tatsız bir imajın arasından altın kabzalı ve mücevher kakmalı bir kı-
 lıç fırlar, biraz ötede bir kalkan küçük bir güneş gibi parlar, murassa çerçevesi aynalar içlerindeki güzellerle ufkumuzu derinleştirir, altın kadehler, ipekli kumaşlar, ham, işlenmiş madenler, taşlar birbirleriyle yarışa girerler. Bu hakiki bir renk ve ışık cümbüşü, hatta israfıdır. Mevsimler bile bu şiire eski mısır hazinelerini getiren donanma gemileri veya ganimet kervanları gibi kıymetli yük-
 lü şeylerle gelir. Bu sâdece eski şiirin hayal dünyasında bu kelimelerin tuttuğu yer dolayısıyla değildir. Bâkî renk-
 liyi, parıltıyı ve kıymetli olanı sever. Onun hiç bir ri-
 yazeti yoktur. Düşünün ki ağaçlar içinde en sevdiği, kendi başına bir sefahat olan erguvandır. Bâkî sâdece bu ağacı sevmele kalmaz, sevgilisini erguvânî elbiselerle bile giydirir.

"Fuzûlî'de bu cümbüş ve israfın izini bulamayız. Hatta Bâkî'nin kullandığı bütün o parlak madenler, taşlar çok defa Fuzûlî'de kısılmış bir lamba gibi renk ve parıltılarını bile kaybederler. Çünkü onun lûgatı fakirlik ve ız-
 tırâbın etrafında döner ve aynası, yalnızlığın aynasıdır. Mihnet, gam, kanaat uzlet, gözyaşı, hicran ve yoksulluk şikâyetlerine bakıp da bu lûgatı Fuzûlî'ye sâdece talihin cebrettiğini zannetmeyin, Bütün bir riyâzet ve takvâ terbiyesi onu ister. Fuzûlî, kendini bütün dünya nimetlerinden sıyrılmış, yarı çıplak, her şeyden mahrum, şarkın o

ezelî padişah-dilenci (yahut derviş) karşılaşmasının tam öbür ucunda bulunca hakikî çehresini aldığı zanneder. Bunun için durmadan soyunur, fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi oturmadan bir şeyler atar ve attıkça başı yukarıya doğru yükselir. Tecridin tam zirvesinde başı bululutulardadır." (1)

Bâkî nin hayatı da şiirinde olduğu gibi renkli ve zengin devam ederken, Fuzûlî daha sâde, daha mütevâzi ve daha fikir bir hayat sürdürür.

Bu iki şâirimiz de bu dünyanın geçici olduğunu bilir ve mısralarında ifade ederler; fakat hâdiseyi değerlendirmişleri birbirlerinden farklıdır.

Bâkî ye göre, bu dünya gül mevsimi gibi kısa ve geçicidir, gafil davranıp (yiyip, içmeden) onu kaçırmamak, gününü gün etmek lâzımdır:

Gâfil geçürme fırsatı kim bâğ-ı 'âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pâydardur.

Fuzûlî ye göre insan fânî bir misâfir, dünya harap bir kervansaraydır. Bu yüzden ona sıkı sıkıya bağlanmamalıdır:

İlmağıl muhkem gönül dünyâya âkd-i irtibât
Sen bir âvâre misâfirsensin bu bir vîrân ribât

Dünyanın işi, sonunda geçip gitmek olduğundan, Bâkî'ye göre yine içmek lâzımdır:

---

(1) A. Hamdi Tanpınar, Fuzûlî ye Dair, Edebiyat Üzerine Makaleler Devlet Kitapları 1969, s. 166-167.

Sâkî mey-i Bâkî'yi getir bezme safâ vir
 Çün kâr-ı cihan 'âkıbetü'l-emr fenâdur

Buna karşılık Fuzûlî şöyle diyor:

Şarâb-ı nâb zevkinden ne hâsıl çün degül bâkî
 Riyâz-ı 'ömre bin kez şu verüp âhır kurtuldun dut

Mâdem ki bâkî değil, şarap zevkinden elde ne kalır?
 Ömrünün bahçelirine bin kere su versen de sonunda kuruyaca-
 caktır.

İki şairin dünyaya bakışları birbirinden farklıdır.
 Fuzûlî dindarâne bir nazarla bakar, tasavvuf felsefesi ga-
 zellerinin çoğunda hâkim unsurdur. Bâkî, sosyal çevrenin
 tesiri ile dir ki daha haz-perverdir.

Devr-i gül irdi tâze cevandur cihan yine
 Sa'y eyle 'ayş ü 'işreçe 'ahd-ı şebâbda

beytindeki temel fikir âdetâ Bakî'nin hayat falsefesidir.

Ölüm mevzuu bu ikişairimiz tarafından da işlenmiş-
 tir. Fakat bir çok hususta olduğu gibi bunda da görüşleri
 farklıdır.

Tasavvufi düşünceye sahip Fuzûlî'deki ölüm, "ölmeden
 ölmek"tir. Hayattayken maddi zevklerden, ihtiraslardan
 tecrit olarak Allah'ın benliğinde yok olmaktır. Bu, beşerî
 bir ölüm değildir; zâten Fuzûlî beşerî ölümü istemez. Omun
 düşüncesine göre insan yaşamalı, sıkıntı çekmeli, mâsivâ-
 dan kurtulup fenafillâha ermelidir.

Bâki'de de ölümden bahseden birçok beyit vardır. Onda-
daki ölüm, beşeri ölümdür. Mukadder olan bu ölüm karşısın-
da, onun bir teselli kaynağı vardır, o da sanatı dolayısıyla
la adının bâki kalmasıdır.

Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur şahîfe-i 'âlemde âdumuz

Güzel söz söyleme, güzel ve kalıcı eser bırakmak ge-
rektiği hususunda bu iki zirve şâirimiz hem-fikirdirler.
Fuzûlî'ye göre, yaşayacak söz söylemeli ki öldükten sonra
o söz insanı yaşatsın.

Ver söze ihyâ ki tutduğun seni hâb-ı ecel
Ede her sâ at seni cî yuhudan bîdâr söz

Bâkî'ye göre de kalıcı olan güzel eserdir:

Avâzeyi bu 'âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbeye bir hoş şadâ imiş.

Fuzûlî, Farsça divanında şiir hakkında düşüncelerini
belirtirken şöyle diyor:

"Bil ki şiir söyleyebilmek de kendi başına bir ilim-
dir. Ve kemal nevilerinden çok ictibarda olan bir şube-
dir. Bunu inkâr edenler, onun zevkine erişemeyenler veya
şiir söylemesini beceremeyenlerdir.

.....

"Şiir yazanın adı âlem sahifesinde ebedî olarak kalır."

(2).

---

(2) Ali Nihat Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi I, Kültür Bakan-
lığı Yayınları 1985, s. 3-4.

Aynı devirde, fakat ayrı coğrafya ve sosyal çevrede yaşamış, bu sebeple de dünya görüşleri ve işledikleri temalardaki anlayışları arasında farklar bulunan bu iki sanatkârı bir nebze olsun kıyaslamaya çalıştım..

Şimdi, asıl mevzumuz olan "Fuzûlî'nin Gazellerinde, Ölüm-Ayrılık-Yalnızlık Teması" konusunu işlemeye çalışacağım.

İnsanda, "ten" ve "can" olmak üzere iki hâl vardır. "ten" insanın görünen tarafı, yâni maddesidir. "can" iki tanedir. Biri, bütün canlılarda olan ve onları ayakta tutan kudret, öteki "ilâhîcevher"dir.

Mutasavvıfların düşüncesine göre, insan, maddesini yâni mecâzî varlığını yok ederse, kendisinde bulunan ilâhî cevher kalacaktır. Böyle olunca da insan, fenâfillâha ve bekabillâha erecektir.

Bu sebeptendir ki mutasavvıf şâirlerin şiirlerinde çoğu zaman bir ölüm arzusu göze çarpar. Bu ölüm bugünkü mânâda, ölüp âhirete gitmek anlamında değildir. Onların ölümünü istedikleri, mecâzî varlıklarıdır. Bilinen mânâda ölümü istemezler; çünkü vahdete erebilmek için, birçok merhaleden geçmek, nefsi terbiye etmek gereklidir, ancak o zaman vuslata erilecek, yâni Allah'ın birliğinde yok olacaktır.

Fuzûlî'nin gazellerindeki birçok beyitte ölüm temine tesadüf ediyoruz. Bu beyitlerin çoğunda şâirin, ölüme arzusu içinde olduğu görülüyor. Bu ölüm, "ölmeden ölmek" şeklindedir. Yâni kendisindeki maddî varlığı öldürüp; ilâhî, yâni bâkî olan varlıkla kalmaktır.

Şairin, bâzı beyitlerde, beşeri ölüm duygusu içerisindedir olduğu, hatta ölümden korktuğu da görülür.

Çalışmamın bu bölümünde, Fuzûlî'nin gazellerindeki ölüm temini, tasnif ederek inceliyip, gereken yerlerde izahlarda bulunmağa çalışacağım.

Ölüm mevcuu, şu başlıklar altında incelenecektir.

- I - Tasavvufî Mânâda Ölüm
- II - Beşeri Ölüm
- III - Dünyânın Geçici Oluşu ve Kadere Rıza
- IV - Sevgili ve Gamzesinin Öldürücü Oluşu
- V - Feleğin Öldürücü Oluşu
- VI - Aşkın Öldürücü Oluşu
- VII - Ölümden Korkuş
- VIII - Yaşlılık ve Ölüm
- IX - Hz. Peygamber İçin Ölmek.

I - Tasavvufî Mânâda Ölüm

Dehenin isterem ey aşk yoh et varlığum
Ki yoh olmakda bu gün bir garazum var menüm

(Ey aşk dudağını istiyorum. Benim varlığımı yok et;
zira yok olmakta benim bir maksadım var.)

Divan şiirinde tasvir edilen sevgilinin ağzı çok küçüktür. Mutasavvıf şairlerde de sevgilinin ağzı küçüktür. "mim" dir, noktadır, hatta o görünmez, yokluk ifâde eder. Aşık ona kavuşunca Tanrının varlığında yok olur; yani fenâfillâha erer.

Bu yüzdendir ki şâir, aşktan sevgilinin dudağını ister; çünkü ona kavuşmakla maddî varlığı yok olacak ve fenâfillâha erecektir.

Yâd-ı lâ'lünle Fuzûlî gözleyüb râh-ı 'adem
Vâr bir tedbîri ammâ âşikâr etmez maña

(Lâ'le benzeyen dudağını anarak Fuzûlî yokluk yolunu gözlüyor. Bir tedbiri var ama bana sırrını açmıyor.)

Fuzûlî, Tanrı'nın birliğinde yok olmayı, sevgilinin lâ l dudağında görerek -çünkü dudak fenâfillahın sembollerindendir. -yolunu gözlüyor. Ona kavuşunca, kendisi de yok olacak, fenâfillâha erecektir.

Zevk-i dîdâriyle dil-dârun yoh ettüm vârumı
Devlet-i bâkî ki derler devlet-i dîdâr imiş

(Gönlümü alan sevgilinin tecellisi zevki içinde, var olan maddi varlığımı ve canımı yok ettim. Ebedî devlet ve sa âdet dedikleri ancak sevgilinin gönüldeki aksi, tecellîsi imiş.)

Mutasavvıfların düşüncesine göre, insanda ten (madde) tenin içinde kalp, kalbin içinde gönül ve gönlün içinde de bir benek vardır ki buna "habbetü's-sevda" veya "süveyda" denir. İlâhî aşk bu üstün anlayış noktasında tecelli eder.

Dîdâr, sevgilinin yüzüdür ve vahdettir. Hak âşıkla-
rının yegâne düşüncesi, Tanrı murunun gönüllerinde tecelli
etmiş olmasıdır. Böylelikle mâsivâdan kurtulmuş, vuslata
ermiş olacaktırlar.

Beyitten anlaşıldığına göre şâir, mecâzî varlığından
sıyrılmış; ebedî devlet ve sa âdet olan Tanrı muru gönlü-
ne aksetmiş, yâni vahdete ermiştir.

Çizginürken başuna şem'-i ruhundan cânımı
Men' kılma anı hem ol şem'e bir pervâne dut

(Senin başında dönüp duran canımı, mum gibi parlak ve
yakıcı olan didarından men etme. Benim canımı da o muma
bir pervâne farzet. Bırak kendisini ateşe atıp yaksın).

Kelebek nasıl mumun etrafında dönüp, ateşe çarparak
yanarsa, şâir de âşıkla-
rını cezbeden ve mum ışığı gibi parla-
yan sevgilinin yanağının aşkı uğruna maddi canını feda et-
me arzusunda-
dır. Zirâ yanak vahdettir, ancak maddeden kur-
tulunca vuslata ermiş olacaktır.

Seni cânân şanuram çih bedenümden ey cân
Men ü cânânım arasında çoğ olma hâ'il

(Ey can seni cânân sanıyorum, bedenimden çık, benim-
le cânân arasına girip, beni ondan ayırma.)

Mutasavvıflara göre, insanda iki tane "can" vardır. Biri, bütün canlılarda olan ve onları ayakta tutan kudret, öteki "ilâhi cevher"dir. Bunlardan birincisi, madde olarak telakkî edilir. Bu mecâzî can âşıkları vahdetten uzaklaşmaya sevkeder, çünkü dünyevîdir, vuslata engeldir.

Fuzûlî, mecâzî olan candan, dünyevî alâkadan kurtulamadığının idraki içindedir. Bunun için vuslata engel olan bu "can" ın aradan çekilmesini ister.

Miñ cân olaydı kâş men-i dil-şikesteğe
Tâ her biriyle bir kez olaydım fidâ saña

(Keşke ben gönlü kırılmışa bin can nasip olaydı da her biriyle bir defa sana fedâ olaydım.)

Şâir vahdete erebilmek için, madeye bağlanmış binlerce canı olsa fedâ edebileceğini söylüyor.

Her ser-i müyumda bir baş olsa müy-ı ser kimi
Kesse vârin tîğ-i hun-rîziñden etmem ictinâb

(Her saç telimin ucunda, baştaki saç sayısınca bir baş olsa ve hepsini kesse, yine de onun kan dökülen kılıcından çekinmem.)

Şâir, sevgilinin başını keserek kendisini öldürmesinden kormuyor. Çünkü sevgilinin başını keserek alacağı can maddedir, kesrettir. Sevgili madde olan canı alınca, âşık kesretten kurtulacak gerçek sevgiliye (Allah'a) kavuşacak, yâni fenâfillaha erecektir.

Cânım cevheri ol lâ'l-i güher-bâra fidâ
Ömrümün hâsılı ol şive-i reftâra fidâ

(Canımın cevheri, inciler yağdıran lâ'1 renkli dudağa fedâ olsun. Ömrümde elde ettiğim ne varsa, o yürüyüş edâsına fedâ olsun.)

Âşık, can gibi kıymetli şeyi, lâ'1 gibi dudağa fedâ ediyor. Burada fedâ edilen can mecâzi olan candır, madde-
dir. Dudak vahdet olduğuna göre can elbette fedâ edilecektir. Çünkü böylelikle aşık kesretten kurtulacak, fenâya erecektir.

Ey hoş ol ser-mest kim gönlünde zevk-i bâdeden
Âhiret endîşesi dünyâ hayâli kalmadı.

(O sarhoş için ne güzeldir , ne büyük sa'âdettir ki şarâbın zevki ile gönlünde ne âhiret endîşesi, ne de dünya hayali kalmamıştır.)

Tasavvufta bâde ilâhî aşktır, sarhoş da onu içen âşık-
tır. İlâhî aşk sarhoşu olanın, ölümden ve âhiretten korkusu yoktur. Çünkü o artık günah işlemeyecektir. Gönlünde yalnızca Allah vardır.

Candan geçeli buldum râhat gam-ı âlemden
Hoş hikmet ile buldum ol derde bu dermânı

(Candan geçeli beri, âlem artık beni rahatsız etmiyor. İyi bir hekim gibi düşünerek, o "gam-ı âlem" derdine, bu candan geçmek dermânını buldum.)

İnsanı dünya ve onunla ilgili şeylere bağlayan candır. İnsan can kaygusundan kurtulunca (maddeye bağlılıktan kurtulunca) rahat, huzûra kavuşur.

Şair de maddeye bağlı olma derdine devâ olarak, candan geçmeyi buluyor. Böylelikle huzûra kavuşuyor; çünkü vuslat için bir adım daha atmış oluyor.

‘Âlemi pervâne-i şem‘i cemâlũñ kıldı ‘ışk
Can-ı ‘âlemsin fidâ her lahza miñ candur saña.

(Aşk bütün âlemi, güzelliğinin mumu etrafında dönen pervâne haline getirmiştir. Sen âlemin canısın, her an bin can sana fedâ olsun.)

Allah "cân-ı âlem"dir. Diğer bir söyleyişle âlemdeki gerçek varlık o olduğuna göre asıl "can" da odur. Yunus'un "Bir ben vardır bende benden içeri" sözlerinden de çıkarılabileceği gibi, insanda iki "can" vardır. Birisi beşeri olan mecâzî "can", diğeri ilâhî cevher.

Mutasavvıflar, mâsivâdan kurtulunca kendilerindeki ilâhî cevherle kalacaklarına, böylelikle fenâfillaha ereceklerine inanırlar.

Bu sebepledir ki, Fuzûlî, bu beyitinde bütün aşıkların bir pervâne, yani kelebek gibi, sevgilinin güzellik mumunun etrafında dönerek kendilerini ona fedâ etmek istediklerini ifâde eder.

‘Âşık aşevkunla cân vermek inen müşkil degül
Çün Mesîh-i vaktsen cân vermek âsandur saña

(Hararetli bir aşkla canını sana vermek, aşıklar için o kadar zor değildir. Çünkü sen zamanın İsa'sısın, âşık can vermek senin için kolaydır.)

Mâşuk uğruna can vermek, aşık için büyük zevktir;
zîrâ mâşuk Tanrı'dır; onun uğruna ölmek, bekaya ermektir.
Aşık can veren zâten Tanrı'dır.

Cân ü dil kaydını çekmekden özüm kurtardım
Cânı cânâneye ettüm dili dil-dâra fidâ

(Can ve gönül derdini (bağlantısını) çekmekten kendimi kurtardım. Canı canana, gönlü de dil-dâra fedâ ettim.)

Şair dünya ile alâkalı şeylerden kurtulmuş, canı ve gönlü sevgiliye vererek, onların derdini çekmekten kurtulmuştur. Bu fedakârlık dolayısıyla sa'âdete ermiştir.

İstegün cân idi hâk-i rehine tapşurdum
Yetdi ol hod yerine şimdi nedür fermânũ

(İstedığın can idi, onu yolunun toprağına verdim; bu isteğın yerine geldi. Şimdi ne emrediyorsun.)

Hakir can, değil sevgiliye, onun yohunun toprağına fedâ ediliyor.

Gören sâ'atde ol kâmet kıyâmın kıymadum cânâ
Kıyâmet hem gele kurtulmayam men bu nedâmetden

(O boylu poslu sevgilinin ayağına kalktığı sâ'atte niçin cana kıymadım? Kıyâmete kadar bu pişmanlıktan kurtulmayayım.)

"Kametın kıyamı", vahdetin tecellisidir. O anda aşık canını vermelidir. Şair bunu yapmadığı için, kıyamete kadar pişmanlık çekecektir. Şair böyle düşünüyor ama, kamet

kiyam edince kıyamet kopmuş demektir; canını vermeye ve pişmanlık çekmeye lüzum da imkân da yoktur; zîrâ canı zâten gitmiştir.

Geh nâz ü geh kirişme vü geh 'işvedür işûñ
Cânîñ sevenler olmasa yeg âşinâ saña

(Senin için bazen cilve, bâzen nâz, bâzen de âşıkı hayran etmektir. En iyisi canını sevenler seni sevmesinler.)

Tasavvufta naz, sevgilinin âşıkı kuvvet vermesi, kirişme, iltifat; hayran (hayret vâdîsine girmek) da bir merhaledir.

Sevgili, bu oyunlarla âşıkı oyalar; fakat vuslata müsaade etmez. Bu vaziyet âşıkı ye's ve ümit arasında bocalattır, canından bezdirir. Asıl maksat da madde ve candan bezmek, onlardan kurtulmak olduğuna göre, âşıkın isteği de budur.

Görünüşte şâir, sevgiliden uzak kalmak gerektiğini söylüyor; fakat asıl söylemek istediği, canını yâni maddeyi sevenlerin âşık olmaması gerektiğidir. Çünkü gerçek âşık, canını fedâ edebilen insandır.

Ey Fuzûlî nola ger saklar isem cânı 'azîz
Vakt ola kim ola bir şûh-ı sitengâra fidâ

(Ey Fuzûlî cânı değerli bir varlık olarak saklarsam ne çıkar, buna hayret etme. Belki bir zaman gelir, onu cefâ çektiren bir güzele fedâ ederim.)

Can madde olduğundan, âşıkın onu saklamaması lâzımdır. Fakat mânâyâ can yoluyla, yâni vahdete mesretten gidilir. Bu sebeple maddeyi de sevmek, saklamak lâzımdır; zîrâ o bir geçiş köprüsüdür, bundan dolayı bir kıymeti vardır. Kıymeti, sonunda yine hâkikî sevgiliye, güzele fedâ edileceğindedir.

Bildüm tarîk-i 'ışk haşarnâkdür velî
Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa gâyeti

(Aşk yolu tehlikelidir, bunu biliyorum; fakat somu ölüm dahi olsa bu yoldan dönmem.)

Zâhiren, şâirin fedakârlık yaparak, tehlike ve felâketlerle dolu aşk yolu uğruna, kendisini fedâ ettiği görülmüyor.

Aslında bu aşk, ilâhi aşktır. İlâhîaşk yolu tehlikeli değil, zorluklarla doludur. Bu yolda olan âşık bir çok zorluğu aşip ve bâzı merhalelerden geçerek, mâsivâdan tecrit olur. Bunun neticesinde de fenâfillâha erer ki, şâirin asıl istediği de budur.

Niyyetüm oldur ki ruhsâruñ görüb cânım verem
Muşhaf-ı ruhsâr ile kılğıl mübârek fâlûmi

(Niyetim yüzünü görüp, canımı vermektir. Sen yüzünün Mushafını aç ve niyetimin neticesinin mübârek ve hayırlı olduğunu bana bildir.)

Şâirin can vererek - ki buradaki "can" maddedir-vuslata erme arzusu var.

Vermeyen cânın saña bulmaz hayât-ı câvidan
Zinde-i câvid aña derler ki kurbândur saña

(Sana canını vermeyen ebedî hayâta erişemez. Sana kurban olana ancak ebedî diri derler.)

Can, maddi hayatın devâmını sağlayan unsurdur. Bu madde varlığı öldürmeyen ebedîhayata, yâni fenâfillâha erişemez.

Kurban kelimesinin bir mânâsı da yakın olmaktır. Şair bu kelimeyi tevriyeli kullanmıştır. Mısra'ın ikinci mânâsı, sana yakın olana yani sana kavuşana, ebedî diri derler şeklindedir.

Cân ü ten oldukça manden derd ü dâğ eksük degül
Çıkısa cân hâk olsa ten nî can gerek nî ten maña

(Can ve ten bende oldukça, üert ve gam eksik olmaz. Keşke can çıkısa, ten toprak olsa.. çünkü can da ten de bana gerekmez.)

Madden var oluş, şâire sıkıntı veriyor. Çünkü, madde onun fenâfillâha ermesine engeldir.

Onun isteği, asıl ölümden önceki ölüm, yâni maddeden tecrittir. Bu da Tanrı'nın birliğinde yok olup, fenâfillâha ermektir, kemâle ermektir. Bu sebeple can ve teni istemez.

Yandurup eczâ-yı terkîbüm külüm versen ye le
Yoh yolundan dönmeğim varum senündür cüz'ü kül

(Bir terkip olan vücudunun parçalarını yakıp, külümü rüzgâra savursan, senin yolundan dönmem. Parça, bütün neyim varsa senindir.)

Kâinatta bulunan her şey gibi insan da Allah'a aittir. İnsanın diğer yaratıklardan farkı, Allah'ın ona vermiş olduğu ilâhî nurdur. Bunun şuurunda olan Fuzûlî, tasavvufî düşünceyle hareketle, bütün maddî varlığını onun uğrunda feda edebileceğini söyler.

Beyitte Hallac-ı Mansur hâdisesi telmih edilir. Mansur "Ene'l-hak" dediği için astıktan sonra yakıp külünü savurmuşlardı. Şâir de onun gibi öldürülmeye râzıdır.

Bahr-i 'ışka düşdün ey dil lezzet-i cânı unut
Bâliğ olduñ gel rahimden içdüğün kanı unut

(Ey gönül aşk denizine düştün, can lezzetini unut. Artık bulûğa erdin, ana rahminden içtiğin kanı unut.)

Maddî hazlar, ana rahminden içilen kana benzetilir. İdrâk tekâmül etmiştir, artık maddeden uzak durmak gerekmektedir. Can lezzetinden (maddî lezzetten) geçmek lâzım; çünkü aşkdenizine düşmüştür, şâir bu kutlu yolda ölecektir.

Hâşılım yoñ ser-i kûyunda belâdan gayrı
Garazum yoñ reh-i 'ışkunda fenâdan gayrı

(Senin diyarında elde ettiğim şey, sâdece belâdır. Aşkın yolunda fâni olmaktan başka bir isteğim yoktur.)

Şâirin, sevgili uğruna belâlara katlanmasının yegâne sebebi, onun uğruna ölebilmektir. Çünkü eziyet ve sıkıntı çektikçe maddeden uzaklaşacak, fenâfillâha erecektir.

Şafâ-yı cevher-i tîğînden umma kâm ey dil
Sağınma şu vere ey teşne ol serâb saña

(Ey gönül, sevgilinin kılıcının cevherinin temizliğinden murâdını alamazsın, Ey susamış, bu serap sana su verir sanma).

Gönül, sevgilinin aşkının kendisini öldürüp, mâsivâdan alâkasını keseceğini, umuyor. Fakat bu mümkün değildir; çünkü onun kılıcının suyu seraptır, âşık su vermez.

Beyitte, şâirin fenâfillâha erememe korkusu ve ümitsizliği içinde olduğu göze çarpmakta.

Şerbet-i lâ'lûñ ki derler Çeşme-i Hayvân âña
Ol verür cân dem-be-dem'uşşâka vümen cân âña

(Ab-ı Hayât dedikleri lâ'l dudacağının şerbeti (ilacı); âşıklara can verir; ben de ona can veririm).

Maddî hayat bir hastalıktır; bu hastalığın devâsı da sevgilinin dudığıdır.

Tasavvufta, dudak fenâfillahtır; ona kavuşan ebedi diriliğe erer. Şâir de o ebedi dirilik kaynağı uğruna canını verir; yâni fenâfillah için, madde olan candan geçer. Bu, âşık için en büyük saâdet vesilesidir.

Verdi bâd-ı şubh bir horsîd-tal'at müjdesin
Şem'-veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdür maña.

(Sabah rüzgarı, bir güneş yüzlünün doğacağını müjdedi. Ne sevindirici şey ki, bana, mum gibi bu zamanda ölmek kararlaştırılmıştır.)

Güneş doğduğunda mumun söndürülmesi gibi, gerçek sevgili ruhta doğunca (tecelî edince), âşık maddî benliğinden kurtulur, yani ölür.

Şâir, vahdete ereceği için, ölümü sevinçle karşılar.

Ğam diyârında ecel peyyki güzâr etmez maña
Yoh samur varum meger kim i'tibâr etmez maña.

(Ecel habercisi, gam diyârında bana uğramıyor. Galiba bende olan şeyi yok sanıyor da i'tibâr etmiyor.)

İlk bakışta şâirin ölememekten, ecelin kendisini alamayışından yakındığı sanılıyor. Fakat şâirin anlatmak istediği, za'finin son raddeye geldiği, - ki gerçek âşıklar bunu isterler; zîrâ candan yâni maddeden kurtulmak isterler - canının (maddesinin) ecel tarafından bile görülemiyecek kadar azaldığıdır, mâsivâdan uzaklaştığıdır.

Derd çekmiş başum ol hâl-i siyah kurbânı
Tâb görmüş tenüm ol tûrra-i tarrâra fidâ

(Dert çekmiş olan başım, o siyah bene kurban; ızdırap görmüş tenim de o aldatıcı kâkûle fedâ olsun.)

Dış görünüşe bakılırsa, şâir, başını sevgilinin siyah benine kurban, sıkıntı çekmiş tenini de, aldatıcı kâkülüne fedâ ediyor.

Aşık, teni fedâ eder; zîrâ o maddedir, vahdet için onu öldürmek lâzımdır.

Hâl-i siyah, tasavvufta âlem-i gaybadır. Kurban kelimesinin bin mânâsı da yakınlıktır.

Beyte bu nazarla bakılırsa, "Benim dert çekmiş başım gayb âlemine yaklaşıyor; yani gayb âlemine yükseliyorum." dendiği mânâsı da çıkarılır.

Ey Fuzûlî çıkısa cân çıkınam tarık-i 'ışkıdan
Reh-güzâr-ı ehl-i 'ışık içre kıluñ medfen maña

(Ey Fuzûlî, canım çıkısa bile, ben aşk yolundan çıkı-
mam. Beni âşıkaların yolu üzerine gömünüz.)

Zâhiren, "Canım çıkısa bile aşk yolundan çıkınam." Ta-
ahhüdünde bulunuyor. Fakat tasavvufî mânâda düşünülürse,
asıl isteğinin, canının çıkması olduğudur. Çünkü can madde-
dir, onun yok olması lâzımdır. Ancak o zaman fenâfillâha
erecektir ve zâten böylelikle aşk yolunu terk etmemiş ola-
caktır.

Cennete zâhid bilür cân vermeden yetmez velî
Câna kıymaz öz temennâsındadır miskin bağîl

(Zâhid, can vermeden cennete gitmeyeceğini bilir. Lâ-
kin o miskin, hasîs, kendisini düşünür, canına kıymaz.

Zâhidler, akıl ve ibâdet yoluyla cennete gidebilecek-
lerini düşünerek, ibâdetle geçen uzun ömür isterler. Mutasav-
vıflar ise, aşk ve gönül yolunu tercih ederler. Ayrıca,
zâhidler cenneti arzu ederlerken, mutasavvıflar Tanrının
birliğinde yok olmayı dilerler. Bu ve benzeri sebeplerle,
mutasavvıflarla zâhidler anlaşamazlar.

Bu beyitte, bu anlaşamamayı görüyoruz. Fuzûlî zâhid-
leri, kendisini düşünerek, Tanrı uğruna canını vermekten
sakınan insanlar olarak görüp, kınar; onları miskin ve ha-
sis olarak değerlendirir.

Zâir-i mey-hâneem muğ secdesidür tâ'atüm
'İşk pîrüm nakd-i cân nezrüm tevekkül niyyetüm

(Ben meyhâne ziyâretçisiyim. İbâdetim muğ (ateşperst rahibi) secdesidir. Pîrim aşktır, adağım can parasıdır; niyetim ise tevekküldür.

Meyhâne, aşk mâbedidir. Şâir, bu mâbette aşk pîrine mürid olmuştur ve aşk uğruna canını adanmıştır, bu uğurda ölebilecektir.

Muğlar ateşe secde ederler, şâir aşk ateşine secde eder.

Câna meylün var ise hükm eyle teslîm eyleyem
Pâdişâhum men seniñ bir bende-i Fermânuñam

(Eğer benden can istiyorsan, buna istek duyuyorsan, söyle teslim edeyim. Pâdişahım ben senin emir kulunum.)

Şâir kendisini, sevgilinin (Tanrı'nın) uğruna severek fedâ edebilecek, ölebilecektir. Çünkü onun emir kuludur.

Zehr-i kahrũ içmeden var ise kaçduñkatlũm et
Ab-ı Hayvân içsem öldürmek olur müşkil meni

(Eğer beni öldürmek istiyorsan, senin kahrının zehrini içmeden öldür. Zîrâ Âb-ı Hayât içsem, beni öldürmek güç olur.)

Şâirde ölüm isteği görülüyor; ama bu ölüm, maddî ölümdür. Şair, sevgilinin kahrının zehrini içerse, -ki bu zehir, âşık için Ab-ı Hayat olacaktır. - onu öldürmek mümkün değildir. Çünkü o, ebedî hayata ermiş olacaktır.

Şaklama nakd-i gam-ı'ıñkıñı ey cân zâhir et
Kim verem habs-i bedenden çıkmağa ruhsat saña

(Ey can, aşk gamı parasını saklama, ortaya çıkar. Ancak böylelikle beden hapisanesinden çıkman için sana izin veririm.)

Can, aşk gamını içinde saklıyor. Aşk gamı, kazançtır, paradır. Can, bu kazancı rüşvet olarak verirse, aşk mahbesinden kurtulabilecektir. Can, maddedir; bedenden çıkınca âşık maddeden kurtulup, vahdete erecektir. Bu da âşık için en büyük saâdettir.

Gönül ister ala bû ser-i zülfünden lîk
Vermeden cân diler almak şanur âsandur bu

Gönül, saçından, bir koku almak ister. Can vermeden onu almak ister. Zanneder kibu kolaydır.)

Madde olan candan kurtulup, fenâfillâha erince sevgilinin kokusunu almak mümkündür. Diğer bir ifâdeyle, can verilmeden sevgilinin kokusunu almak mümkün değildir.

Bulduğu yerde hasedden gün urur sâyene tîğ
Ki refîk olmaya sen mâh-ı melek-sîmâya

(Güneş, hasedinden, bulduğu yerde senin gölgene kılıç vurur, onu öldürmek ister ki sen melek yüzlü aya arkadaşlık etmesin.)

Sevgili çok güzeldir, "mâh-ı melek-sîmâ"dır. Böyle olduğu için, güneş bile ona âşık olmuştur. Güneş, o sevgiliyi başkasından öyle kıskanır ki, sevgilinin gölgesini bile, ona yakın olmasın diye öldürmek ister.

Cânı ten içre ne sahlardum eğer bilse idüm
Ki degül gizlü gam-ı lâ'l-ilebün cân içre

(Lâ'1 dudacağının aşkının can içinde olmadığını bilseydim, tenimin içinde canı hiç saklar mıydım?)

Ten içinde can, toprak çinde maden gibidir. Toprağın içinde lâ'1 olmadığı zaman nasıl bir kıymet ifade etmiyorsa, canın içinde de lâ'1 dudacağın aşkı yoksa, o canın kıymeti de yoktur.

Sevgilinin lâ'1 dudacağının gamını çekmeyen canın yok olması daha iyidir.

Büküp miñnet yükünden kaddümi çıkmış tenümden cân
Tavâf-ı küyun etmek kaşdine tayy-ı mekân etmiş

(Can, miñnet yükü altında belimi büküp, tenimden çıkmış. Senin diyârını tavaf etmek için tayy-ı mekân etmiş. (Rûhu ile bir yerden bir yere bir anda uçmuş.)

Şâir, ölümünden şikâyet ediyor gibiyse de, vaziyetten memnundur. Çünkü asıl istediği, Allâh'ın birliğinde yok olmaktır, o da gerçekleşmiştir.

Yolunda intizâr-ı makdemünle hâk olan çoğdur
Hırâm et bir kâdem miñ hakisârı ser-ferâz eyle

(Yolunda, senin hayırlı gelişini bekleye bekleye toprak olan (ölen) çoktur. Bir adım salınarak gel, bin tâne taprak kadar hakir âşıkı, büyük, yüksek insan yap.)

Âşıklar, sevgilinin yolunu bekleye bekleye ölürlər; sevgili salınarak onların yanına gelince yeniden canlanırlar. (Tanrı mûru gönüllerine tecellîedince ebedî diriliğe ererler.)

Mest can verdüm mezârüm üzre ta'zîm eyleyüb
 Kûbbe yapup dâne-i engûr eyvân dutdu tâk

(Ben sarhoş olarak can verdim. Beni yüceltmek için,
 üzüm taneleri bir kubbe yaptı, bir gölgelik kurdu.)

Aşık sarhoş olarak can vermiştir. Bu sarhoşluk, ilâ-
 hî aşk şarabının verdiği sarhoşluktur.

Ey Fuzûlî öldün efgân etmedün rahmet saña
 Rahm kılduñ halka efganuñla zahmet vermedün

(Ey Fuzûlî, öldün, fakat feryat etmedin. Sana aşk
 olsun. Acıdın da feryâdınla halka zahmet vermedin.)

Fuzûlî, çok ızdırap çekerek ölmesine rağmen feryat
 etmez. Bundan dolayı kendisiyle iftihar eder. Zâten ızdırap
 onun istediği şeydir; çünkü vuslat için gereken şeylerden
 biridir ızdırap çekmek.

'İşk terki dil ü candan görünürdü müşkil
 Terk-i 'işk eyle dedün terk-i dil ü cân etdüm

(Aşkı terk etmek, canı ve gönlü terk etmekten daha
 zor görünürdü. Sen aşkı terk et dedin, ben canı ve gönlü
 terk ettim.)

Can ve gönlü terk etmek, ölmek demektir. Bu da tasavvuf-
 ta fenâfillâha ermektir.

Can gamun çekmiş idi var idi boynumda hâkı
 Bu anuñ ecri idi kim saña kurbân etdüm

(Can, senin gamının ızdırabını çekmişti. Böylece baynımda hakkı vardı. Onu sana kurban ederek bu hakkını ödedim, ecrini verdim.

Madde olan can, sevgiliye (Allah'a) kurban ediliyor; çünkü vuslata ermek için, maddeden kurtulmak gereklidir.

Geceler şem'yanar eşk töker şubh gelince
Can verür şubh gelen demde zihî-âşık-ı şâdık

(Mum geceleri yanar, gözyaşı döker; sabah olduğu anda canını verir. Ne kadar sâdık bir aşıktır.

Sâdık aşık, bir mum gibi yanar. sevgilisine canını verir. Aşık mumdur, sabaha kadar yanar (ızdırıp çeker). Sevgili güneştir. Güneş doğunca (ilâhî nur tecelli edince) mum söner.

Çıkarmak etseler tenden çeküp peykânun ol servün
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasun yâ Rab

(O servi boylumun attığı okların temrenini (ilham ettiği heyecan ve ızdırâbını) vücûdumdan çıkarmak isteseler, yaralı gönlüm çıksın, tek o temren çıkmasın.)

Sevgilinin verdiği heyecan ve dertler o kadar güzel ve tatlıdır ki, canın çıkması onların çıkmasından daha iyidir.

Şabâ esirleri kaşdin eylemiş ol gül
Bizi hem anda eger düşse fırsatun yâd et

(Ey bahar rüzgârı, o güle benzeyen sevgili, esirlerini öldürmek istemiş, Eğer fırsatın düşerse, bizi de orada hatırlat.

Şâir, hem sevgiliye esir olduğunu ifade ediyor, hem-
de onun eliyle öldürülmek istediğini belirtiyor.

Kabrum taşına kim gam odundan cebânedür
Ta'n onun urma kim haşarı çoñ nişânedür

(Gam ateşinin bir alevi olan kabrimin taşına, kınama
okunu atma ki, tehlikesi çok olan bir hedefdir.)

Aşk ıztırâbının ateşi aşığı öldürmüştür. Böylelerini
kınamak, ayıplamak, insana felâket getirir. Çünkü onlar
vahdete ermişlerdir.

Töküp göz yaşını sensiz halâküm isterem amma
Ecel peykine seyl-i eşk girdâbı güzer vermez.

(Sensiz gözyaşı dökerek yok olmak istiyorum; ama göz
yaşı selinin girdâbı Azrâile yol vermiyor.)

Şâir, ölme arzusu içindedir.

Çıkmak diler sefîne-i ten cünbiş eyle cân
Deryâ-yı 'ışkdan ki 'ademdür kenâresi

(Ey can, ten gemisi, sâhili yokluk olan aşk denizini-
den çıkmak istiyor. Hayâi bir harekete gel de, bu ten ge-
misini yokluk sâhiline at.)

Can, ten gemisinin rüzgârıdır, yokluk sâhiline o sürük-
leyecektir. Böylelikle âşık da maddeden kurtulacak, fenâ-
fillâha erecektir.

Ey Fuzûlî devlet-i bâkî fenâdandır maña
Ki fenâdur eyleyen maşûduma vâşıl meni

(Ey Fuzûlî, ebedî devlet, sa'âdet, benim için sâdece fânî olmaktan gelir. Zîrâ, beni maksûduma-erîştirecek olan şey, fânî olmaktır.)

Aşık için ebedî sa'âdet, fânî olmaktır; çünkü bekaya ancak o suretle erebilecektir. Şâirdeki ölüm arzusu bu sebebe dayanmaktadır.

Şükürü lillâh baht yâr oldu yetürdüm tîğünê
Bâşumun bir kılca boynumda vebâli kalmadı

(Allah'a şükrolsun ki tâli'im yâver oldu, başımı senin kılıcına fedâ ettim. Artık başımın boynumda kıl kadar vebâli kalmadı.)

Şâir, başını sevgilinin kılıcına fedâ ettiği için mes'uttur. Böylesine mes'ut olup Allah'a şükretmesi, madde hayâtını terk etmesinden dolayıdır.

Ey Fuzûlî öyle ki bîmâr-ı derd-i 'ışksan
Yahdürür ölmekden özge hîç dermânun senün

(Ey Fuzûlî, aşk derdiyle öyle hastasın ki, ölmekten başka bir dermanın yoktur.)

Aşk derdinden kurtulmanın yegâne kurtuluş yolu, ölmektir. Buradaki hastalık, ilâhî aşk hastalığı, Tanrı'dan ayrılma hastalığıdır. Bu hastalığın yegâne ilacı olan ölmek de, maddeden kurtulup, fenâtilâha ermektir.

Teşne-i câm-ı vişâlün Âb-ı Hâyvân istemez
Mâ'il-i mûr-ı haşun mülk-i Süleymân istemez

(Visâlinin kadehine susamış olan, Âb-ı Hayât istemez. Karıncaya benzeyen ayva tüylerini seven ise, Hazret-i Süleyman'ın mülkünü istemez.)

Visâle susayan (yâra kavuşmak isteyen), madde âlemin-den kurtulmak, madden ölmek ister. Âb-ı Hayat istemez; çünkü bu onu madde âleminde yaşatacak, vuslata engel olacaktır.

Dedüm'uşşâka cevır etme dedi ol hûblar şâhı
Siyâset olmayınca'ışk mülkünde nizâm olmaz

(O güzeller şâhına, âşıklara cefâ etme dedim; şu cevabı verdi: eğer siyâset (şeri'at kanunları icâbı öldürme) olmazsa. aşk memleketinde nizam olmaz.)

Aşk memleketinin kanunu, âşıkların, aşk uğruna ölmeleridir. Nizam böyle kurulmuştur. Âşık, ancak bu yolla fenâfillâha erer.

Men hüd öldüm ey turâbumdan olan sâgar müdâm
Rindler bezmin gezüb bir bir yetür menden niyâz

(Ben zâten ölmüşüm. Ey benim toprağımdan yapılan kadeh, dâima rindlerin işret meclisini gezip, her birine benden bir niyaz ilet.)

Şâir Hak âşıkıdır, bu uğurda ölmüştür; yâni mâsivâdan alâkasını kesmiştir. Kendi toprağından yapılan kadehle, rindlere niyaz olarak, aşk şarabı sunulmasını ister, Rindler de şâir gibi tasavvuf ehlidir.

Ey gönül yâri iste candan geç
Ser-i kûyun gözet cihandan geç

Madde olan "can"a gönül bağlayan, sevgiliye vâsıl olamaz. Bu sebeptendir ki, hakikâ sevgiliye vâsıl olabilmek için, candan ve dünya ile ilgili şeylerden geçmek gereklidir.

Beni cândan uşandırdı cefâdan yâr uşanmaz mı
Felekler yandı âhümden murâdum çem'i yanmaz mı

(Yârin ettiği cefâ beni canımdan usandırdı. Sevgili artık cefâ etmekten usanmaz mı? Feryadımdan gökler bile yandı, muradımın mumu yanmaz mı?)

Yârin cefâsı o kadar fazladır ki, âşıkı canından bezdirir, ölümü ister hâle getirir.

Beyitte şikâyet ifâdesi görülüyor ise de, asıl anlatılmak istenen başkadır; sevgili kemâle erdirmek için cefâ eder, şair aslında buna razıdır. İkinci mısırada da şair, maddeden bıktığını onu terk edecek hale geldiğini fakat muradına eremediği için şikâyetçi olduğunu ifadeye çalışıyor. Şâirin muradı, vuslata ermektir.

Dem-be-dem tahrîk-i tîğinden bulur başlar safâ
Öyle ki su mevc urub zâhir kılur her dem habâb

(Suyun her dem dalgalanıp, hava kabarcıkları meydana getirmesi gibi, zaman zaman kılıcının hareketinden başlar safa bulur.

Başların, sevgilinin kılıcı tarafından kesilmesi, bir sa'âdet vesilesidir. Çünkü şâir madde olan candan kurtulacaktır.

Ey ecel cân tamâ'ın kılma Fuzûlî' den kim
Bir kemân-ebrûya çoğdan anı kurbân etdi

(Ey ecel, Fuzûlî' den can istemê; zîrâ o, canını çoktan beri bir keman kaşliya kurban etmiştir.)

Şairde ölüm korkusu yoktur; çünkü zâten onu sevgiliye (Tanrı'ya) fedâ etmiştir.

Ol gamze hançerine bir uğratmadın bizi
Kes bizden âşinâlığın ey baht-ı vâj-gûn

(Bizi bir kere olsun o yan bakış hançerine uğratmadın, Ey ters baht bizden dostluğunu kes.)

Ters tâli gamze hançeri ile öldürtürse, dostluk etmiş olur. Bunu yapmadığı için âşık ondan şikâyetçidir; zîrâ vuslata ermesine mâni olmuştur.

Cân ver gönül ol gamzeye kim bunca zamandır
Cân ile seni şakladığım anı içündür.

(Ey gönül o yan bakışa canını ver, çünkü bunca zaman seni canımla sakladığım o gamzeye canını vermen içindir.)

Âşık can ve gönlü, sevgilinin gamzesine fedâ etmek için saklar.

Marîz-i derd-i 'ışkem terk-i 'âlemdir murâdum kim
Bu nâ-hoş mülkde eğlendiğimce zahmetüm artar.

(Aşk derdinin hastasıyım. Maksadım âlemi terk etmektir. Zîra bu nâhoş, kötü diyarda kaldıkça daha fazla zahmet çekiyorum.)

Beyitte, hastalıktan ve ıztıraptan dolayı ölümlü is-
teycek hâle gelen bir insanın duyguları görülüyor ise de,
asıl anlatılmak istenen şey, maddeden tecrit olup mânâ
olarak kalmak, yani vahdete ermektir.

II - Beşerî Ölüm

Fuzûlî nin gazellerinde ölüm temini araştırırken dikkati çeken husus, tasavvufî mânâdaki ölüm olmuştu. Ölüm teminin işlendiği beyitlerde, bu mânâdaki ölüm bir hayli yekun tutmaktadır.

Ölüm mevzuunu tasavvufî şiir malzemesi olarak kullanan Fuzûlî, beşerî ölümü ister mi, bilmiyorum. Ancak, az sayıdaki beytinde işlenen beşerî ölüm hususuna dayanarak kanaat beyan etmek gerekirse, Fuzûlî'nin böyle bir ölümü istediği pek söylenemez. A. Hamdi Tanpınar, bu hususta şunları söylüyor:

"Fuzûlî de ölüm, bir gölge yahut hayat orkestrasının asıl aksisadası gibi şâirin peşi sıra yürür. Ölümü ister mi? Sever mi? Şüphesiz ki hayır. Fuzûlî hissîliği hiç bir zaman ölümü istemek derecesine götürmemiştir. Ne de anda mutlak sükûnu aramıştır. Zâten (Üstühan-ı kelleme içre tutsa akrepler vatan) diyen şâir için, böyle bir temennidüşünülemez. Fakat onu unutmaz da." (3)

Aşağıda vereceğim az sayıdaki beyitte, Fuzûlî deki beşerî ölüm temini incelemeye çalışacağım:

Dün demişsen ki Fuzûlî bana kurbân olsun
Saña kurbân olayım yine ne ihsandur bu

(Gece, Fuzûlî bana kurban olsun demişsin. Sana kurban olayım bu ne ihsandır?)

---

(3): A. Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Devlet Kitapları 1909, s. 154.

Edebiyatımızda ve halk ağzında "kurban olmak " bir sevgi ifadesidir. Bu beyitte de Fuzûlî, sevgiliye kurban olmak istiyor.

Sevgiliye kurban olmak, onun uğruna ölmek, âşık için bir ihsandır, bir saâdet vesilesidir.

"Kurban olmak"ifâdesinin, "yakın olmak" mânâsının bulunduğu da gözden ırak tutmamak gerek. Beyte bu nazarla bakılırsa, sevgiliye yakın olmak mânâsı da çıkarılabilir.

Ey kemân ebrû rakîbe verme gamzeden naşîb
Ok atarsan taşa Peykânun gerekmez mi saña

(Ey keman kaşlı, gamzenden rakîbe nasîb verme; çünkü böyle yaparsan, taşa ok atmış olursun.)

Sevgilinin bakışları birer oktur. Bu okları aşık atması, bakış oku ile onu öldürmesi, en büyük iltifattır. Bu sebeple şair rakibi kıskanır. Rakîbin kalbi taştır, ona atılacak olan gamze okuna yazıktır. Bu oklar yalnızca şairin kendisine atılmalıdır.

Ey Fuzûlî cigerüm kanını koymaz töküle
Can fidâ ol şanemüñ gamze-i hûn-hâresine

(Ey Fuzûlî, o put gibi güzelin kan içen yan bakışına canım fedâ olsun. Bırakmıyor ciğerimin kanı dökülsün.)

Sevgilinin yan bakışı âşıkların gönlüne bir ok gibi saplanıp onları yaralar. Âşıklar, gamzenin gönüllerine saplanmasından memnun olurlar. Çünkü yan bakış okundan uzak kalmak, sevgilinin iltifâtına mazhar olmamaktır.

Fuzûlî de sevgilinin gamzesini, sevgilinin ilgisi ve iltifatı olarak kabul ettiği için, gönlüne saplanmasından memnundur.

Görüp endişe-i katlümde ol mâhı budur derdüm
Ki bu endişeden ol meh peşimân olmasuñ yâ Rab

(O ay yüzlü güzelin beni öldürmeyi düşündüğünü gördüm, Yâ Rabbi, o güzel, bu düşünce ve karardan pişman olmasın.)

Sevgilinin âşıkı öldürmesi, âşıkâ iltifat etmesi ve ona ilgi göstermesidir. Şair bunu, yani sevgilinin kendisini öldürmesini, canına minnet olarak kabul eder ve bu düşüncesinden caymasın diye Allah'a niyazda bulunur.

III - Dünyanın Geçici Oluşu ve Kadere Rıza

İslâmî düşünceye göre, dünya fânîdir; insanlar ve diğer bütün yaratıklar, zamanlarını doldurduktan sonra onu terk edeceklerdir. Bu, bir ilâhî kanundur, onun önüne geçmek mümkün değildir.

İnsanlar bir imtihan için dünyaya gelirler, iyi veya kötü ameller işlerler ve âhirete göç ederler. Yaşanan hayat ve yapılan amellere göre, öteki dünyada müstehak oldukları karşılığı bulurlar.

Fuzûlî de dünyanın fânî oluşunun şuûrundadır. Bazı beyitlerinde dünyanın fânî oluşunu işlerken, mukadder olan bu sona boyun eğer, kadere rıza gösterir:

Mümkün degül cihânda Fuzûlî ikâmetün
Bîhûde son bu merhaleyi mesken eyledün

(Ey Fuzûlî, cihanda senin oturup kalman imkânsız. Sen bu konak yerini (dünyayı), boşuna mesken tuttu.)

İnsan fânîdir, geldiği gibi, yine gidecektir. Dünya, insanlar için bir merhaledir, bir misâfirhânedir. İnsan, bu dünyaya imtihan için gelmiştir, tekrar âhirete göçecektir. Şâir bunun şuûrunda olduğu için kadere rıza göstermektedir.

Devir Nazariyesine göre, insanlar ruhlar âleminden kesret âlemine yani dünyaya inerler (Kavs-i nüzûl), burada bir müddet kaldıktan sonra-ki bu bir merhaledir, tekrar ruhlar âleminde vahdete ererler.

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne nizâ eyleyelüm ol ne senündürne benim

(Ey gönül, cânı cânân istemiş; vermemek olmaz. Niye boş yere kavga edelim? O ne senindir ne de benim.)

Can, bir emânettir. O, ne âşık ne de gönüle aittir. Onun sevgiliye vermelidir. Sevgili, Tanrı'dır, canı insana veren de odur.

İnsanlar, kendilerine emânet olarak verilken canı, yine sahibine teslim edeceklerdir.

Beyitte, madde olan cana bağlanmamak gerektiği de ifâde edilmektedir.

Dem-be-dem cânımı ey derd ü belâ incitmeñ
Lütf edün bir iki dem kim size mihmandur bu

(Ey dert ve belâ, her an benim canımı incitmeyin, ona güzel muamele edin. Bu can, bir iki nefeslik zaman size misâfirdir.)

Dünya, insan için dert ve bela kaynağıdır, insan da dert ve bela çekmek için bu dünyaya gelmiştir. Mutasavvıfların düşüncesine göre insan, eziyet çekmelidir. Çünkü ızdırap çektikçe Allah'a daha yaklaşılacağı ümidi vardır.

Âşık sıkıntı çektikçe, madde olan can zayıflayacak, madde âlemini terk edip fenâfillâha erecektir.

Beyitte, dert vebelâdan bıkkınlık var gibi gözüküyor ise de, şâirin vuslata ermek üzere olduğu ifadesi de vardır, beka âlemine gitmek üzeredir.

Fenâ-yı 'ömrden gûyâ degüller gıncatek vâkıf
Olar kim özlerin dünyâ için dil-teng dutmuşlar

(Dünya için gönüllerini me'yus kılanlar, sanki gonca gibi ömrün fâni olduğunu bilmezler.)

Goncanın ömrünün kısalığı gibi, dünya ömrü de kısadır. Bunu ancak gönüllerini dünyaya bağlamış olanlar fark edemezler. Bilinmelidir ki dünya ölümlüdür.

Ey Fuzûlî âhiret mülküne lâzımdır sefer
Böyle fâriğ gezme takvâdan müheyâ kıl metâ'

(Ey Fuzûlî âhiret mülküne sefer etmek lâzımdır, bu muhakkaktır. Onun için, islâmın emrettiği günahlardan sakınma vazifesini ihmal etme. Bu yolculuk için azık, mal hazırla).

Fuzûlî'nin, bu beyitte bir râidden çok, bir zâhid gibi düşündüğünü görüyoruz; Ölüm muhakkaktır, ondan kaçmak mümkün değildir. Bundan dolayı, ahiret için hazırlıklı olmalı, yani islâmın emrettiği şeyleri yerine getirmeli.

Şarâb-ı nâb zevkinden ne hâşıl çün degül bâkî
Riyâz-ı 'ömre bin kez şu verüp âhır kuruttun dut

(Mâdem ki, bâkî değil, saf şarap zevkinden elde ne kalır? Farzet ki ömrünün bahçelerine bin kere su verdin, sonra kuruttun. Çünkü sonunda kuruyacaktır.)

Şâir şarap içmeyi, ömür bahçelerini sulamaya benzetiyor ve geçici olduğunu belirtiyor. Çünkü her şey fânidir, dünya fanidir. Bütün ömür zevk içinde geçirilse bile, insan bundan hiç bir fayda sağlayamaz, zira sonu ölümdür. Bu sebeple dünyaya bağlanmamak gerek.

ılmağıl mukem gönül dünyaya 'ad-i irtibâ
Sen bir âvâre misâfirsen bu bir vîrân ribât

(Ey gönül, dünyaya sıkı sıkıya bağlanma, sen bir âvâre yolcusun; O da vîrân bir kervansaray.)

Gönlünün dünya ile ilgili Şeylere, yâni maddeye çok sıkı bağlandığını görünce, Őâîr, ona bâzi gerçekleri hatırlatmak mecburiyetinde kalır. Çünkü o, maddeye bağlı kaldıkça, gerçek sevgiliden uzak kalacaktır.

Bu sebepledir ki, dünyanın geçici ve vîran bir han, kendisinin de gelip geçici bir yolcu olduğunu, gönlüne hatırlatır.

Gehî toprağa eyler ikmetn miñ meh-likâ pinhân
Gehî Őun'un ılur toprağdan miñ meh-likâ peydâ

(Hikmetin, bâzen bin mehlikayı toprağa gizler, bâzen de topraktan bin meh-lika vcda getirir.)

Őâîr, Allah'ın her Őeye kadir olduğunu ifade ederken, insanın da bu kadret karŐısında âresiz kaldığını ve fâni olduğunu anlatmaya çalışır.

Yaratmak da öldürmek de Allah'ın hikmetinin eseridir. ldrmek celâlinin, yaratmak da cemâlinin mahsldr.

Bu sebeple, insan bilmelidir ki, yaratan Allah, bir gün alacaktır.

Dn Fuzlî 'ârîzn grge revân tapŐurdu cân
Lâf edüp derdi ki cânım var emânet-dâr imiş

(Fuzlî, geceleyin yanağını görünce hemen canını sana verdi. Benim de canım var diye söylenip duruyordu; meğer can onun değil, ona emânet edilen bir varlıkmiŐ.)

Fuzûlî, beyitte, hem emânet, yâni geçici olduğunu, hem de vahdete erdiğini ifâde ediyor.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, insanda iki tane can vardır. Biri madde olan can, diğeri ilâhî kudret olan can. Madde olan can yok edilince vahdete erilecektir.

Yanak, tasavvufta vahdettir. Şâir, madde olan canı fedâ edince yanağa, yani vahdete ermiştir.

Tende cânım bir perînüñdür emânet şahlaram
Ol zemândan kim emânet kıldılar insâna'arz

(İnsana emanet edildiği zamandan beri benim canım bir perinin malıdır. Onu tenimde emânet olarak saklıyorum.)

Can, sonradan sevgiliye vermek üzere insana emanet edilmiştir. Canın verileceği sevgili, Tanrı'dır.

Beyitte, şairin ölümü tabii karşıladığı ve onu korkulacak bir şey olarak görmediği görülüyor. Zîrâ canı o vermiştir, tekrar alacaktır.

Şehîd-i 'ışk olup feyz-i beka kesb eylemek hoşdur
Ne hâşıl bî-vefâ dehrüñ hayât-ı müste'ârından

(Aşk şehidi olup, beka feyzini kazanmak güzeldir. Yoksa vefâsız dünyânın iğreti hayâtından ne elde edilebilir?)

Mutasavvıflar, dünya ile ilgili her şeyden uzak kalmak isterler. Çünkü o, insanı vuslattan uzak tutan geçici şeylerle doludur. İnsan, ondan, yani maddeden uzaklaştığı nisbette Allah murunu gönlünde hissedecektir.

Bu sebeptedir ki, şâir dünyadaki tek güzel şeyin, onda aşk şehidi olup, bekaya ermek olduğu düşüncesindedir.

Bekâsı mümkün olmaz olsa ger dîvâr-ı 'ömründe
Meh ü hürşidden hışt-i binâ eflâkden kâşî

(Ömrünün duvarında ay ve güneşten tuğla, feleklerden çini olsa, yine de ömür duvarının bekası mümkün değildir.)

İnsanlar muhakkak ölecektir. Kâinatta bu ölümü geciktirecek, engelleyecek hiç bir kuvvet yoktur. Bu, bir ilâhî kanundur.

Câna cismim ol hadeng-i gamzeden olmaz penâh
Hiç cevşen kimseyi tîr-i kazâdan şahlamaz

(Cismim kazâ okunun canıma saplanmasından beni korumaz. Hiç bir kalkan, insanı, Allahın kazâsı (takdiri) okundan kurtaramaz.)

Cisim maddedir, yan bakış oku öldürücüdür, beyitte bahsi geçen can da maddedir. Bu madde olan canı, yine madde olan cisim koruyamaz.

Hiç bir maddi engel Allah'ın takdirini engelleyemez, ölüm muhakkaktır. İlâhî kanunun önüne geçilemeyeceğini şuurunda olan Fuzûlî'nin, kadere boyun eğişi var bu beyitte de.

Ey Fuzûlî dehr hâlin şah-ı gülden kıyâs et
Kim verüp evvel tecemmül sonra uryan eylemiş

(Ey Fuzûlî, dünya hâlini, gül dalına bak da anla, önce türlü renklerle süslemiş, sonra da hepsini alıp, çırpıplak bırakmış.)

Bu beyitte de dünyanın fânî, insanın ölümlü oluşunun ifâdesi var. Gül dalının hâline bakmak bile, bu fânî oluşu anlamaya yeterlidir. Tanrı, onu önceleri nasıl türlü renklerle bezeyip, sonra bunlardan nasıl tecrit etmişse; yaratıp, dünya nimetlerini istifâdesine verdiği insanları da bir gün dünyadan tecrit edecektir.

IV - Sevgili ve Gamzesinin Öldürücü Oluşu

Dîvân edebiyatında sevgili, nazı, ilgisizliği ve kıskandırıcı oluşu ile âşıkı peşinden koşturur, çevreden, canından bezdirir. Bütün bu yaptıklarına rağmen aşıkın gönlü onunladır ve kendini ona adamıştır. Aşık, bir taraftan da sevgilinin bu davranışından memnundur; zîrâ cefa çektikçe aşkı daha da ziyâdeleşmektedir.

Mutasavvıf şâirlerde iki ayrı güzel (sevgili) tipi vardır. Birisi, beşeri olan güzeldir ki, aşıkı dünya ile ilgili unsurlara bağlar. Bu maddî güzeldir, mecâzî güzeldir. Mecâzî güzelin gamzesi öldürücüdür. Öldürmek istediği, aşıkın gönlüdür.

Öteki sevgili gerçek sevgilidir, yani Tanrı'dır. Aşık, maddeden tecrit olup, bu gerçek sevgiliye kavuşmak ister. Diğer bir söyleyişle, Allah'ın varlığında yok olmak için maddî varlığını öldürmek ister.

Fuzûlî'nin bir çok beytinde, mecâzî güzel tarafından öldürülme korkusu ile, hakiki güzel vuslatı için ölme duygularına tesâdüf etmekteyiz:

Gamzen görünmeyüp göze kanlar içer müdâm
Zâhid kimi ki bâdeni ilden nihân içer

(Gamzen, halktan gizli şarap içen zâhid gibi, gizlice dâima kanlar içer.)

Tasavvufta gamze kesrettir, âşıkı mâsivaya bağlar; böylelikle, âşıkın mecâzî güzelliğe bağlanarak, ilâhî nurdan uzak kalmasına sebep olur. Bu da mânânın ölmesi demektir.

Beşeri sevgilinin gamzesi, zâhiren dindar görünüp, gizli gizli şarap içen zâhid gibi, âşıkı öldürür. Bu ölüm, âşıkın vuslata erememesi demektir.

Eğer cân almak istersen tenümden tîğünü kesme
Ki pejmürde nihâle vermeyince şu semer vermez

(Eğer can almak istiyorsan, kılıcını tenimden eksik etme. Zîrâ solmuş, buruşmuş fidana su vermeyince ondan meyve alamazsın.)

Şâirin, sevgilinin kılıcıyla ölme arzusu içerisinde olduğu görülüyor. Fidandan meyve alabilmek için su vermek gerektiği gibi, tenden de can alabilmek için sevgilinin kılıcı gereklidir.

Beyitte alınması istenen can, bütün canlılarda bulunan candır. Bu ortadan kaldırılınca, âşıkta ilâhî kudret olan can kalacaktır ki, böylelikle fenâfillâha erecektir.

Ey gönül hançer-i müjgâna eylesen heves
Kasd-i cân etdün beğâ-yı 'ömrden peyvendi kes

(Ey gönül, kirpik hançerine heves ediyorsan, canına kasettin, artık ömrünün bekasından bağlantını kes.)

Beşerî sevgilinin kirpikleri hançerdir. Tasavvufta kirpik, âşıkı yolundan alıkoyan bir unsurdur; zîrâ insanı dünya ile alâkalı şeylere bağlar. Böyle olunca da sâlik tarikatın icaplarını terk etmiş olur.

Gönül sevgilinin kirpik hançerine heveslenince, bâkî olan hayâta uzak kalmış olacak, yani vuslata eremeyecektir.

Tîğ-i gamzen böyle bürrândür ki cellâd-ı ecel
Tökse kan ta'cîl için gamzenñden eyler iltimas

(Senin gamzenin kılıcı böyle keskindir ki, ecel cellâdı kan dökeceği zaman, çabuk olsun diye senin kılıcını alıp kullanır.)

Şâir, sevgilinin yan bakışının ne kadar tesirli olduğunu ifâde için Azrail ile kıyaslar. Sevgilinin gamzesinin kılıcı böyle çabuk öldürür ki, Azrail bile birisini çabuk öldürmek istediğinde, sevgilinin kılıcından yardım bekler.

Meger kan içmek ile esrimişdür nergisün yahsa
Besî mey mûş edenler gördüm olmaz böyle kan sarhoş

(Galiba nergise benzeyen gözün, kan içmekten sarhoş olmuştur. Yoksa çok şarap içenler gördüm, böyle kan sarhoş (çok sarhoş) olmuyorlar.)

Divan edebiyatında, mahmur göz nergise benzetilir. Bu benzetiş, şekil itibariyle olduğu gibi, nergiste bulunan usârenin sarhoş edici özelliği sebebiyle de olmaktadır.

Sevgilinin nergise benzeyen gözü, âşıkların kanını içer, yâni onları öldürür. Sevgilinin gözünün, böyle kan sarhoş (çok sarhoş) oluşu, âşıkların kanını içmesindedir.

Gönül tâ oldu bî-had aldı gamzen cânımı tenden
Verür yağmaya nakdin gencün olgaç pâs-ban sarhoş

(Gönül kendinden geçince, yan bakışın canımı tenden aldı. Bekçi sarhoş olunca hazine yağma edilir.)

Gamze öldürücüdür. Gönül mânevî idrâk hazînesidir, çünkü ilâhî nur orada tecelli eder. Beşerî can maddedir. Madde ile mücadele ve ondan uzak kalmaya çalışma, insanı ilâhî nura daha yaklaştırır. Bu sebeptendir ki madde olan can, gönlün zafer vasıtasıdır. Gamze canı alınca, gönlün düşmanı ortadan kalkar.

Mânevî idrâk hazinesi olan gönlün serveti candır. Çünkü o, bir zafer vasıtasıdır. Sarhoş bekçinin hazineyi yağma ettirmesi gibi, gönül de kendinden geçince gamze bu serveti yağma etmiştir.

Çarh yayından atıldı kaşdüme tîr-i ecel
Lîk andan tîzrek davrandı müjgânuñ senüñ

(Çarh yayından, beni öldürmek için ecel oku atıldı, Lâkin senin kirpiklerin ondan daha çabuk davrandı.)

Sevgilinin kirpikleri feleğin okundan daha çabuk davranarak aşığı öldürür. Çünkü o daha tesirlidir.

Ey kemân--ebrû şehîd-i nâvek-i müjgâruñam
Bulmuşam feyz-i nazâr senden senüñ kurbânunam

(Ey yay kaşlı, kirpiğinin okunun şehidiyim. Senin bakışının feyzine eriştim, senin kurbanım.)

Şâir, sevgilinin kirpiğinin okunun şehididir, onun kurbanı olmuştur.

Kurban olmanın bir mânâsı da, "yakın olmak" olduğu için, şâirin bu sözlerinden, çok mutlu olduğu mânâsını da çıkarıyoruz. Çünkü sevgiliye yakın olmuştur.

Geh gamzen içmek ister kanımı gâh çeşmün
 Korkum budur ki nâ-geh kanlar ola arada

(Bâzen yan bakışın, bazen de gözün kanımı içmek istiyor. Arada kanlar dökülmesi ve ikisi arasında düşmanlık hâsıl olmasından korkuyorum.)

Göz ve gamze öldürücüdürler. Bu hususta gamze daha kuvvetlidir. Çünkü kaş ve kirpiğin de ona yardımı vardır.

Şâir, kan dökülmesinden korkar gibi görünüyor ise de, istediği budur. Zîrâ, kan maddedir, o dökülünce âşık maddeden kurtulmuş, vahdete ermiş olacaktır.

Koymadı bir kimse cevrun çekmeğe rahmet demi
 Men' kıl hun-rîzlikden gamze-i kattalûni

(Öldürücü gamzen, senin çevrini çekecek kimse bırakmadı, öldürdü. Merhamet et de bir ân olsun onun bu kan dökmesine mâni ol.)

Yârin gamzesi katildir, aşıkları öldürür. O kadar öldürür ki sevgilinin çevrini çekecek kimse kalmaz.

Şâirin, gamze tarafından öldürülmeme isteğinde olduğu görülüyor. Çünkü çevir çekmek istiyor. Zîrâ âşık çevir çektikçe, yâre kavuşma yolunda merhale kat edecektir.

Datalum ki, zülf-i siyâhuñı dutan üzre gâbit olur
 günâh
 Ne revâ ki gamze-i kâtilûñ günah etmeden töke kanımı

(Farzedâlim ki siyah saçını tutana günah yazılır. Re-
vâ mı ki öldürücü gamzen kanını döküyor da ona günah ya-
zılmıyor.)

Tasavvufta saç siyahtır, küfürdür, kesrettir. Ona
bağlanan maddeye bağlanmış, sevgiliden ayrı kalmaya müste-
hak olmuştur. Bunu bilen şâir, gamzenin öldürücü oluşun-
dan şikâyet eder.

Küfrü tutmak günah olduğu gibi can almak da günahdır.
Nasıl oluyor ki, saçı tutan günahkâr olduğu halde can ala-
na bir şey olmuyor?

Şâirin bu beyitte de gamze tarafından öldürülmeme ar-
zusu içinde olduğu görülüyor.

Va'de verdi ciğerüm kanın içmeğe müjgânun
İntizâr ile bu hasret cigerüm kan etdi

(Kirpiğin, ciğerimin kanını içmeyi vadetti. Vadini
yerine getirsin diye onu hasretle bekledim. İşte bu has-
ret ciğerimi kan etti, bana sonsuz ızdırıp verdi.)

Sevgilinin kirpikleri katildir, âşıkın kanını döker,
onu öldürür. Âşık madde olan kandan sıyrılmış olmak için
kirpikler tarafından öldürülmeyi arzular; zîrâ böylece
vahdete ermiş olacaktır.

İncidür nâlem seni veh nola ger bir tîğ ile
Çeşm-i cellâduñ ede ihsân maña minnet saña

(Vah ki benim feryâdım seni incitiyor. Ne olur cellat
gözün bir kılıçla bana ihsanda bulunsa, seni de minnettar
etse.)

GÖz, cellattır, aşıkın gönlünü, yâni mânâyı öldürür. Bu göz, mecâzî güzelin gözüdür. Beşerî güzelden, ancak ölmek süretiyle kurtulmak mümkündür. Bu sebeple, ölüm, âşık için bir ihsandır. O güzel de cellada minnettar kalacaktır, çünkü âşıkın nâlesinden kurtarmış olacaktır.

Şâir, beşerî güzelden kurtulmak için mecâzî canının ortadan kaldırılması arzusu içindedir. Zîrâ böylelikle hakiki sevgiliye kavuşacaktır.

‘Âr katlûmden saña men teşne âb-ı tîğüne
Öldürür hasret ger öldürmezsen ey kâtil meni

(Benim gibi hakîr bir âşıkı öldürmek, senin şerefini azaltır diye düşünüyorsun. Ben ise kılıcının suyuna susamışım, Eğer beni sen öldürmezsen, bu hasret öldürür.

Sevgili katildir, çünkü ezâ çektirerek aşıkı öldürür. Şâir bu ezâyâ ve sevgili tarafından öldürmeye razıdır.

Şâirin asıl korktuğu ölüm, sevgilinin hakir görmesi sebebiyle ölümdür. Çünkü sevgilinin cefâ çektirmesi ona olan ilginin ifâdesidir.

Ey tegâfûlbirle her sâ‘at kılan şeydâ meni
Vâkîf ol kim öldürür bir gün bu istiğnâ meni

(Ey beni tanımazlıktan gelen sevgili, bu hareketin her saat beni daha çılgın hâle getiriyor. Bil ki senin bu istiğnan bir gün beni öldürür.)

Zâhiren, (Ey sevgili, bana tegafül gösterme, bu beni öldürür." mânâsı var.

Bu zâhiri mâna'nın altındaki gerçek düşünce şudur: Ey sevgili, sen tegafül göstererek bana dayanılmaz acı çektiriyorsun. Bil ki, bu beni öldürecek, vahdete erdirecek.

Şadâ-yı nâvekûn çıduqça cân hurrem olur gûyâ
Bu zindân-ı belâdan çıhmağa ruhsât verür câna

(Okunun sesi çıktıkça, can, suya kanmış çiçek gibi neş eli ve tâze oluyor. Sanki bu ses, bu belâ zindanından çıkmak için cana izin veriyor.)

Beden zindandır, can da orada mahpustur. Sevgilinin okunun geliş sesi, canın bu zindandan çıkacağını müjdeleyen sestir; çünkü o zindandan kurtulacaktır. Aşık madde olan candan kurtulup vuslata ereceği için seviniyor.

Semendüñ katlûme segritdün ammâ korhum andandur
Ki sebkât ede nâ-geh tevsen-i 'ömrüm semendüñden

(Beni öldürmek için atını sürdün. Fakat korkuyorum, ömrümün sert başlı atı, senin atını geride bırakır.)

Hakiki sevgili (Tanrı) âşıkı öldürmeye kasdetmiştir. Âşık da bunu ister; çünkü bu, fenâfillâha ermektir.

Aşıkın korkusu, ömrünün buna yetmeyeceğidir. Onun istediği, ölümden önceki ölümdür.

Dutup râh-ı 'adem bulmuş dehânuñdan gönül kâmin
Maña hem cezmdür ol'azm men hem kalmazam andan

(Gönül, ağızından muradını alarak yokluk yolunu tutmuş. Ben de onu kat'i olarak istiyorum; ondan geri kalmam.)

Ağız fenâfillâhtır, madden ölmek, sevgilinin (Tanrı-
nın) birliğinde yok olmaktır. Gönül, sevgilinin ağzı se-
bebiyle yok olma saâdetine ermiş, muradına ermiş. Şâir
"Ben de ondan geri kalmam" diyor.

"Ben ondan geri kalmam"ın bir mânâsı da "O yok olun-
ca ben de ondan sonra hayatta kalmam." dır.

Yâr dün çekmişdi katlüm kaşdine tîğ-i cefâ
Yetmesün maşûduna yâ Rab peşîmân eyleyen

(Yâr, geceleyin beni öldürmek için cefâ kılıcını çek-
mişti. Yâ Rabbi onu bu yapmak istediği işten pişman eyle-
yen muradına ermesin.)

Âşıkın istediği, yârin eliyle ölmektir. Sevgili de
onu öldürmek niyetindedir; fakat vazgeçirilmiştir.

Âşık, yâr tarafından öldürülmesine mâni olanlara bed-
dua eder, zirâ maksadına (fenâfillâha) ermesine engel ol-
muşlardır.

Çâre undum lâ'l-i şîrînüñden eşk-i telhüme
Telh güftâr ile aldun cân-ı şîrînüm menüm

(Tatlı dudağından, acı gözyaşına çâre undum; sen, acı
sözle benim tatlı canımı aldın.)

Zâhirde, sevgilinin acı sözlerinin öldürmesinden ya-
kınma var gibi ise de, gerçek mânâda, şâirin mutluluk duy-
gusu içinde olduğu görülür. Çünkü dudak fenâfillâhtır;
beşeri canı, yâni maddeyi alır. Şâirin de maksadı madde-
den kurtulmak olduğundan, muradına ermiştir.

Ğaraż Fuzûlî'ye ancak elüñden ölmekdür
Velî muhaldür ol hem sen olıcağ kätıl

(Fuzûlî'nin bütün arzusu, senin elinde ölmektir. Lâ-
kin sen katil olduktan sonra o da imkânsızdır.)

Şâir, beşerî güzel tarafından öldürölmek ister; fa-
kat bu mümkün değildir. Çünkü mecâzi güzelin, hakikî ölümü
isteyen âşıkı öldürmesi mümkün değildir.

Çanımı içmek diler ol lâ'l-i mey-gün bu gece
Rûze dutmuş gâlibâ iftâr için ister helâl

(O şarap renkli lâ'l dudak, bu gece kanımı içmek is-
tıyor. Galiba oruç tutmuş da iftar için helâl lokma isti-
yor.)

Sevgilinin şarap renkli dudağı âşıkı öldürmek isti-
yor. Bunu istemesi tabiî bir şeydir; zîra onun için âşıkın
kanı helâldir.

Beyitte, şâirin, "Kanım o sevgiliye helâl olsun." dü-
şüncesi de var. Çünkü kan maddedir, şâir ondan kurtulunca
vuslata erecektir.

Göz yumup âlemden isterdüm açam ruşârûña
Çânım aldun göz yumup açınca möhlet vermedün

(Alemden göz yumup, senin yüzüne (dîdârına) gözümü
açayım isterdim. Canımı aldın, bir göz yumup açınca bana
mühlet vermedin.)

Göz yumup açıncaya kadar, sevgili âşıkın canını alır.
Aşık, mâsivâyı hiçe sayıp sevgilinin (Tanrı'nın) dîdarına

bakmak ister. Gözünü kapayınca sevgili onun canını alır, yani maddeden tecrit eder. Zâten madde olan gözle didâr görülemez. Aşık gözünü kapayınca, gönül gözü (basiret basarı) ile sevgilinin yüzünü görür.

Mahabbet zâhir etmek cürmüne kan tökmek istersen
Habîbüm munca hem rağbet medür cürmüne ahhâbuñ

(Sana sevgisini açıklamak suçunu, kan dökmekle cezalandırıyorsun. Sevgilim, seni sevenlerin suçlarına böyle çok değer vermek ne için?)

Sevgili, kendisini sevenleri öldürür. Zâhirde, şâir bundan şikâyetçi gibiyse de, saâdet duymaktadır. Çünkü sevgili, sevenlerini yanına alıyor, yâni vuslata erdendir. Bu da âşık için bir cezâ değil, lütuftur.

Tiz çekmezsen cefâ tîğın meni öldürmege
Öldürür âhır meni bir gün bu ihmâlün senün

(Eğer beni öldürmek için cefâ kılıcını hemen çekmezsen, sonunda bu ihmâlin beni öldürür.)

Eğer sevgili cefâsıyla öldürüp, visâle eriştirmezse, bu ihmalden dolayı, âşık yine ölecek (madden ölecek), ve visâle erecektir. Çünkü, ihmal de âşıkı öldürecek sebeplerdendir.

Kırarsan ehl-i işkı dutulam kimse elün dutmaz
Ne işdür gerekmez mi saña ey sîm-ber-âşık

(Aşıkları kırıp geçiriyorsun. Farzedelim ki kimse buna mâni olmak için elini tutmuyor. Bu yaptığın ne iştir? Ey gümüş güğüslü, sana âşık lâzım değil mi?.)

Sevgili, kendisine âşık değilmiş gibi, bütün âşıkla-
rını öldürür.

Ey hadeng-i gamuña sine-i ahbâb hedef
Muntazır hançer-i müjgânuna cânlar şâf şâf

(Ey aşkının gam okunu dostlarının sinesine atan, kir-
piklerinin hançerini, canlar saf saf dizilmiş, bizi, öldür-
süm diye bekliyorlar.)

Sevgilinin cefâ okuyla ölmek, âşık için bir zevk ve
saâdet vesilesidir. Bu yüzden, bütün âşıklar, onun öldü-
rücü okuna hedef olmak için sıra beklerler. Zîrâ cefâ oku
onları vahdete erdirecektir.

Resmdür 'âşıka gelmek kaşı yaylardan oh
'Işk peydâ olalı böyle kurulmuş bu nesak

(Yay kaşlı güzellerden aşika ok isâbet etmesi bir
usûl, bir kanundur. Aşk peydâ olalı beri bu düzen böyle
kurulmuştur.)

Sevgili, kendisine âşık olanları kurban edecek, onla-
rı kendisine yaklaştıracaktır; bu bir kanundur.

Cân ü dil bir 'ömrdür tîgün çün eylerler cedel
Girmeden tîgün senün ortaya kat olmaz nizâ

(Can ve gönül senin kılıcın için birbiriyle kavga
ediyorlar. Kılıcın araya girmeyince bu mücâdele kesilmez.)

Can ve gönül kendilerini sevgiliye (Allah'a) kurban
etmek hususunda mücâdele hâlinedirler. Onun kılıcının ken-
dilerini öldürmesini isterler. Zirâ bu ölüm, fenâfillâha
ermektir.

Âfitâb-ı tal'atün dutdukça evc-i irtifâ'
Katl-i ehl-i 'ışka tîğ-i gamzedür andan şu'â'

(Bir güneş gibi doğan güzelliğin, yükselmenin en yüksek noktasına vâsıl oldukça, her şu â aşıkları öldürmek için gamze kılıcıdır.)

Sevgilinin gamzesi (yan bakışı), aşıkları öldürür.

Cânum aldun mey için sâkî içürdün maña kan
Dâd elünden ki meni âl ile mağbûn etdün

(Ey sâkî. şarap vereceğim diye benim canımı aldın.
Feryat senin elinden ki beni hîle ile ziyâna soktun.)

Sâki, âşk şarabı vadeder, fakat hîle ile âşkın canını alır. Beyitte ifâde edine ziyan, maddi ziyandır. Bu da hakikî âşik için kayıp değildir. Çünkü maddî can alınca, âşik vahdete ermiş olacaktır.

Fuzûlî gamze-i merdüm-küşünden iltifât ister
Şanur kim iltifâtı rahm olur qurbâna kaşşâbuñ

(Fuzûlî, adam öldüren yan bakışından, kendisine dönüp bakmasını ister. Kasabın kurbanına dönüp bakmasını, bir merhamet eseri sanır.)

Şâir, gamzeden kendisini öldürmesini istiyor. Çünkü, bu onun için bir merhamet, bir lütuftur.

V - Feleğin Öldürücü Oluşu

Felek, Divan Edebiyatı'nda gök, âlem, dünya, tâlih, kader, baht mânâlarında kullanılmıştır.

Şâirlerimizin çoğu felekten şikâyetçidir. Çünkü başlarına gelen bütün kötülüklerin ondan geldiğine inanırlar.

Fuzûlî'nin gazellerindeki beyitlerde de felekten yakınmalar vardır. Şâirimizin bir kaç beytinde, feleğin öldürücü oluşundan da bahis vardır:

Kıyas et şem'den vehm eyle çarhuñ inqılâbından
 Kim ol baş almağa kaşd etmeyince tâc-ı zer vermez

(Mumdan kıyas et ve feleğin, tâlih'in bir hâlden başka bir hâle dönmesinden kork. O, öldürmeğe kasdetmedikçe atın taç vermez.)

Feleğe fazla güvenmemek, temkinli olmak lazımdır. Çünkü, ne zaman, ne yapacağı belli olmaz; hemen dönebilir. Şunu da iyi bilmek gerekli ki, öldürmeğe kasdetmedikçe insana altın taç giydirmez.

Ehl-i zemâne kanına çok teşnedür zemin
 Kanun kimin tökerse felek öl zemân içer.

(Zamâne insanların kanına, zemin çok susamıştır. Felek kimin kanını dökerse o zaman içer.)

Felek kan dökücü, yani öldürücüdür. O, birinin kanını döktüğü zaman, kana susamış olan zemin de kanı içer.

Felek merhametsiz, toprak kan içicidir.

Can metâ'ının bahâsıdır ne kim devrân verir
 Turfa bu kim şanuram şefkatdür ol gaddârlığ

(Dünyanın insana verdiği her şey, can malının karşılığıdır. Dünya insana bir şey verir, karşılığında canını alır. Çok tuhaf ki, bu gaddarlığı, ben şefkat ve merhamet sanırım.)

Canın alınması, gadarlık gibi görünüyorsa de, bu, insan için bir merhamettir. Zîrâ, mutasavvıflara göre can maddedir, felek onu insandan alınca aşık kasretten kurtulup, vahdet'e erecektir. Bu sebeple, felek tarafından öldürülmek, âşık için bir saâdet vesilesidir.

VI - Aşkın Öldürücü Oluşu

Aşk mevzuu, asırlar boyu bütün şâirlerce işlenmiştir. Bu konuyu en çok işleyenden biri de Fuzûlî dir. Fuzûlî'nin beyitlerinde tesâdüf edilen aşk, umûmiyetle ilâhî aşktır.

Bir çok beytinde, aşk ıztırâbının işlendiğini gördüğümüz Fuzûlî'nin gazellerindeki bir kaç beyitte, âşkın öldürücü olduğuna tesâdüf ettim. Şimdi bunları incelemeğe çalışalım:

Habâb-ı eşk-i hûnin cismimi ilden nihân etmiş
Belâ-yı ışık men rüsvâyı bî-nâm ü nişân etmiş

(Kanlı gözyaşımın üstündeki hava kabarcığı, cismimi halktan gizlemiş. Aşk belâsı, halk arasında rezil ve rüsvâ olan beni, namsız ve nişansız bırakmış; yâni tamâmen yok etmiş.)

Aşk bir belâdır; âşkı rezil ve rüsvâ etmekten başka, öldürür de.

Aşkın, nazarlarında rezil ve rüsva olduğunu söylediği insanlar, ilâhî aşkı bilmeyen ve anlamayanlardır.

Şâirin, aşk belâsı ve onun öldürmesinden şikâyet ettiği görülüyor ise de. Aslında bu durumdan memnundur. Çünkü aşk uğruna eziyetlere katlanmak ve bu uğurda ölmek, fenâfillâha ermeğdir.

Fuzûlî aşk mühlük derdüm ol meh-veş inanmazdı
Bihamdillâh kican vermek tarîkiyle inandurdum

(Ey Fuzûlî, aşk helâk edicidir derdim, o ay gibi güzel inanmazdı. Allâh'a şükrolsun ki canımı vermek yolu ile onu inandırdım.)

Şâirin; meh-veş olarak tavsif ettiği güzel, beşeri güzeldir; onu aşkın helâk edici olduğu hususunda inandırmakta güçlük çekmektedir. Bunu isbat için, hakikî güzelle canını vermiş; hem mecâzî güzeli inandırmış, hem de en büyük saâdete ermiştir. Saâdete ermiş, zira fenâfillâha ulaşmıştır.

Okun muşâhabetiyle geçer hoş evkâtum
Helâk olurum eger depreneydi yanumdan

(Okunun arkadaşlığıyla vakitlerim hoş geçiyor. Eğer yanımdan ayrılmak için bir hareket etseydi ölürdüm.)

Ok, aşk okudur, aşkın ifâdesidir. Aşık, ondan ayrı düştüğü takdirde ölecektir.

VII - Ölümden Korkuş

Bir çok beytinde, ölme arzusu içinde olduğunu gördüğümüz Fuzûlî'nin, bâzı beyitlerde, ölümden korktuğu da görülüyor. Şâirin ölümden korktuğu, maddi varlığı değil manevî varlığıdır. Çünkü, maddî varlığını kaybederse mâsivâyâ bağlanacak, vahdete eremeyecektir.

Çamze tîğın çekdi ol mâh olma gafil ey gönül
Kim muqarrerdür bu gün ölmek saña şiven maña

(Ey gönül gafil olma; o ay yüzlü güzel kılıcını çektin. Bugün sen muhakkak öleceksin, ben de senin için ağlayacağım.)

Mah olarak tavsif edilen sevgili, beşerî güzeldir ve onun gamzesi âşıkın gönlünü öldürür, onu mâsivâyâ çeker. Şâir bunun korkusu içindedir. Çünkü, kendisini fenâfillâha götüreceğ olan gönül, mecâzî güzel tarafından öldürülme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Şâirin korkusu bu sebeplerdir.

Dâma düşmüş bir şikârem kim'adem şahrâsına
Menzilünden her taraf açmış ecel miñ pencere

(Tuzâğa düşmüş bir avım ki, ecel, bulunduğum yerin her tarafından yokluk sahrasına bin pencere açmış.)

Şâir, tuzâğa düşmüş bir avın korkusunu yaşıyor. Çünkü heran, binbir sebeple ölüm gelebilir ve bu ölümden kurtuluş yoktur.

Naķd-i cān tārāc-ı ğamdan Őaklamak dūŐvārdur
 ‘IŐķ tā seng-i melāmetden hiŐār etmez maña

(AŐķ, etrafına kinama taŐından bir kale vücūda ge-
 tirmedikçe, can parasını, aŐķ ıztırābının yağmasından
 kurtarmak çok zordur.)

Can madde olduğu halde, bir müddet lâzımdır. Çünkü,
 âşık hayatta iken irfānı elde edecektir. Hayatta olduğu
 müddetçe aŐķı ve onun verdiği ıztırābı tadacaktır. Bu se-
 beple ıztırāba dayanıp, canı yağmadan kurtarmak için, et-
 rāfına, melāmet taŐından yapılmıŐ bir nisar ister.

Madde ne kadar kuvvetlenirse, onu yenen mânā kuvve-
 tinin kıymeti, o derece yükselecektir. Őāir bundan dolayı,
 hemen ölmekten çekinir, korkar.

Ķurtarmağa yağmā-yı ğamuñdan dil ü cānı
 Sa’yüm naķar-ı nergis-i fettāmın içündür.

(Gönlümü ve canımı, aŐķının verdiği ğamın yağmasın-
 dan kurtarmak için çalışıyorum. Çünkü fitneler koparan
 nergis gözünün bir bakışı, gönlümü de canımı da yağma
 eder.)

Őāirin ölümden korkuŐu, vuslata ermesinin engellen-
 mesindedir. Çünkü beŐerī sevgilinin gözü, ilāhi nuru id-
 rak edecek olan gönlü öldürecektir.

‘IŐķ derdiyle hoŐem el çek’ilācumdan Őabīb
 Ķılma dermān kim helāküm zehri dermānuñdadur

(Ey tabib beni tedâviden vazgeç, aşk derdinden memnunum. Derman verme ki, beni öldürecek olan zehir, senin dermânındadır.)

Tabîbin ilâcı, maddî beden hastalıklarını tedâvî edecektir. Şâir bedenen tedâvî edilince, dünya ile ilgili şeylere bağlanacak ve mânen ölecektir. Bu yüzden ilaç istemez.

Bugün tîğın çeküp çıhmış ol nâ-mihriban sarhoş
Sakın ey rahmeden cânına kim bilmez aman sarhoş

(O sevgisiz, şefkatsiz dilber, bugün kılıcını çekip, çıkmıştır. Ey canına merhameti olan, kendini sakın. Zîra sarhoş aman bilmez.)

İlk bakışta şâirin, sevgili tarafından öldürülmekten korktuğu sanılıyor. Aslında durum bunun tam aksinedir.

Şâirin, şefkatsiz güzel dediği, kendisine aşık olanlara cevreden hakiki sevgilidir. Hakikî sevgili, maddeyi öldürür.

Şâirin asıl demek istediği, maddî canını sevenlerin sakınmalarıdır. Kendisinin böyle bir korkusu yoktur, çünkü zâten madde olan candan kurtulup vahdete erme arzusu vardır.

Çıhmış ol şûh bugün tökmeye kanın görenüñ
Görme ey göz kerem et kanuma zinhâr menüm

(O şuh, kendisini her görenin kanını dökmeğe çıkmış. Ey gözüm kerem et, onu görme. Görürsen benim de kanımı döker. Sen bu cinâyete sebep olma.)

Beyitte bahsi edilen sevgili dünyevî sevgilidir. O kendisini görüp aşık olanları, tamamıyla kendisine yani maddeye bağlar. Böyle olunca, aşık hakikî sevgiliden uzaklaşır, mânen ölür.

Beşerî sevgili vuslatı engellediği için, şâir onun öldürmesinden korkar.

Cânâ ne revâdur ki çeküp tîğ-i demâdem
Gamzen söke cismüm dile bağrum içe kanum

(Ey sevgili, revâ mıdır ki yan bakışın her an kanlı kılıcını çekip cismini söksün, bağrımı dilim dilim doğrasın, kanımı içsin?).

Şâir, sevgilinin gamzesinin öldürücü oluşundan şikâyetcidir. Çünkü, mecâzî sevgilinin gamzesi gönlü öldürür, vahdete ermesine engel olur.

Okun taşarruf edüp cismi kaşd-i cân etdi
Nolaydı rahm kılup geçse idi cânumdan

(Okun, cismini elde ettikten sonra canıma kasedetti. Acıyıp da canımdan vazgeçse idi ne olurdu.)

Şâirin, zâhiren, "Merhamet edip, canından vazgeçse idi, ona dokunmasaydı." dediği için, ölümden korktuğu sanılıyor. Halbuki, maksadı, okun, canını almasıdır. Çünkü, "canımdan geçse" sözünü, "canıma sapanıp geçse" şeklinde de düşünmek mümkündür. Bu tarzda düşündüğümüzde, okun, şâirin canını alması bir merhamet sayılır, çünkü vahdete bu şekilde ulaşabilecektir.

Fuzûlî haþtı sevdâsın kalem tek başa şalmışsan
Gider başuñ eger başdan gidermezsen bu sevdâyı

(Fuzûlî, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin sevdasını kalem gibi başına salmışsın. Eğer bu sevdayı gidermezsen başın gider.)

Mutasarvıflara göre hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Şâir, bu kesrete bağılılıktan kurtulmak gerektiğinin şuurundadır. Bu sebeple, "Bu sevdayı başından atmazsan senin başın gider." diyor.

Şâirin buradaki ölüm korkusu, vahdete ermeden ölmek korkusudur.

VIII - Yaşlılık ve Ölüm

Belli bir yaşa erdikten sonra, bir çok şâirde görülen, yaşlılık dolayısıyla ölümü hatırlayıp, Fuzûlî de de göze çarpıyor:

Ey Fuzûlî kadümüz felek kıldı ham ya'ni
Vaktidür çıhmağa dünyâ kapusundan egilün

(Ey Fuzûlî, felek belimizi büktü. Yani dünya kapısından çıkmak zamanı geldi; bu alçak kapıdan çıkmak için eğilin.)

Yaşı ilerlemiş bir insanın, ölüm zamanının geldiğini ifade eden sözleri...

Bu alçak kapı, gurbet diyarı sayılan, mecâzî güzelliklerle dolu olan, fânî dünyadır. Göç zamanı gelmiştir; emre itaat ve kadere rıza gösterme zamanıdır.

Şâir, ihtiyarlıktan bükülen beli, alçak kapıdan çıkmak için eğilme olarak kabul ediyor.

Verdi rıhletten haber müy-ı sefîd ü rûy-ı zerd
Çihre-i handânı vü zülf-i perîşânı unut.

(Ak saç ile sarı yüz, göç zamanının geldiğini haber veriyor. Gülen yüz ile perîşân zülfü unut.)

Beyaz saç ve sarı yüz, ihtiyarlık ve dolayısıyla ölümeye yaklaşma emâreleridir. Ölümü bu emârelerle hisseden Şâir, artık güzelleri ve sevgilileri unutmak gerektiği düşüncesindedir. Zîrâ ölümden sonraki hayat için hazırlıklı olmak gereklidir.

Beyaz saç ve sarı yüz, tasavvufta kemâl işâretleridir. Bu mânâda beyte baktığımızda, şâirin, "Sen atrik kemâle erdin, mecâzi güzelleri ve güzellikleri düşünmeyi bırakmalısın." demek istediğini çıkarırız.

Gönül yetdi ecel zevk-i ruh-i dil-dâr yetmez mi
Ağardı mûy-ı ser sevdâ-yı zülf-i yâr yetmez mi

(Ey gönül, ecel geldi çattı; sevgilinin güzel yüzünden aldığı zevk kâfi değil mi? Saçların ağardı, sevgilinin saçının sevdâsı yetmez mi?)

Şâir ihtiyarlamış, saçları ağarmıştır. Artık ölümün yaklaştığını iyice hissetmektedir. Fakat gönül, hâlâ güzellik ve sevdâ peşindedir. Şâir, ölüm habercisi olarak gördüğü ak saçları gönlüne göstererek, artık dünya zevklerini bırakmasının zamanı olduğunu hatırlatmaktadır. Gönül bunlardan uzak durmalı, zîrâ fânî güzelliklerin âhirete faydası yoktur.

Saňa yetdi ecel peymânesin nûş etmege nevbet
Hevâ-yı çeşm-i mest ü gamze-i hûn-hâr yetmez mi

(Ecel kadehini içmek sırası sana geldi. Sarhoş göz ve kan içici gamze sevdâsı kâfi değil mi?)

Şâir, ihtiyarlığın da vermiş olduğu duygu ile, ölümün yaklaştığını hissetmektedir. Bu sebeple, zâhirî güzellik ve zevklerden el çekmek gerektiği düşüncesindedir. Çünkü dünyevî sevgilinin gözü ve yan bakışı, insanı maddeye çeken ve fenâtifillâhtan uzaklaştıran unsurlardır.

Yeter oldu kulağa bang-i rihlet dehr bâğında
Ne durmuşsan temâşâ-yı gül-i ruhsâr yetmez mi

(Dünya bahçesinden, kulağa göç davulunun sesi gelmeye başladı. Ne duruyorsun, güle benzeyen yanağın temâşâsı kâfî değil mi?)

Bir önceki beyitte olduğu gibi, ihtiyar şâir, ölümün yaklaştığını içinde hissetmektedir. Ölüm mukadder ve bu kadar yakın olduğuna göre, dünyanın fânî güzelliklerine bağlanıp; onları seyretmeyi bir tarafa bırakarak, göçe hazırlık yapma zamanı olduğunu gönlüne haber vermektedir.

Gönlüne bunu özellikle hatırlatmak mecburiyetindedir. Çünkü, gönül ihtiyarlamadığı için ölümü de hissetmesi bir hayli güç olmaktadır.

IX - Hz. Peygamber İçin Ölmek

Na't olan bir gazelinin bir beytinde, şâir, peygamberden ayrı oluşun ölüm olduğuna ifâde eder:

Vaşluñ maña hayât verür firkatuñ memât
Subhâne hâlikî halek'al-mevti ve'l-hayât

(Ey Muhammed, visâlin bana hayât, ayrılığın ölüm verir. Ölümü ve hayatı yaratan Hâlikim her türlü noksandan münezzehtir.)

Şâir, yine na't olan bir gazelinde, peygamberin iltifat ederek kendisine hayat verdiğini söyler. Hz. Peygamber, her dem iltifat etmezse şâir ölür.

Mürde cânım iltifâtuñdan bulur her dem hayât
Ölürem ger kılmasan her dem maña bir iltifat

(Ölü canım senin iltifatından her dem hayat bulur. Eğer her dem bana bir iltifat etmesen ölürüm.)

AYRILIK TEMİ

Devir nazariyesine göre, ruhlar yaratıldıktan sonra Allah huzurunda toplanırlar. İlâhî ses ruhlara, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorar, onlar da "Evet, Şâhidiz!" derler.

Bu meclisten sonra - ki bana Bezm-i elest denir.- yaratılış başlar. Tanrı'dan ayrılanlar, madde âlemine göçmeye başlarlar. Bezm-i elestten madde âlemine inişe, Kavs-i nüzül denir.

Ruhlar, madde âlemine indikten sonra, tekrar ilâhi âleme doğru bir yükseliş başlar ki buna Kavs-i urûc denir.

Maddî âleme inen ruhlar, bir vücuda bürünürler. Bu sebepten dolayı, mutasavvıflar vücutlarda ilâhi nuru görürler. İlâhî nura âşık olanların, zamanla vücuda olan sevgisi ve bağlılığı tükenir. Çünkü, onların kavuşmak istedikleri, Tanrı nurudur, Tanrı'nın birliğinde yok olmasıdır. Vücut ve dünya ile alâkalı şeyler onları bundan uzak tutar.

Âşıkların kavuşmak istedikleri sevgilinin, yâni Allah'ın bulunduğu yer (Kûy-ı yâr), Bezm-i elest'tir. Oraya, ancak maddeden arınmış olarak gidilebilir.

Hakk âşıklarının hayatları, devamlı bir çiledir. Çektikleri ızdırabın yegâne sebebi de Tanrı'dan ayrı oluşturmaktır. Tanrı diyarından başka yerler, gurbettir. Mecâzi güzelliklerle dolu olan madde âlemi, gurbet diyarıdır.

Fuzûlî'nin gazellerindeki beyitlerde işlenen ayrılık temasını, bu çalışmamın muhtevasında şu başlıklar altında göstereceğim:

- I - Ayrılık İztırabı ve Şâirdeki Te'sirleri
- II - Ayrılık ve Onun Verdiği İztıraptan Şikâyet
- III - Sevgiliden Ayrı Oluşunu Başkalarıyla Kıyaslama
- IV - Âşık ve Sevgili Arasındaki Haberciler
- V - Ayrılık İztırâbı ve Kavuşma Arzusu
- VI - Ayrılık İztırabından Duyulan Zevk
- VII - Visalde Ümitsizlik
- VIII - Sevgiliye Kavuşamamayı Tabiî Bulma
- IX - Ayrılık Acısına Tahammül
- X - Ayrılık-Ölüm

I - Ayrılık İztırabı Ve Şâirdeki Te sirleri

Budur farkı gönül mahşer gününün rûz-ı hicrândan
Ki ol can döndevür cisme de bu cismi ayırır cândan

(Ey gönül, ayrılık gününün mahşer gününden şu farkı var: Ayrılık günü, cismi candan ayırır; mahşer günü, cismin canını geri getirir.)

Mahşer günü, insanların en çok korktuğu gündür. Canlar, yeniden bedene girer ve dünyâdaki amelleri ile ilgili olarak sorguları yapılırlar. Orada herkes cehennem azabı korkusu içindedir; kimsenin kimseye yardım edecek hâli yoktur. Her kes yaptıkları ile baş başadır. İnsanlar daha hayatta iken bile mahşer korkusunu daima içlerinde taşırlar.

Hak âşığı için, mahşer günü ile sevgiliden ayrı kalınan günlerin, azap vermeleri yönünden bir farkı yoktur. Ancak bir tek fark vardır aralarında: Mahşer, can ile bedeni bir araya getirir; sevgiliden ayrı oluşun verdiği ızdırap, canı cisimden ayırır.

Ayrılık günü, âşıkâ ızdırap çektirerek, onu olgunlaştırır; madde olan candan ayırır.

Perde çek dîdeme hicrân günü ey kanlı yaşım
Ki gözüm görmeye ol mâh-likândan gayri

(Ey kanlı yaşım, ayrılık günü gözüme perde çek. Gözüm, o ay yüzlüden başkasını görmesin.)

Şâir, sevgiliden ayrı oluşu sebebiyle duyduğu ıztırapı dolayısıyla o kadar ağlar ki, gözlerinden yaş yerine âdetâ kan akar.

Ayrı olduğu zamanlarda, sevgiliden başkasını görmemek için, göz yaşlarının perde olmasını ister.

Şâir, sevgiliden ayrı olduğu için büyük bir ıztırap içindedir; bu ıztırapı dolayısıyla, gözlerinden, madde olan kan akmaktadır. Şâir bu maddeden arındıkça sevgiliye, yâni Allah'a kendisini daha yakın hissedecektir.

Ne tütündür ki çarha çarha dil-i zâra meger
Hecr dâğını urar lâle 'izârum bu gece

(Bu gece ne dumandır ki çarha yükseliyor? Yoksa lâle yanaklım, ağlayan gönlüme ayrılık dâğı mı vuruyor?)

Sevgiliden ayrı oluş o kadar zor ve öylesine yakıcıdır ki, yaktığı gönlün ateşinin dumanı tâ feleğe çıkar.

Gör sirişküm şeb-i hicrân deme kim kandur bu
Zerre zerre şerer-i âteş-i pinhândur bu

(Ayrılık gecesi, döktüğüm gözyaşına bakıp da, bu kandur deme. Bu, içimde gizlice yanan ateşin zerre zerre kıvılcımdır.)

Hakka âşık olan insanın yegâne arzusu, hakkın birliğinde yok olmaktır. Bu sebeptendir ki, sevgiliden ayrı düşmek, en büyük ıztıraptır.

Fuzûlî de sevgiliden ayrı düştüğü için, büyük bir ıztırap içerisindedir. Bu ıztırapının büyüklüğünü ifâde için,

ağlarken döktüğü kanlı gözyaşlarının, adeta kan değil, birer ateş kıvılcımı olduğunu söyler.

Arturur eyyâm-ı hicrânun sirişküm hiddetin
Müddet-i eyyâm mey keyfiyetin eyler füzûn

(Senden ayrı olduğum günler, gözyaşım daha sert ve keskin oluyor ve bu tabiîdir ; çünkü günler geçtikçe şarabın keskinliği artar, fazla sarhoş eder.)

Şarabın, yıllandıkça daha keskin ve sarhoş edici oluşu gibi, sevgiliden ayrı oluş zamanı uzadıkça, aşkın ızdırabı ve döktüğü gözyaşları da ziyâdeleşir.

Men garîb ü râh-ı mülk-i vaşî pür-teşvîş ü mekr
Men harîf-i sâde-levh ü dehr pür-nağş-ı füsûn

(Ben gurbete düşmüş adam; visâl mülkünün yolu karışık, hile ile dolu; ben kalbi sâf, hîle bilmez biri; dünya ise büyü yazıları ile dolu.)

Şâir, Bezm-i elestten dünyaya, yâni gurbete düşmüştür. Aşık için asıl vatan yârin bulunduğu yerdir. Bu sebeple, dünya onun için gurbettir.

Şâirin yegâne düşüncesi, gurbet âlemini terk ederek vuslata ermektir. Bunu ister, fakat visâl memleketinin yolu çok karışıktır. Şâirin gönlü saf, buna karşılık, dünya hilelerle doludur.

Dünyanın hileleri, gönlü aldatabilecek geçici ve madî olan güzelliklerdir. Şâir, bu mecâzi güzelliklerden gönlünü tam olarak kurtaramadığı için, vuslata erebilmesinin zor olduğunu da ifâdeye çalışır.

Ol ki yâruñ şeb-i hecrine kıyâmet günü derler
Halk arasında kıyâmet günü olmaz mı hacîl

(Ey sevgilinin ayrılık gecesine kıyâmet günü diyen,
kıyâmet günü halk arasında utanılacak bir duruma düşme
mi?)

Gerçek sevgiliden ayrı olmanın verdiği ızdırabı tat-
mamış olanlar, yâden ayrı oluşu kıyâmet gününe benzetir-
ler.

Fuzûlî nin ayrılık ızdırâbını çektiği sevgili, Tanrı' -
dır. Bu sebeple, ondan ayrı oluşun verdiği ızdırabı kıyamet
gününe benzetmek istemiyor, zirâ bu ayrılığın verdiği ız-
tırâp, kıyâmet gününden daha ziyâdedir.

İşümdür sâye tek yerden yere yüz urmak ol günden
Ki başumdan gidüpdür sâye-i serv-i hırâmânım

(Salınarak yürüyen servinin gölgesi başından gideli
beri, işim gücüm gölge gibi yerden yere yüz vurmaktır.)

Tasavvufta servi vahdettir. Şâir sevgiliden ayrı dü-
şünce, ızdırâba gark olmuştur. Bu ızdırâp ile yüzünü yer-
den yere vurur. Başka bir mânâsı da, sevgiliye kavuşmak
için çeşitli çarelere baş vurmaktır.

Dil yahar dâğ gözüñ fikri ile hecr günü
Bir çerâğ ile mi şahlar gece ol bîmârı

(Gönül, ayrılık günü, gözünü düşünerek dağ yakar,
kendini dağlar, gece, o hastayı bir kandil ile mi muhafa-
za eder?)

Gönül, ayrı olduğu sevgilinin gözünü düşünerek, kendini yakar. Gece olduğu zaman da gözü hatırlatabileceği için mum yakar.

Ne yaharsan oñun ey âteş-i dil vaşl günü
Bize hicrân gecesi şem-i şebistândur bu

(Ey gönül ateşi, kavuşma günü onun okunu niçin yakıyorsun? Bu ok, ayrılık gecesi yatak odamızda yanan bir mumdur.)

Visâl günü, âşık için gündüzdür. Bunun için, Şâir, sevgilinin attığı aşk oklarını, gönlünün yakmamasını ister. Çünkü gönül ateşi, aşk oklarını yakacak kadar şiddetlidir.

O ayrılık okları, aşkın gecesini aydınlatacak ve onunla dertleşecektir.

Kıyâmetde hisâbı olmayanlardandır ol gâfil
Ki fark eyler firâkuñ şâmını şubh-ı kıyâmetden

(Ayrılık gecesini kıyâmet sabahından ayırt eden o gâfil, kıyâmette hesap sorulmayanlardandır.)

Ayrılık gecesi, kıyâmet sabahı kadar korkunçtur. Sevgiliden ayrı düşen âşık için kıyamet kopmuş, nazarında bütün dünya silinmiştir. Bu sebepten dolayı, ayrılık gecesi ile kıyamet sabahının farkı yoktur.

Bunu idrak edemeyenler, birbirinden farklı olduğunu zannedenler deli, yahut hayvandırlar ki, zâten kıyamet gününde onlardan hesap sorulmaz.

Ey Fuzûlî âteş-i âh ile yandurdun meni
Galibâ şandun ki şem'-i külbe-i ahzânunam

(Ey fuzûlî, âh ateşi ile beni yaktın. Galibâ beni hü-
zünlerle dolu kulübenin mumu zannettin.)

Mum, ayrılık gecelerinde dâima yanar. Bu mumu yakan,
âşıkın içinde yanan aşk ateşinin alevidir. Çünkü sevgili-
den ayrı düşen âşık, büyük bir ızdırıp içindedir.

Haçan kim kametünden ayrı seyr-i bûstan etdüm
Koparup 'aşk seylâbiyle mîñ servi revân etdüm

(Senin boy bosundan ayrı olarak ne zaman çiçek bah-
çesine gitsem gözyaşı seli ile bin tane serviye yerinden
koparıp suya veririm; su onu sürükler, götürür.)

Sevgiliden ayrı oluş o kadar ızdırıp vericidir ki, bu
ızdırıpla ağlayan şâirin gözyaşları sel gibi akar. Kamet,
sevgilinin boyudur ve vahdettir. Vahdetten uzak olan âşık
o kadar çok ağlar ki gözyaşı seli, gül bahçesini süsleyen,
maddi bin tane serviye sürükler, götürür.

Bâğa girdüm ser-i kûyun anıp efgân etdüm
Gül görüp yâduñ ile çâk-i giribân etdüm

(Bahçeye girdim; senin diyârını anıp feryâd ettim.
Gül gördüm, seni anarak üstümü başımı paraladım.)

Yârdan ayrı olan şâir, gül bahçesine girince, oradan
daha güzel ve ferahlık verici olan sevgilinin diyârını ha-
tırlayarak, feryâd eder. Zîra sevgilinin bulunduğu yer,
âşıkın vahdete ereceği, ebedî âlemdir.

Zâlim olsan ne 'aceb yoh saña dûzah vehmi
Saña hod yetmeyecekdür senün öz hicrânun

(Zâlim olsan dahi hayret edilmez. Çünkü senin cehennemden korkun yoktur. Cehennem, senden ayrı kalmaktır. Sen ise kendinden ayrılmazsın, o hicran azâbını çekmezsin.)

Aşık için sevgiliden ayrı kalmak zulümdür ve bu zulmü eden de Tanrı'dır. Zîrâ aşık vuslat imkânı vermemiştir.

Zâlimlere verilecek olan cezâ cehennemdir. Zulmeden sevgili cehennem azabı çekmeyecektir. Bir cehennem azabı olan ayrılık ızdırabını çekmeyecektir; çünkü kendisinden ayrı olması mümkün değildir. Bu cehennem azâbını, ancak yârdan ayrı düşen âşık çekecektir.

Yağdun tenimi vaşl günü şem' tek amma
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânun içündür.

(Visal günü tenimi mum gibi yaktım bil ki bu hazırlık ayrılık gecesi içindir.)

Visal günü şâirin madde olan teni yanmış, şâir bu yükten kurtulmuştur. Bu, ayrılık gecesi için bir tedbirdir. Zîra ayrılık gecesi, mumun içindeki fitil gibi olan can yanacaktır.

Vuslat, teni; firak da canı yakar.

Âteş-i berq-i firâkunnâr-ı dûzah tek elîm
Cûr'a-i câm-ı vişâlün âb-ı kevser tek lezîz

(Ayrılığının yıldırımının ateşi cehennem ateşinden daha elem verici, Visâlinin kadehinin bir yudumu, kevser suyundan daha lezzetli.)

Ayrılık ızdırabı cehennem ateşi gibi âşıkı yakar. Vi-sâl, yani sevgiliye kavuşma, kevser gibi lezzetlidir. Kevser cennettir. âşık orada dîdâr-ı illâhîyi görecektir.

Şubhü şâm ü şâmı şubh olmuş menem'âlemde kim
Şâm şem'-i bezm olub ayrıldı menden şubh

(Âlemde sabahı akşam, akşamı sabah olan benim. Zira sevgili, gece meclisimizi aydınlattı, sabah da ayrıldı gitti.)

Sevgili güneşe benzetiliyor. O, geceleri meclise gelince, âşık için gündüz oluyor. Sevgili âşıkın yanından ayrılınca, gündüzler bile gece oluyor.

Fuzûlî rûzigârın tîre gördün şâm-ı hicrânda
Nesîm-i şubh tek horşîd-i rahşandan haber verdün

(Ayrılık gecesinde Fuzûlî'nin hâlini çok karanlık görüp, sabah rûzgârı gibi parlak güneşten haber verdin.)

Sevgiliden ayrı kalınan günler, âşık için karanlık gecedен farksızdır. Bu karanlığı, ancak, güneş gibi olan sevgilinin gelişi aydınlatacaktır.

Ey Fuzûlî şevkden yakduñ tenün rûz-ı vişâl
Nittün ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrân şem'

(Ey Fuzûlî, sevgili ile buluştuğun gün, aşkının ateşi ile vücudunun yaktın. Ey bilgisiz, düşüncesiz niye böyle yaptın? Ayrılık gecesine mum lâzım değil mi?).

Vuslat günü yanacak olan, âşıkın maddî olan tenidir. Her vuslattan sonra da bir ayrılık vardır. Bunu bilen şâir,

kendisini cahillikle suçlar. Çünkü, ayrılık gecesinde ız-
tırıp çekmesi ve bir mum gibi yanması icabeden bir vücud-
da ihtiyaç vardır. Ayrılık ıztırabı ile vücut yok edilmek
suretiyle ancak tekrar vuslata erebilecektir.

Dil oldu tîğ-i firâkuñla şerha şerha velî
Ne sûd çün saña olmadı hâl-i dil meşrûh

(Gönül, ayrılığının kılıcıyla parça parça oldu. Fakat
ne fayda ki hâlini sana şerh edemedi, tafsilatlı olarak
açıklayamadı.)

Şâir, sevgiliye olan duygularını anlatamamanın çare-
sizliği içinde çırpınıırken, sevgiliden ayrı olmanın ne ka-
dar zor bir şey olduğunuda ifâde eder. Ayrılık acısı, bir
kılıç gibi, gönlü parça parça eder.

Gönlün parça parça olması ıztırabı ifade ettiği gibi
mâsivâdan kurtulmadığını da gösterir. Gönül, dağınıklıktan
kurtulunca ancak ilâhî nura vâsıl olabilecektir.

Gün çuhınca saçaram gevher-i eşk encüm tek
Geceler yâduma geldükçe meh-i ruhsârı

(Geceleri, ay gibi parlak yüzü hatırıma geldükçe, gü-
neş doğuncaya kadar, yıldız gibi gözyaşı incisi saçarım.)

Şâir, sevgiliden ayırıldır. Gece olup da onun ay gibi
yüzünü hatırladıkça ağlar.

Nola ağlarsa Fuzûlî ravza-i kûyun görüb
Lâ-cerem giryân olur kılğac vâtan yâdın garîb

(Fuzûlî senin diyârının cennetini görüp ağlarsa hayret
etme. Elbette gurbete düşen vatanını anıp ağlar.)

Aşık için asıl vatan, sevgilinin diyârı, yâni Bezm-i elesttir. Ruhlar, oradan madde âlemine inmiş, tekrar o âleme dönme azmi içindedirler. Madde âlemi, gerçek âşık için gurbettir.

Fuzûlî de asıl vatani hatırladıkça, ondan ayrı olmanın vermiş olduğu ıztırapla ağlar.

II - Ayrılık Ve Onun Verdiği İztıraptan Şikâyet

Hem vişâli urar od cânuma hem hicrânı
Bir 'aceb şem' ile düşdü ser ü kârum bu gece

(Hem kavuşması canıma ateş bırakır, hem ayrılığı. Bu gece isim bir acayip muma düştü.)

Şâir, muma benzeyen sevgiliyle olan durumu ile ilgili olarak şaşkın ve çaresizdir.

Sevgili öyle bir mumdur ki, ona temas etmek, kavuşmak, aşıkı yakar. Aşık onsuz da yapamaz; çünkü bu sefer de ondan ayrı oluşun ızdırabı yakar.

Dâğ-ı dil-sûzu firâkuñ kıldı gün günden füzûn
Nûr-ı mâh efzûn olur hoşşîdden oldukça dûr

(Ayrılığın, yürek yakan yarayı gün geçtikçe artırdı. Ayın, güneşten uzaklaştıkça nuru artar.)

Ayın güneşten ayrıldıkça parlaklığının artması gibi, âşık da sevgiliden uzak kaldıkça, yürek yakan yarası artmaktadır.

Sevgili güneş, ona kavuşmak da vuslata ermektir. Bu âşıkın yegâne arzudur. Güneş olan sevgiliden ayrı kalmak şâir için gittikçe artan bir ıztıraptır ve şâir bu ayrılık ıztırâbından şikâyetçidir.

Diyâr-ı hecrde seyl-i sitemden oldu harâb
Fezâ-yı 'ışkda âbâd gördüğüm gönülüm

(Aşk fezâsında mâ mûr, gamsız gördüğüm gönlüm, ayrılık diyârında zulüm selinden harâb oldu.)

Ruhlar âleminde sevgili ile birlikte olan gönül, dünyaya (anâsır âlemine) inince, ayrılığın verdiği ıztırapla harab olur ki, şâir bu durumdan şikâyetçidir. Çünkü vuslat âleminde hiç bir sıkıntısı olmayan gönül, tekrar sevgiliye kavuşabilmek için büyük mücâdele verecektir.

Firâkuñ odunu gördükçe mum tek eridi
Şebât ü şabrda Fûlâd gördüğün gönlüm

(Sebat ve sabırda çelik gibi metin ve mukavemetli gördüğüm gönlüm, ayrılığın ateşine düşünce mum gibi eridi.)

Aşıkın gönlü her derde tahammül eder, çelik gibi mukavimdir. Fakat bu kadar mukavim olan gönül hakikî sevgilinin ayrılığının yakıcı ateşine tahammül edemez, bir mum gibi erir.

Şâir vuslat istediği için, bu yakıcı ayrılık ateşinden şikâyetçidir; ondan kurtulmak ister.

Fuzûlî ayru düşdün yârdan şabr etmege yer yoh
Düşüp şahrâya efgân edelüm sen ayru men ayru

(Fuzûlî, yârdan ayrı düştün. Artık sabretmeyelim. Sahrâya düşüp, sen ayrı, ben ayrı feryat edelim.)

Sevgiliden ayrı düşmek, bâzen insan tahammülünün üstünde ıztırap verir ve âşıkı feryat ettirir.

Fuzûlî, bu beytinde Mecnûn'u tedâi ettirir. O, nasıl Leylâ'nın aşkıyla çöllere düşüp feryat etmişse, kendisi de mecnûn olup çöllere düşecek hale gelmiştir. Çünkü artık ayrılığa tahammülü kalmamıştır.

Şem' - veş mahrem-i bezm eyledi ol mâh meni
Yakacaktır yine her adına varum bu gece

(O ay yüzlü güzel, beni mum gibi, meclisine mahrem etti. Yine bu gece varım yokum, ayrılık ateşine yanacaktır.)

Şâir, sevgiliyi aya, kendisini de muma benzetir. Ay, mumu gece meclisine davcet etmiştir. Fakat ay gökte ve uzaklardadır; mum da odada ve aydan ayrı olarak yanacaktır.

Bu sebepten dolayı, şâir, çağrıldığı mecliste sevgiliden ayırıldır ve bu ayrı oluş ızdırabının ateşi onu mum gibi yakıp eritecektir.

Beyitte, her ne kadar ayrı oluşu sebebiyle yanmaktan şikâyetçi gibi ise de, aslında memnundur; zîra yanan maddi olan benliğidir. Çünkü maddeden kurtulunca fenâfillâha ermiş olacaktır.

Hicrân ile yanar geceler rişte-i cânım
Rûşen ola ey şem' saña sûz-ı nihânım

(Geceler, canımın ipi (zayıflayan canım), ayrılık derdi ile yanıyor. Ey mum gibi ışık saçan güzel, sana bu gizli yanışam açıklansın, aydınlansın.)

Şâir, her ne kadar şikâyetçi gibi görünüyor ise de vuslata yaklaştığını ifâde ediyor. Canı ayrılık ızdırabından dolayı âdetâ; ipe dönmüş ve bir mum gibi yanmaktadır.

Fenâfillâha erebilmek için ızdırap çekmek ve maddeyi yok etmek lâzımdır. Şâir, beyitte vücûdunun ipe döndüğünü ifade ederken, maddeden kurtulmak üzere olduğunu da anlatmak istiyor.

Sîm-âb-ı sirişk etdi meni garka Fuzûlî
Tâ devr cüdâ kıldı büt-i sîm-berümden

(Ey Fuzûlî, devir beni gümüş göğüslü putumdan (sevgilimden) ayıralı, gözyaşı civası (sîm-âb), beni suda boğdu).

Beyitte bahsi geçen sevgili dünyevî, yâni mecâzi güzeldir. Bu sebepledir ki, "büt-i sîm-ber" teşbihi yapılır.

Şâir tâli'inden yakınıdır; çünkü onu sevgiliden ayırmıştır. Bu ayrılık acısıyla gözlerinden civaya benzer yaşlar dökülmüştür. Dökülen bu göz yaşları, hakiki sevgili için dökülen gözyaşına benzemez; zîra kanlı değil, civa renginde, yani normal gözyaşı rengindedir.

Şifâ-yı vaşl kâdrin hecr ile bîmâr olandan şor
Zülâl-i lâ'ı şevkin teşne-i dîdâr olandan şor

(Visâl şifâsının kadrini, ayrılık ile hasta düşmüş sor. Lâ'le benzeyen dudağın, saf, harâretli iştihakını, sevgiliyi görmeye susamış olandan sor.)

Ayrılık derdi âşıkı hasta eder. Visâlin kadrini de, en iyi bu ayrılık ıztırâbını çekenler bilir.

Nice hüsn ile seni Leylî'ye nisbet kılayum
Bilmeyüp kâdrimi terk-i men-i Mecnûn etdün

(Seni güzellik bakımından nasıl Leylâ'ya benzetirim? Çünkü kâdrimi bilmeyip, ben Mecnûn'u terk ettin.)

Şâir, vefâsız sevgilinin kendisini terk edişinden şikâyetçidir. Kendisini terk ettiği için, güzellik yönünden

Leylâ'ya benzetmek istemiyor. Zîrâ Leylâ'da bu vefâsızlık yoktur.

Güzellik bakımından Leylâ'ya benzetmeyişinin bir sebebi de, Leylâ'nın beşeri güzel olması ve hakikî sevgilinin daha güzel olmasıdır.

Merhem-i vaşlı ile buldu kamu derde devâ
Bu Fuzûlî elem-i hecr ile bîmâr henüz

(Visâlinin merhemi ile her derde deva buldu. Yalnız bu Fuzûlî ayrılık elemi ile hâlâ hasta.)

Sevgili bütün hastalıklara çâre bulmuş, Fuzûlî gibi ayrılık ızdırabı çekenlerin vuslata ermesine müsâade etmiş. Yalnızca Fuzûlî ayrılık derdiyle ızdırap çekmektedir. Bu sebepledir ki şâir, sevgiliye kırılgın ve ondan şikâyetçidir.

Menüm tek hîç kim zâr ü perîşân olmasun yâ Rab
Esîr-i derd-i 'ışk u dâğ-ı hicrân olmasun yâ Rab

(Yâ Rabbi, hiç kimse benim gibi ağlayıp inlemesin, perîşân olmasın, Yâ Rabbi, aşk derdine ve ayrılık yarasına esir olmasın.)

İlk bakışta şâirin, aşk derdinin ve sevgiliden ayrı oluşun zor olduğunu ifade ederek şikâyetçi olduğu sanılıyor.

Mutasavvıfların düşüncesine göre dert ve ayrılık çekmek bir meziyettir; zîrâ bunlar, vahdete götüren merhalelerdir. Şâirin beyitte asıl söylemek istediği, kimsenin aşk yolunda kendi mertebesine erişmemesidir.

Lâle-ruhlar göğsümün çâkine kılmazlar nazar
Hiç bir rahm eylemezler dâğ-ı hicrânım görüb

(Lâle yanaklılar. göğsümün yırtığına bakmazlar. Ayrılık yarasını gördükleri halde hiç merhamet etmezler.)

Ayrılığın verdiği ızdırap âşıkın gönlünü yaralar
parça parça eder; fakat güzeller merhamete gelip de onun
bu derdine çâre bulmazlar.

Bahsi geçen güzeller mecâzî güzellerdir, hakikî sevgilinin ayrılık ızdırabı ile inleyen âşıkın derdine devâ bulmaları mümkün değildir.

Olmadı ol mâha rûşen yandüğüm hicrân günü
Yandüğün şeb tâ seher şem'ün ne bilsün âfitâb

(Ayrılık günü, yandığımdan o ay gibi güzel haberdâr
elmadı. Mumun gece sabaha kadar yandığını güneş ne bilsin.)

Ayrılık, âşıkı, mumun sabahlara kadar yandığı gibi
yakar. Güneşin, mumun yanmasından haberdar olmaması gibi,
sevgili de âşıkın ayrılık ızdırabıyla yandığının farkın-
da değildir. Şâir sevgilinin bu ilgisizliğinden şikâyet-
çidir.

Kâfir ki degül mu'terîf-i nâr-ı cehennem
İmâna gelür âteş-i hicrânunu görgeç

(Cehennem ateşine inanmayan kâfir, senin hicranının
âşıkı nasıl yaktığını görünce imâna gelir, yani cehenne-
min varlığını kabul eder.)

Şâir. ayrılık ızdırâbının ne kadar yakısı olduğunu ifâde için, cehennemın varlığını kabul etmeyen kâfirin bile, ayrılık ızdırâbının âşıkı nasıl yaktığını görünce imâna geldiğini söyler.

Şâir, böylesine şikâyetçi olduğu yakıcı ayrılık ateşine vahdete erebilmek için tahammül etmektedir.

Firâk eyyâmı seyl-âb-ı sirişkünden haber dutmaz
Kıyâmet mâcerâsından gör ol zâlim ne gâfildür

(Kıyâmet mâcerâsından, kıyâmetle sorulacak sorgu sualden, o zâlim bak ne gâfildir ki, ayrılık zamanları dök-tüğüm göz yaşından habersizdir, haberi olsa da aldırma.)

Ayrılık ızdırâbı, kıyâmet gününde çekilen ızdırap kadar cefâ çektirir. Bu büyük ızdırabı artıran bir husus da ayrılığın elem duyulan sevgilinin umursamazlığıdır.

Rahm edüp âşıkunı haşr günü yakmayalar
Ki bu dünyâda esîr-i gam-ı hicrân olmuş

(Merhamet edip, âşıkını mahşer günü cehennem ateşine yakmasınlar. Zîrâ o, bu dünyâda ayrılık gamına esir olmuştur.)

Sevgiliden ayrı düşenlerin, cehenneme atılmalarına gerek yok, çünkü ayrılık ateşiyle zâten yanmışlar; hayat-tayken cehennem azâbı çekmişlerdir.

Çekseler zencir ile gülzâra gitmen kim maña
Sünbül-i zülfün firâkiñdan müşevveşdür dimâğ

(Beni gül bahçesine zincirlerle çekip götürmek isteseler, yine gitmem. Zîrâ sünbüle benzeyen zülfünün ayrılığın-dan, aklım karmakarışıktır.)

Şâir, sevgilinin sümbüle benzeyen zülfünden ayrı düşününce, ne yapacağını sayırır; akli karışır, yani delirir. Zülf aslında vahdeti örten kesrettir. Fakat vahdete er- bilmek için de bu kesretten geçmek gereklidir. Şâir, sevgilinin yüzünü, yani vahdeti örten bu kesretten ayrı düş- tüğü için akli karışmıştır.

Ey firâk-ı leb-i cânân cigerüm hûn etdün
Çihre-i zerdümi hûn-âb ile gül-gûn etdün

(Ey yârin dudağının ayrılığı, benim ciğerimi kan et- tin. Kanlı gözyaşı dökerek, benim aşk elemi ile sararmış yüzümü gül rengine boyadın.)

Mutasavvıflara göre yârin dudağı vahdettir. Yârin du- dağından, yani vahdetten uzak olan şâir, büyük bir ızdırap içindedir. Bu ızdırabı ifâde için de yüzünün sarardığı ve kanlı gözyaşları ile örtüldüğünü söyler.

Beyitte, her ne kadar bir şikâyet var gibi ise de du- rum farklıdır. Kanlı gözyaşı, ilâhi aşk ızdırâbının ifadesi, sarı yüz de kemâl işâretidir. Bunun için, şâir, kemâle er- dim demek istiyor.

Gitdi başuñdan gönül ol serv-ğaddün sâyesi
Ağla kim idbâra tebdîl oldu ikbâlün senün

(Ey gönül, o servi boylunun gölgesi başından gitti. Ağla ki, senin ileriye doğru gidişin (ikbâlin), yerini geri gitmeye terk etti.)

Sevgilinin gölgesinin baştan gitmesi, sevgiliden ayrı düşmek demektir. Bu, vahdetten uzak olmak demektir. Bunun için şâir, gönlüne "ağla" diyor.

Dâğ-ı hicrânun odun benzetmek olmaz dūzaħa
Olmasun kâfir esîr-i dâğ-ı hicrânun senun

(Senin ayrılık yaranın ateşini cehenneme benzetmek olmaz. Kâfir dahi senin ayrılığının yarasına esir olmasın.)

Ayrılık ateşi o kadar yakıcıdır ki cehennem ateşi bile onun yanında hiç kalır. Bu yakıcılığın şiddetini ifâde için, şâir, kâfir bile yakıcı ayrılık yarasına esir olmasın diyor.

Beyitte her ne kadar ayrılık ızdırabından şikâyet var gibiyse de, şâirin asıl demek istediği, kendisinden başkasının bu ateşle yanmamasıdır. Çünkü, bu yakıcı ayrılık ateşi, onu fenâfillâha erdirecek merhalelerden biridir.

Dâğ-ı hicrân ile yanmaktan ciğer kan olsa yeg
Mülk-i dil gam menzili olunca virân olsa yeg

(Ayrılık ateşi ile yanmaktansa, ciğer kan olsun daha iyi olur. Gönül mülkü, gamın konakladığı yer olmaktansa, virân olsun daha iyi olur.)

Yârin (ilâhî sevgilinin) ayrılığı, şâiri o kadar yakmış ve bunaltmış ki, mecâzî aşk ile avunmayı tercih eder hale gelmiş. Bu ızdırâbı çekmektense, Hakk'tan ayrı oluş felâketine râzı olur.

Ƙararupdur tütün tek rûziğârum ol zamandan kim
Tenüm hâşâkine odlar urupdur berğ-i hicrânum

(Ayrılığının yıldırımını, benim çerçöp varlığımı ateşe verdiği zamandan beri, hayâtım duman gibi kararmıştır.)

Ayrılığın verdiği ızdırap o kadar yakıcıdır ki, âdetta bir yıldırım gibi çarpar, her şeyi yakar, âşıkın dünyasını zindana çevirir.

Bu beyitte de daha önceki bazı beyitlerde olduğu gibi, şikâyetten çok bir memnuniyet ifâdesi olduğu düşünülebilir. Çünkü, şâirin istemediği şey, çerçöp gibi görüğü maddî vücudu ve maddî dünyâ ve onun mecâzî güzellikleridir. Bir yıldırım gibi yakıcı olan ayrılık ızdırabı, şâiri bunlardan kurtarmaya vesile olmaktadır. Bunun için, şâirin bu ızdıraptan memnun olduğunu söylemek doğru olur sanıyorum.

Gör ten-i uryân ile ahvâlümü hicrân günü
Var imiş rûz-ı kıyâmet kılma inkâr ey hakîm

(Ayrılık günü, çırçıplak vücüdümün ne ızdıraplar içinde kıvrandığını gör de kıyâmet gününü inkâr etme ey hakîm.)

Yardan ayrı olunan zaman, kıyâmet günü gibidir. Kıyâmet gününde, insanlar nasıl dünya libasından soyunarak orada toplanırsa, Hakk âşığı da yârdan ayrı düştüğünde âdetta çıldırır, uryan gezer.

Hakk âşıkının uryân gezmesi, maddi şeylerden tecrit olması mânâsına da gelir.

Ey Fuzûlî dâğ-ı hicrân ile yanmış gönülümü
Lâle-zâr açsaydı seyr-i lâle-zâr etmez midüm

(Ey Fuzûlî, ayrılık yarası ile yanmış gönülümü, lâle bahçesi açmış, ferahlatmış olsaydı, hiç lâle-zâra gidip orada gezmezmiydin?).

Şâir, ayrılık yarasının verdiği ızdırap içindedir, lâle bahçesi bile onu tesellî etmez, ferahlatmaz.

Dedi ol yâr seher vakti gelem lîk ne sûd
Vakt ma'lûm degül şâm ile birdür seherüm

(O sevgili seher vakti geleyim dedi. Lâkin ne fayda benim için gece ile seher vakti arasında bir fark yok ki.. Gece ile gündüzüm arasında fark olmadığı için, seher vakti ne zamandır bilemiyorum.)

Şâir, gece ile gündüzü bir birine karıştıracak kadar ızdırap içindedir. Sevgiliden ayrı olan âşıkın seheri de gece gibidir.

Bir gün bize sa'âdet-i vaşl etmedün naşîb
Bizden götür nuhûsetün ey tâli'-i zebûn

(Bir gün bizi visâl sa'âdetine eriştirmedin. Ey yenilmiş tâli bizden uğursuzluğunu uzaklaştır.)

Şâirin tâli'i o kadar uğursuzdur ki, bu uğursuzluğu ile şâirin vuslata ermesine de mâni olmaktadır. Bu sebeple şâir ondan şikâyetçidir.

Kaşuñ yayı firâkından hadengün kimi inceldüm
Nice bir çokdürür 'ışkıñ maña zulmün ne gücdür bu

(Yaya benzeyen kaşının ayrılığından, okun gibi inceldim. Aşkın bana daha nasıl zulmünü çektiriyor? Bu ne kadar zordur.)

Hakikî sevgilinin kaşı âşıkın mihrâbıdır, ona secde eder. Bu secde, sevgiliye tapma ve ona gösterilen sevgi

işâretidir. Sevgilinin kasından, dolayısıyla sevgiliden ayrı olmak, o kadar zor ve ıztırap vericidir ki, âşıkî âdeta bir ok gibi inceltir.

Ok gibi incelme maddeden arınma şeklinde de düşünülebilir.

Şeb-i hicrân yanar cânım töker kan çeşm-i giryânım
Uyarur halkı efgânım kara bahtum uyanmaz mı

(Ayrılık gecesi canım yanar. Ağlayan gözüm, kanlı yaş döker. Figân ve feryâdım halkı uyarır. Şu kara bahtım uyanmaz mı?).

Yardan ayrı kalınan geceler, âşıkî öyle bir ıztırap verir, âşık, gözlerinden kanlı yaşlar dökerek, ayrılık acısıyla öyle feryât eder ki, çevrede bulunan bütün halk, hat-ta yaratılmışlar, bu feryatla uyanır.

Şâirin, bahtından şikâyeti var. Bu feryatlarla bütün halk uyanır, fakat kara bahat uyanmaz. Kara baht uyanırsa, yani bahtı yâver giderse, şâir fenâfillâha erebilecektir.

Hicrân gecesin görgeç dûzah elemin bildüm
Kim rûz-ı kıyâmetdür yârũ şeb-i hicrânı

(Ayrılık gecesini görünce, cehennem azâbının nasıl olduğunu bildim. Anladım ki sevgiliden ayrı oluş kıyâmettir.)

Kıyamet günü ve cehennem, insanlar için en büyük ıztı-raptır. Âşık için, sevgiliden ayrı olmak da bir cehennem azâbı ve kıyâmet günü gibidir.

Fuzûlî olmaz imiş mihnet-i firâka müfîd
Bu zevk zikri ki bir vakt yâre hem-dem idüm

(Ey Fuzûlî, yâra hemdem olduğum zamandaki zevk ve sa'âdeti anmak, ayrılık dert ve mihnetini azaltmaz imiş.)

Şâir ayrılık derdinin azalmamasındayakındır. Çünkü hiç bir şey ayrılık derdini azaltmaz; vuslat günlerini anmak bile.

III - Sevgiliden Ayrı Oluşunu Başkalarıyla Kıyaslama

Yetmeyüb vaşlîna sen Leylî-veşûñ bir'ömrdür
Men kimi Mecnun olub şahrâya düşmüş âfitâb

(Güneş, Leylâ'ya benzeyen senin vaslîna erişememiş ve benim gibi Mecnûn olup sahraya düşmüştür.)

Şâir kendisini Mecnûn'a benzetir. Kays ayrı düştüğü Leylâ'yı aramak için çöllere düşer. Onun çöllerde derbeder ve perişan dolaştığını gören ve onun aşkını anlayamayanlar, ona mecnûn (çılgın) derler ve adı öyle kalır.

Fuzûlî aşkının büyüklüğünü ve yârdan ayrı olması sebebiyle duyduğu büyük ızdırabı ifâde için, kendisini, doğu edebiyatındaki büyük aşk hikayesindeki Hakk Âşıkı Mecmuna benzetir.

Leylâ kelimesinde leyl, yani gece vardır. Güneş, gece ile bir arada bulunamaz, ondan ayrı kalacaktır. Güneşin devr-i dâim içerisinde bulunuşunu, Fuzûlî, geceyi araması şeklinde düşünür. Bu sebeple de, güneşi, Mecnûn olmuş, Sevgilinin ayrılığı ile yanan ve onu arayan kendisine benzetir.

Çekme ğurbet'azmine ey sârban maħmil şakin
Kim bu yolda bîm-i ğurbetdendür efgân-ı ceres

(Ey deveci, sakın gurbet yoluna çıkmak için devenin üstündeki mahmili yola çıkarma. Devenin boynundaki çanın feryâdı gurbet korkusundandır.)

Şâir öylesine gurbet (ayrılık) duygusuyla doludur ki, uzak yola (gurbete) çıkan devenin boynundaki çanın sesi de, ona ayrılık ızdırabının verdiği feryat gibi gelir.

Ayrılık ıztırâbı o kadar tahammülü zor bir şeydir ki, çan bile bulunduğu yerden ayrılınca feryat eder.

(Günümüzde, tren sirenenin bir çok insana verdiği gurbet duygusunu hatırlatıyor.)

Ney kimi her dem ki bezm-i vaşluñı yâd eylerem
Tâ nefes vardur kuru cismümde feryâd eylerem

(Senin visâl bezmini ne zaman yâd etsem, kuru cismimde nefes var oldukça, ney gibi feryât ediyorum.)

Bezm-i vasl, Bezm-i elest'tir. Bezm-i elest, Hakk âşıkını varmak istediği asıl vatanıdır. Çünkü, sevgili (Tanrı) ile orada bir arada bulunabilecektir.

Vuslat âleminden ayrı olan şâir, orayı andıkça, kuru cisminde nefes olduğu müddetçe, bir ney gibi feryat edecektir.

Görüp dîvârlarda kûh-ken nakşın demen 'âşık
Menem 'âşık ki dutdum deşt ü terk-i hânüman etdüm

(Duvarlarda Ferhad'ın resmini görüp, ona âşık demeyin. Asıl, çöle çıkıp evini barkını terk eden ben âşıkım.)

Şâirin kâh-ken dediği Ferhad, sevgilisi Şîrin uğruna, külüngüyle dağları delen, aşk hikayesi kahramanı.. Fuzûlî, Ferhad ile kendisini kıyaslar, aşk yolunda kendisini daha üstün bulur. Çünkü Ferhad, yalnızca resim olarak ve evlerin duvarındadır. Halbuki kendisi, ayrılık ıztırabıyla evini barkını terk edip, çöllere düşmüştür. Bunun için, gerçek âşık kendisidir.

Müşg-i Çin âvâre olmuştur vatandaşın men kimi
Hansı şâhuñ bilmezem zülf-i perîşânıñ sever

(Çin miski, benim gibi, vatanından ayrı düşmüş, âvâre olmuştur. Bilmiyorum, hangi güzelin zülfünü sever.)

Misk kokusunun asıl diyârı, bugünkü Çin'in sınırları içinde bulunan Hotan (Türkistan) dır. Dünyanın çeşitli yerlerine buradan gitmektedir. Şâir, miski başka diyarlarda görünce, onunda kendisi gibi ayrı düşüğünü, sevgilisinin aramak için terk-i diyâr ettiğini düşünür.

Misk, Hotan'dan; âşık da asıl vatani olan Elest Bezminden ayrı düşmüştür.

Güzeller devlet-i vaşlın bulup mağrûr olan 'âşık
Neşât-ı vaşldan endûh-ı hicrân olduğun bilmez

(Güzellere kavuşma sa'âdetine erip gurur getiren âşık, kavuşma sevincinden, ayrılık elemi olduğunu bilmiyor.)

Beyitte bahsi geçen âşık, hakikî aşkı bilmeyen, mecâzî güzellere aşık olan kimsedir. Şâirin düşüncesine göre, bu aşık boş şeylerle avunan, aldanan âşıktır.

Mecâzî güzellere kavuşanlar, sevgiliye kavuştum diye fazla sevinip gururlanmamalı; zîrâ sonu ayrılıktır, çünkü onlar hayâlden başka bir şey değildir. Hakiki sevgiliye kavuşanlar sevinmeli. Çünkü onda ayrılık yoktur.

Hâb-ı gafletde gönül vaşldan olduñ mahrûm
Fâze men nâle ile'l-vaşli ve mâ hâbe sivâk

(Ey gönül, gaflet uykusuna dalıp, visâlden mahrûm oldun. Visâle nâil olan kurtuldu, senden başkası hüsrana uğramadı. Şâir, gaflette bulunan kendisinden başka, herkesin visâle erdiğinin farkındadır.)

IV - Âşık ve Sevgili Arasındaki Haberciler

Şabâ kûyunda dil-dâruñ nedür üftâdeler hâli
Bizim yerden gelürsen bir haber ver âşinâlardan

(Ey bahar rüzgârı yârin diyârında âşıkların, düşkün-
lerin hâli nice dir? Bizim yerden geliyorsan, dostlardan
haber ver.)

Sabâ, ayrı olan sevgililer arasında gidip gelen bir habercidir. Sevgiliye haber götürür, ondan haber getirir. Bazen de uzak diyarlarda olan sevgilinin kokusunu getirir.

Sevgilinin diyârı, vahdet âlemidir, orada sevgili ve şairin dostları olan ve vahdete ermiş hak âşıkları vardır. Fuzûlî ayrı düştüğü sevgiliden, onun diyârından ve vusla-
ta erenlerden haber alabilmek için sabâ rüzgârına mürâ-
caat eder.

Ey gül ğamuñda eşk ruñ-ı zerdüm etdi al
Bildürdi ola şûret-i hâlüm şabâ saña

(Ey gül, aşkının derdiyle gözyaşı, sarı yüzümü al ren-
ge boyadı. Gâliba sabâ yeli, benim ne halde olduğumu sana bildirdi.)

Sevgili gül-i ra'nâdır. Gül-i ra'nâ sarı-kırmızı renk-
lidir. Sabâ yeli, sevgiliden ayrı düşen âşkın, aşk ifa-
desi olan sarı yüzünün al renge boyanmış hâlini, güle (sev-
giliye) haber verir. Bundan müteessir olan gül de bu sebep-
le, sarı-kırmızı olur.

Mutasavvıflara göre gül, kesrettir. Bunun içindir ki
beyitte geçen sevgili, mecâzî sevgilidir.

Heçr bîmârı tenüm bâd-ı şabâdan dem-be-dem
Şihhat için şihhat-i ahbârun eylerârzû

(Ayrılık hastası olan benim, bahar rüzgârından iyileşmek için her an haberlerinin sıhhatini ister; yâni senden gelen haberin sahih olmasını ister.)

Sevgiliden ayrı olan âşıkın gönlü, dâima hastadır. Uzak olan sevgiliden, sabâ yeli haber getirir. Gönlün sıhhat bulması için, sabâ yelinin sahih haberler getirmesi gereklidir.

Bana bâd-ı şabâ ol serv-i gül-ruhdan haber vermez
Açılmaz gonca-i bahtum ümîdüm nahli bâr vermez

(Sabâ yeli, o gül yanaklı serviden bana haber vermez. Bahtımın goncası açılmaz, ümidimin fidanı meyve vermez.)

Şâir, sevgiliden ayrı düşmüştür, üstelik vuslat ümidi de yoktur. Çünkü ona vuslat ümidi getirecek olan sabâ da sevgiliden haber getirmez.

Şabâ ağyardan pinhân gamum dil-dâra izhâr et
Habersiz yarumı hâl-i harâbundan haber-dâr et

(Ey bahar rüzgârı, ağyardan gizli olarak, aşk uğrun-da çektiğim ızdırabı yâre açıkla. Benden habersiz olan sevgilimi bu harap hâlimden haberdar et.)

Sevgilisinden ayrı düştüğü için büyük bir ızdırap çeken şâirin acısını dindirmeye yalnızca sabâ vesile olabilir. Çünkü, âşıkın bu perişan ve harap hâlini, ancak bâd-ı sabâ yâre ulaştırarak onun merhametine sebep olabilir.

Ey şabâ rahm et kim ol bî-derd kılmış terk-i cev
Çâre-i derd-i dilüm mevku'f bir i'lâmadur

(O âşıkların derdine kayıtsız kalan güzel, cev ve cefâyı terk etmiş. Ey bahar rüzgârı, bana acı da, ona beni ve benim aşkıma bildir. Bir bildirsen, derdimin çâresi bulundu demektir.)

Sevgilinin cefâ ve cevretmesi, aşık için bir lütuftur. Çünkü bu cev ve cefâ, sevgilinin hem âşıka ilgisini ifâde eder, hem de böylelikle onun maddeden uzaklaşmasına vesile olur. Bu sebepledir ki cefâ çekmek ister.

Sevgilinin ilgisini çekmek ve derdini sevgiliye ulaştırabilmek için, şâir, sabâ yelinden yardım umar.

Gamuñdan şem' tek yandım şabâdan şorma ahvâlüm
Bu ahvâli şeb-i hicrân menümle yâr olandan şor

(Aşk ızdırabı içinde mum gibi yandım. Benim hâlimi sabâ yehine sorma. Bu ahvâlî, ayrılık gecesi benimle yâr olandan sor.)

Ayrılık gecesinde, âşıka dert ortağı olan ve sabaha kadar yanan, mumdur. Onun nasıl yandığını, en iyi mum bilir. Bu sebepte, âşıkın durumunu, ayrılık acısının nasıl olduğunu bilmeyen sabâ yelinden değil mumdun sormak lâzım.

Kıl şabâ gönlüm perişan olduğun cânâna 'arz
Şûret-i hâlin bu vîrân mülkün et sultana 'arz

(Ey bahar rüzgârı, gönlümün perişan olduğunu sevgiliye arz et. Bu vîrân mülkün ne halde olduğunu sultana arz et.)

Sevgiliden ayrı olan âşıkın gönlü perişandır. Aşık, sevgilinin iltifatına mazhar olmak için, gönlünün perişan hâlini sevgiliye arz etmek istiyor. Bunu yaptırabileceği yegâne vasıta da sabâ yelidir, bu yüzden ondan yardım umar.

Nâme vü kâşîd peyâmîylen hoş olmaz hâtırum
Öz lebünden lehce-i güftârũ eyler ârzû

(Mektup ve postacı haberi ile gönlüm hoş olmaz. Senin kendi dudağından söylemiş tarzını ister.)

Sevgiliden ayrı olan âşık, haber getiren postacı ve mektubu değil, haberi, sevgilinin ağzından ister. Hiç bir vâsita onu teselli etmez.

Şâir, postacı ve mektupla, Hakk'ın sıfatı olan, bilvâsita ondan haber veren unsurları kaseder. Haberi bu vasitalardan değil, fenâfillâh ifâdesi olan onun ağzından haber ister.

Ol mâh vişâliyle hoş et bir gece hâlüm
Ey ahter-i tâli' koma boynunda vebâlüm

(Ey tâli yıldızı, beni bir gece o ay gibi güzele kavuştur, beni bahtiyâr et; vebâlim boynunda kalmasın.)

Sevgiliden ayrı düşen âşık, visâl için, tâli yıldızından medet umar, çünkü sevgiliye kavuşmak kolay değildir, tâli yaver giderse vuslata erme ihtimali vardır.

Yerden bulmuş bûy-ı zülfün şuda 'aks-i 'ârızun
Kim yeli bağruna başub şuya göz dikmiş habâb

(Hava kabarcığı, rüzgârdan senin zülfünün kokusunu, suda yanağının aksini gördüğü için, rüzgârı bağına basmış, suya da göz dikmiş.

Bütün kâinat Hakk'ın sıfatıdır. Bu sıfatlar, Hakk âşıklarına, hakiki sevgiliden haber verir. Bu unsurlardan ikisi de rüzgâr ve sudur. Bu sebeptendir ki, su kabarcığı birini bağına basmış, diğetine de göz dikmiştir.

V - Ayrılık İztırabı Ve Kavuşma Arzusu

Żulmet-i hecründe bahmaz şem'e çeşmüm merdümü
Pertev-i ruhsâr-ı pür-envârũ eyler ârzũ

(Senin ayrılığının karanlığında, gözbebeğim muma bakmaz. Senin nurlarla dolu yüzünün aydınlığını ister.)

Sevgiliden ayrı olan aşkın dünyası kararır, her yeri karanlık görür. Onun bu karanlık dünyasını, gece yanan mum aydınlatmaz, çünkü mum maddedir. Şâiri bu karanlıktan kurtararak olan, sevgilinin güneşe benzeyen nurlu yüzüdür.

Şâir, asıl aydınlığı, yani dîdârı arzu etmektedir.

Ṭaleb-gâr-ı vişâlem müjde-i vaşluñ dirîğ etme
Kim ol müjde ferah-baḥş-ı dil-i endûh-gînümdür

(Visâl istiyorum. Bu visâl müjdesini benden esirgeme. Benim gamlı gönlüme ferah veren o müjdedir.

Sevgiliden ayrı olan âşık, ızdırıp içindedir, gönlü gamlıdır. Onun gönlüne bir tek şey ferahlık verir, ayrılıktan dolayı duyduğu ıztıraptan kurtarır. O da vuslat müjdesidir. Şâir sevgiliden bu müjdeyi bekler.

Cân vermeyüm mi ğurbete kim bîm-i ta'neden
Yâd-ı vatan feğâmuma sensüz bahânedür.

(Gurbete can vermeyeyim mi (nasıl vermem)? Senin ayrılığından dolayı feryât etsem, beni kınarlar. Vatani bahâne ederek senin için feryat edebildiğimden, gurbete canımı veriririm.)

Şâir, vatanından, yani vuslat âleminden uzaktadır. Vatandan ayrı olunan yer gurbettir. Âşık, gurbete canını verebileceğini söyler. Çünkü gurbette, vatanını bahane ederek sevgili için feryat edebilmektedir. Eğer doğrudan doğruya Hakk'a tâlip olduğunu söylerse, bunu anlayamayanlar onu kınarlar. Şâir, bunu bildiği için "vatanım" diye feryad eder. Zâten sevgili de o vatandadır.

Şâirin, gurbete canını fedâ edişinin bir sebebi de, canın madde oluşudur.

Yedi gündür ol ayı, görmezem âkum şirâriyle
Nola kılsam Benât-ün-na'ş ile yeksân süreyyâyı

(O ay yüzlü güzeli yedi gündür görmedim. Süreyyâ ile Benât-ün-na'ş'ı (yediler yıldız kümesi) bir birine müsâvi kılsam hayret etmemeli.)

Şâir, yedi gündür sevgiliden ayrıdır, onu görememektedir. Bu ayrılığın verdiği ızdırap o kadar çoktur ki, bu acıyla, feleğin altını üstüne getirmek ister.

Câna yetdüm elem-i hecrûñ ile ey zâlim
Raħm kıl cânuñ için var ise bir dermânũ

(Ey zâlim, ayrılığın alemi ile ölüm haline geldim. Canı tekrar yerine getirecek bir dermanın varsa, acı da canının sadakası olarak, beni ölümden kurtar.)

Şâirin ayrılık ızdırâbindan usandığı görülüyor. Sevgiliden istediği derman maddi ölümdür. Çünkü madden öldüğü zaman fenâfillâha erecektir.

Kılma feyz-i ni' met-i vaşluñ Fuzûlî'den dirîğ
Yokdur özge maqşadı senden seni eyler taleb

(Visâlinin nimetinin feyzini Fuzûlî'den esirgeme.
Başka hiç bir isteği yoktur. Sânden yalnız seni istiyor.

Şâirin istediği tek şey, ayrı düştüğü sevgiliye ka-
vuşmaktır. Bu, onun için en büyük nimettir; çünkü fenâ-
fillâha ermiş olacaktır.

VI - Ayrılık İztırabından Duyulan Zevk

Va'de-i vaşl ile ey gül-ruhlar etmen muztarîb
Mihnet-i hicrân ile âram bulmuş gönlümü

(Ey gül yanaklı dilberler, ayrılık dert ve mihneti ile huzur bulmuş olan gönlümü visâî va'di ile muztarîb etmeyin.)

Şâirin "gül-ruhlar" diye tavsif ettiği güzeller, dünyevî, yani mecâzi güzellerdir. Maddî dünya ile ilgili unsurlar, âşıkların gönüllerini kendilerine bağladıkları nisbette hakikî sevgiliden yani, Tanrı'dan uzaklaştırırlar.

Gerçek âşık, mecâzi olan güzellere aldanmaz. Onun kavuşmak istediği, hakiki güzeldir. Bu sebepledir ki gerçek sevgilinin ayrılığından dolayı ızdırap çeker.

Fuzûlî de ayrılık ızdırabı içindedir ve bu ızdıraptan saâdet duymaktadır. Çünkü, ne kadar fazla ızdırap çekerse, ilâhî güzele o kadar fazla yaklaşacak, neticede de fenâfillâha erecektir.

Öyle mu'tâd olubam âteş-i hicrânuna kim
Görmesem yandurur elbette meni hicrânı

(Ayrılığının ateşine öyle alışmışım ki, o hicrânı görmesem, o ateşten ayrı olsam beni yakar.)

Hakikî aşıkta hicran vardır. Fuzûlî ayrılık ateşine öyle alışmış ki, o ayrılık ateşinden ayrılmak onu yakar. Hatta öldürür. Çünkü ayrılık ateşi, âşıkı vuslata götürecektir; vuslattan mahrum olmak daha yakıcıdır. Şâir de bu sebepledir ki, ayrılık ateşinden uzak kalmak istemez.

‘Âşık oldur kim tamennâ-yı belâ-yı hecr ede
Yahsa . çohdur mihr eden ol mâh-ı tâbandan tama’

(Âşık odur ki ayrılık belâsı ister. Yoksa o parlak aydan muhabbet isteyen bekleyen çoktur.)

Âşık, ayrılık ızdırabı çektikçe aşkı artar. Çekilen bu ızdırap gerçek âşıkı vahdete erdirir. Fuzûlî mecâzi güzellere kapılıp, kendilerini âşık sananlar gibi edegildir. Çünkü onun sevgilisi Tanrı’dır. Sonunda, kavuşacağı gerçek sevgili olduğu için, Fuzûlî ayrılık ızdırâbını ister.

Şem’ -i şâm-ı fûrkatem şubh-ı vişâli neylerem
Tapmışam yanmakta bir hâl özge hâli neylerem

(Ayrılık gecesinin mumuyum; visâl sabâhını neyleyim?
Yanmakta ben bir hâl bulmuşum, başka bir hâli neyleyeyim?)

Ayrılık, âşık için bir gecedir. Bu ayrılık gecesi öyle yakıcıdır ki, âşıkı bir mum gibi yakar. Fuzûlî bir mum gibi yanmayı bir sa’âdet vesilesi kabul eder ve bu halden kurtulmak istemez. Onda dil ile anlatılamayacak bir lezzet bulmuştur.

Şâir geçici bir vuslattansa yanmayı tercih eder; Zîrâ bu yanma, madde olan vücûdun yanmasıdır, onu yok ettiği zaman fenâfillâha erecektir.

Bilse zevkum vaşldan fûrkatde efzûn olduğın
Vaşldan men’üm revâ görmezdi reşkinden rakîb

(Vasldan ziyâde firkatden zevk aldığımı bilse, rakîb hasedinden, beni vasldan men etmeyi revâ görmezdi.)

Aşıklar için, ayrılık derdi çekmek, geçici visâlden iyidir. Çünkü, bu ıztırâba tahammülleri, onların sevgiliye olan aşklarının derecesini göstermektedir. Bu sebeptendir ki, Fuzûlî de ayrılık ıztırâbını sever.

Ġam-ı hecdür kim artar eŖeriyle 'iŖk zevki
ĠalaŖ eylemiŖ Fuzûlî ki viŖâle tâlib olmuŖ

(Ayrılık gamı aşkın hararetini artırır. Fuzûlî, visâli istemekle yanlış hareket etmiş.)

Aşıklar visâlden ziyâde ayrılık tırabından zevk alırlar. Bir önceki beyitte de söylendiği gibi, ayrılık ıztırabına tahammül, sevgiliye olan aşkın derecesini gösterir.

Bu sebeptendir ki, Fuzûlî, vuslattansa ayrılık ıztırabını tercih eder. Ona göre, önce vuslatı istemek bir hatadır.

İhtimâl-i hecr teşviŖine değmez zevk-i vaŖl
VaŖl kim var anda hicrân ihtimâli neylerem

(Visâl zevki ayrılık ihtimâli endişesine değmez. Ayrılık ihtimâli olan visâli neyleyeyim.)

Maddî güzêlin verdiği vaŖl zevki geçicidir; çünkü maddî güzêlin kendisi geçicidir. Her an ayrılma ihtimali ve endişesi olan böyle bir vuslat istenmez.

Böyle bir vuslattansa ayrılık ıztırabı içinde yanmak daha iyidir. Çünkü, âşık, böylelikle ayrılık ihtimâli olmayan gerçek vuslata, yâni fenâfillâha erecektir.

Ŗâir, ancak gerçek sevgilinin vuslatına erdikten sonra ayrılık acısı çekmeyecektir.

Yâri ağıâr ile görmek 'âşıka düşvâr olur
Böyle görmekten esîr-i derd-i hicrân olsa yeg

(Yâri, başkalarıyla berâber görmek, âşıka güç olur.
Böyle görmektense, ayrılık derdine esir olması daha iyidir.)

Ağıâr. gönlü kendine çekebilene mecâzî güzelliklerdir.
Bunun için yâri, yani hakiki sevgiliyi, kesret güzelleri
ile bir arada görmek aşıkta güçtür. Gönlün, mecâzî güzel-
lere kaymasındansa, gerçek sevgilinin ayrılık derdine esir
olması daha iyidir.

Beyti başka şekilde değerlendirmek de mümkün: Sev-
giliyi başkaları ile görmektense, ondan uzak olup ayrılık
ıztırabı çekmek daha iyidir.

Vaşl va' diyle gönül söndürme âhum âteşin
Külbe-i târundan ikrâh etmesüñ hicrân gamı

(Ey gönül visal va'di ile âhımın ateşini söndürme.
Ayrılık gamı, benim karanlık kulübemden ikrâh etmesin.)

Şâir ayrılık gamı istiyor. Daha önce de ifade edil-
diği gibi mutasavvıflarda aslolan, aşk ıztırâbıdır.

Fuzûlî geç selâmet kuşesinden şabr kûyundan
Ferâgat olmayan yerde sefer yegdür ikâmetden

(Ey Fuzûlî, selâmet mahallesinden, şabr kûyundan vaz-
geç. Huzur ve rahat olmayan yerde oturmaktaansa, oradan ay-
rılmak daha iyidir.)

Şâir, huzur ve rahatın olmadığı kesret âleminden ay-
rılmak arzusundadır.

Âşıklar hiç bir zaman selâmet istemezler; çünkü onların istediği şey aşk belâsıdır. Aşk yolunda, aynı noktada durmak istenen şey değildir.

Ey meni mahrûm edüp bezm-i vişâlden müdâm
Gayri hân-ı iltifâtı üzre mihmân eyleyen

(Ey beni visâl meclisinden mahrum edip, başkalarını iltifat sofrasına misâfir eden.)

Zâhiren, şâirin, sevgiliden ayrı kaldığı için, yârin iltifatına mazhar olanları kiskandığı göze çarpar. Beyti, farklı düşünmek de mümkün.

Sevgili, kendisini sevenlere çevrederek, onların aşkını artırır, kendisine daha çok bağlar, dolayısıyla kendisine yaklaştırır.

Bir hadis-i şerife göre, belâların, en şiddetlisi, peygamberler ve Hakk'ı sevenlere gelir. Durum böyle değerlendirildiğinde, şâirin şikâyetinde bir saadet de sezilebilir.

Dahî zevk-i visâl-i dost şevkin istemen menden
Ki men zevk-i vişâli miñnet-i hicrâna degşündüm

(Artık benden sevgilinin visâline karşı hararetli bir aşk beklemeyin. Ben visâl zevkini, ayrılık miñneti ile değıştirdim.)

İlk bakışta şâirin kırıgın, dargın olduğı göze çarpıyor. Bunu başka türlü de yorumlamak mümkün.

Şâir, visal yerine ayrılık miñneti istiyor; ama, istemediğı vuslat, geçici vuslattır. Yani beşeri sevgilinin vuslatıdır istenmeyen. Ayrılık miñneti ister; zirâ ayrılık ıztırâbı çektiğı nisbette gerçek sevgiliye yaklaşacak, ebedî vuslata erecektir.

VII - Visalde Ümitsizlik

Ol gül-i handâni görmek mümkün olsaydı maña
Sen tek ey bülbül gülistâna güzâr etmez midüm

(O gülen, açılan gülü görmek benim için mümkün olsaydı, ey bülbül, ben de senin gibi gül bahçesine gitmez miydim?)

Şâir, güle âşık bülbülü, gül bahçesinde görünce kendi durumunu düşünür. Sevgiliden ayırıldır ve o sevgiliye kavuşma ümidi de yoktur. Güle benzeyen sevgiliyi gül bahçesinde göremeyeceği için oraya gitmez. Gül bahçesi kesret âlemi olduğu için sevgili orada yoktur.

Büküldü kâmetüm hasret yükünden veh ki 'âlemde
Ümîdüm eksilüp her lâza yüz min hasretüm artar.

(Hasret yükünden belim büküldü. Çok yazık ki bu dünyada ümidim eksiliyor, hasretim yüz bir kere fazlalaşıyor.)

Şâir, ayrılık acısı çekerek, sevgiliye hasret kalarak ömrünü geçirmiş, ihtiyarlamış. Bu kadar uzun zaman geçmesine rağmen vuslata erememiş ve buna ümidi de yoktur. Zaman geçtikçe bu hasret ve ayrılık ızdırâbı da artmaktadır.

Bu hasret ve ayrılık ızdırâbının âşıkı olgunlaştırdığını da düşünmek gerek.

Çün maña bir zerre yoh tâb-ı temâşâ-yı cemâl
Men kim ü vaşl etmek ol horsîd-i rahşandan tamar

(Omun cemâlini temâşâyâ zerre kadar kudretim yok. Ben kim, o parlak güneşin visâlini istemek kim?)

Şâir, sevgiliye kavuşmama üzüntü ve ümitsizliği içindedir. Sevgili "horşîd-i rahşân", yâni güneştir, üstelik en parlak hâlinedir. Elbette güneşe bu hâliyle yaklaşılmaz. Sevgilinin bu hâline karşı, âşık bir zerredir.

Şâir, kemâle erememiş olmanın ve henüz kesret içinde bulunduğunun şuurundadır. Ümitsizliği bu sebeptendir.

Mâha çekdüm şeb-i hicrân 'alem-i şu'le-i âh
Âh kim olmadı ol mâh haber-dâr hemuz

(Ayrılık gecesi aya, ah alevinin bayrağını çektim.
Âh ki o ay gibi güzel, benden haberdâr olmadı.)

Ayrılık acısıyla çektiği feryat, göklere yükselir; fakat sevgilinin bundan haberi olmaz. Sevgilinin, göklere çıkan bu feryâdı duymaması, onun âşık olan ilgisizliğinin ifâdesidir. Bunu bilen Fuzûlî, vuslattan ümîdini kesmiştir.

Nezr etmişem firâkuña kim yoç nihâyeti
Nakd-i şirişkümü ki tükenmez hızânedür

(Sonu olmayan firâkına, tükenmez bir olan gözyaşımın parasını adanmışım.)

Firâkın sonu yoktur; zîrâ madde olan gözyaşı döküldüğü müddetçe, visâl mukadder değildir. Maddeden tamamiyle tecrit olamadığını hisseden Fuzûlî'nin vuslat ümidi yoktur.

Dediler gam giderür bâde çoç içtüm sensüz
Gam-ı hicrâna müfîd olmadı ol kan olmuş

(Şarap gam giderir dediler, sensiz çok içtim. Fakat o kan olasıcanın ayrılık gamına faydası olmadı.)

Şâir, beşeri güzellerle, hakiki ksevgiliyi görebilmek için çok şarap içer. Fakat onsuz içilen şarap, ayrılık gamını gidermez. Çünkü içilen şarap madde olan şaraptır; bu yüzden de hakiki sevgiliye kavuşamaz.

Şâirin vuslat ümidi yoktur. Zira içtiği sarap, ona kan, madde olmuştur. Vuslat için maddeden tecrit gereklidir.

Bilmişem bulman vişâlin lîk bu ümid ile
Gâh gâh öz hâtır-ı nâ-şâdumı şâd eylerem

(Yârin visâline eremiyeceğimi biliyorum. Lâkin ara sıra bir ümit ile mahzûn gönlümü şâd ediyorum.)

Şâir, hayatta iken gerçek visâlin olmayacağını bilmektedir. Beyitteki visâl ümidi, tahayyül ettiği visâl ümididir.

Ziyâde gam-zedeem hecr ile hoş ol günler
Ki men bu gam-zedelikden ziyâde hurrem idüm

(Ayrılık içinde çok gamlıyım. Ne güzel günlerdi o günler ki, dertliliğimden daha çok fazla sevinçli ve bahtiyar idim.)

Beyitte, ayrılık ıztırâbı içindeki bir insanın, ümitsizlik içinde, vuslat günlerini anması var.

Cigerüm dâğına merhem bulamadum senden
Nice âh eylemeyüm âh yanupdur cigerüm

(Ciğerimin yarasına senden bir merhem bulamadım. Nasıl ah etmeyeyim ciğerim yanıyor.)

Şâir, ayrılığın ciğerine açtığı yara ile, ümitsizce feryat eder. Çünkü sevgiliden, bu yaraya merhem bulamamıştır. Ona yegâne merhem, yâra vuslattır.

Yâr ile ağyârı hem-dem görmege olsaydı şabr
Terk-i gurbet eyleyüp 'azm-i diyâr etmez midüm

(Eğer, yâr ile başkalarını dost ve arkadaş görmeğe sabredebilseydim, gurbeti terk edip vatanıma dönmez miydim?)

Şâir, gurbette ayrılık ıztırâbı çekmesine rağmen vatanına dönmek istemez. Çünkü sevgilinin başkalarıyla dost olmasına tahammülü yoktur.

Vatan Bezm-i elest'tir. Orada başka âşıklar da vardır. Şâir, sevgiliye o kadar büyük bir aşkla bağlıdır ki onun çevresinde, kendisinden başkası olmasını istemez. Onun bu isteği imkânsız olduğuna göre-çünkü orada başka hem-demler muhakkak olacaktır- şâirin vatana gitme ümîdi de yoktur.

Ser-i kû itleri içre Fuzûlî yoh yerüm
Bes maña mâtem-serâ handan ü bezm-i sûrûr

(Ey Fuzûlî, sevgilinin mahallesinin itleri arasında benim yerim yoktur. Mâtem evi bana yeter. Ben nerede, o neş'e ve sûrûr meclisi nerede?).

Şâir, sevgilinin mahallesinden (vuslat âleminde) ayrı ve mâtem içerisindedir. Sevgilinin, diyarındaki itleri bile âşıklardan üstündür. Şâir, bunun üzüntüsü ve vuslat ümitsizliği içindedir.

VIII - Sevgiliye Yaklaşamamayı Tabiî Bulma

Düşmez çü şâh kurbu Fuzûlî gedâlara
Ol şehden iltifat ne nisbet maña saña

(Ey Fuzûlî, gedâlar pâdişâhlara yaklaşamaz. O şah, sana bana hiç iltifat eder mi?).

Şâir ayrılık ıztırâbı içindedir; fakat bu ayrılığı, sevgili ile kendisi arasındaki mesâfeyi tabiî bulur. Cemiyette de şâh en yüksek, gedâ en alçak mertebededir.

Beyitte geçen şâh, sevgili; gedâ, âşıktır. Ulaşılamayan sevgili, vücûd-ı mutlaktır.

Nola ger şalsa Fuzûlî'ni gam-ı hicrâna çarh
Vaşl eyyâmında ol gâfil iyen mağrûr idi.

(Felek Fuzûlî'yi ayrılık gamına düşürse hayret etmemeli. Çünkü o gafil, visâl günlerinde çok mağrur idi.)

Visâl günlerinde, bezm-i ilâhîde bulunmaktan, gafil âşıka gurur gelmiştir. Gafildir; çünkü feleğin insanın arzularına ters hareket ettiğini düşünmez. Bu sebepten madde âlemine düşmekle cezâsını bulmuştur.

Bundan dolaydır ki, Fuzûlî, yârdan ayrı düşmesini tabiî karşılar.

Ey Fuzûlî hûblar vaşlına eylersen heves
Gûyiya bilmezsen ol vaşl içe hicrân olduğun

(Ey Fuzûlî, güzellere kavuşmaya heves ediyorsun. San-ki, o kavuşma içinde ayrılık olduğunu bilmiyorsun.)

Mecâzî güzellerin visâlinde ayrılık vardır. Çünkü onlar yalnızca görüntüden ibarettir. Geçici oldukları için ayrılık mukadderdir.

Va'de-i vaşlına ol günden ki verdüm gönümü
Men onun bilmez midüm âhır Peşîman olduğın

(Bana visâl va'dedip de, daha ona gönümü verdiğim gün, onun sonradan bu va'dinden pişman olup döneceğini bilmez miydim?).

Mecâzî âşkta muhakkak hicran vardır. Hakikî âşkta visâl sâdece va'dedilir. Va'din yerine getirilmesi için âşıktan beklenen bazı hususlar vardır. Bu icapları yerine getirmek bir hayli zor olduğu için sevgiliye kavuşma ihtimâli de zayıftır.

Vaşluñdan ayru nola kanum tükülse gül gül
Men gül-bün-i belâyem bu faşîdur bahârum

(Visâlınden ayrı kaldığım zamanlar, gül gül kanım dökülse hayret etmeyin. Ben belâ gülünün fidanıyım benim baharım, bu fasıldır.)

Yârdan ayrı oluş bir belâdır ve âşıkı ağlatır. Şâir bunu tabiî karşılar; çünkü kendisi belâ fidanıdır ve bu duruma alışıktır.

Beyitteki "belâ" sözünde tevriye vardır: Bilinen mânâda belâ ve Bezm-i elest'te "evet" mânâsındaki "belâ".

IX - Ayrılık Acısına Tahammül

Hicrânũna taḥammül eden vaşlum bulur
Tûba li menyûsââdeti's-şabru ve's-sebât

(Ayrılığına tahammül eden visâline erişir. Sabır ve sebâtın yardım ettiği insan ne güzel insandır.)

Ayrılık ızdırabı çok güçtür buna tahammül edebilen insan bahtiyar insandır. Visâle ermek için bu ayrılık acısına tahammül gereklidir. Zîrâ âşıkın ayrılık acısına tahammül derecesi, sevgiliye olan aşkının da derecesidir.

Cana başdum gonca-veş peykânũnı ey tâze gül.
Dözmek için hecrũne düzdüm demürden bir gönül

(Ey tâze gül, okunun goncaya benzeyen temrenini câna bastım (bağrıma bastım). Böylece ayrılığına tahammül edebilmek için, demirden bir gönül vücûda getirdim.)

Sevgiliden ayrı düşmek, âşıkı öylesine yakar ki, bu ayrılığı tahammül için, demirden gönül lâzımdır. Hissiz bir gönül lâzımdır.

- AYRILIK - ÖLÜM

Bes ki hicrânũdadur hâsiyyet-i kat -ı hayât
Ol hayât ehline hayrânem ki hicrânũdadur

(Hayata son vermek, senin ayrılığının bir hassasıdır.
Senden ayrı yaşayabilenlere hayranım.)

Şâir, sevgiliden ayrı olup da yaşayabilenlere hayret
eder; çünkü biliyor ki öldürmek, sevgiliden ayrı oluşun
bir hususiyetidir. Sevgiliden ayrı olmak, gerçek âşıkı
öldürür.

Ârzü-yı vaşl-ı cânân cânâ âfetdür gönül
Yâ ta'alluk candan üz yâ vaşl-ı cânândan tama'

(Sevgilinin visâline ermek arzusu cânâ âfettir ey gö-
nül. Ya candan alâkayı kes, yâhut cânâna ermeyi isteme.)

Visâle ermek için candan vazgeçmek lâzımdır; çünkü can
maddedir, ondan kurtulmadıkça fenâfillâha erilmez.

İnsan, maddî hayâta devam ettiği müddetçe sevgiliden
ayrı kalmaya mahkûmdur. Ancak dünya ile alâkalı unsurlardan
tecrit olur, bu arada can maddesinden kurtulursa gerçek
sevgiliye ulaşacak, yani bekaya erecektir.

Hecr şâmında gam etmişdi Fuzûlî kaşd-i cân
Olmasaydı merhametden dem urub gam-hâr şubh

(Ayrılık gecesinde gam, cânâ kasetmişti. Eğer ^{sebabı} sababah
merhamet edip, bana dert ortağı olmasaydı, ölür giderdim.)

Sevgiliden ayrı olmak, âşıkta öylesine büyük bir ız-
tırap verir ki, âşık bu acıdan ölür.

Fuzûlî de böyle bir ıztırap içindedir... Ancak sabah
onun bu pirîşân haline merhamet edip, onun gamına tesellî
olacak kadar sevgiliye benzeyen güneşi gösterir, şâir
de bununla tesellî bularak, ölümden kurtulur.

Görmesem ruhsâr ü kâdd ü çeşm ü lâ'luñ dem-be-dem
'Ömr bir ân bir zamân bir lahza bir dem olmasun

(Eğer senin yüzünü, boy bosunu, gözünü ve lâ'le ben-
zeyen dudağını zaman zaman görmesem; bir an, bir zaman,
bir göz açıp kapayacak müddet, bir nefes dahi yaşayamam.)

Âşık, sevgiliden ayrı olup, onu görmediği zaman ölür.
Diğer bir deyişle, sevgiliden ayrı olmak, onu görmemek,
âşık için ölüm demektir, yaşaması mümkün değildir.

Rûz-ı vaşl ey gün çeküp bir tîğ minnet koyma maña
Yohsa minnetsiz helâk eyler çeb-i hicrân meni

(Ey güneş, visâl günü bir kılıç çekip beni öldür. Sa-
na minnettar olurum. Eğer bunu yapmazsan, hicran gecesi,
beni kendisine minnettar etmeden helâk eder.)

Şâir, ayrılık gecesinin, vuslata ermeden kendisini öl-
dürmesinden korkuyor. Bunun için güneşe (sevgiliye), ken-
disini öldürmesi için yalvarıyor. Çünkü madde olan canı
var olduğu müddetçe vuslat imkânı yoktur.

Âşık için, ayrılık gecesine düşüp ölmektense, sevgi-
linin kılıcı ile ölmek, elbette daha iyidir.

Verse cân yetmese cânâna Fuzûlî ne 'aceb
Her kişi kim sever öz cânı için cânânı

(Sevgiliyi öz canı için seven insanın, can verse bile canana kavuşamamasına, ona yetememesine hayret etmemeli.)

Sevgiliyi, kendi canı için seven, ona kavuşamaz; çünkü, gayesi sevgili değil, kendi canıdır. Beşerî duygularla, aşk için can verse bile, maksadı kendi canı olduğu için, sevgiliye kavuşması mümkün olmaz; hakikî sevgiliden uzak kalır.

Şubha şaldı bu gece şem' kimi katlûmi hecr
Ola kim şubh gelince gele yârum bu gece

(Ayrılık, bu gece, benim mum gibi öldürülmemi, söndürülmemi, sabaha bıraktı. Belki bu gece sabah olunca yârim gelir.)

Ayrılık, âşıkı öldürür. Fakat öldürmeyi bu gece ertelemiş. Bu erteleyiş, belki de yârin, sabah olunca gelip öldürmesi içindir.

Mumun, sabahleyin güneş doğduğunda söndürülmesi gibi, âşık da, ayrılık gecesinde tecelli eden sevgili tarafından öldürülür, yani vahdete erdirilir. Öldürülen, madde olan candır.

Fenâ mülkünde çok 'azm etme ey dil çekme zahmet kim
Bu tedbîr ile def'-i derd-i hicrân eylemek olmaz

(Ey gönül, fenâ mülküne, yâni ölüme gitmek için çok istekli olma. Zîrâ bu tedbîr ve tedâvî ile ayrılık derdinden kurtulmak olmaz.)

Sevgiliden ayrı oluş ıztırabından kurtuluş yoktur. Ölse bile sevecek ve ayrılık ıztırâbı çekecektir.

Derd-i hicrân nâ-tuvân etmiş Fuzûlî hasteni
Yoh mîdur yâ Rab devâ-yı derd-i hicrân eyleyen

(Ayrılık derdi, Fuzûlî hastayı takatsiz kılmıştır. Yâ Rabbi ayrılık derdine derman eden yok mudur?).

Ayrılık derdi ve onun vermiş olduğu ıztırab, âşıkı perişân etmiştir. Bu derdin tek çâresi, tek ilâcı da âşıkın maddesinin ölümüdür.

Bu sebeptendir ki, Fuzûlî, bu ayrılık derdinden bir an önce kurtulmak, visâle ermek ister. Bunun için gerçek sevgili olan Allah'a yalvarır.

Rûz-ı hicrândur sevin ey murg-i rûhum kim bu gün
Bu kafesden men seni elbette âzâd eylerem

(Ayrılık günüdür. Ey ruhumun kuşu sevin. Bu gün ben seni ten kafesinden elbette âzâd eylerim.)

Ayrılık günü o kadar ıztırab vericidir ki, âşıkı öldürür. Hakk âşıkı, bu ölümden saâdet duyar. Zîrâ rûh, madde olan ten kafesinde, âdetâ zorla tutulan bir mahpus-tur; şimdi madde olan ten yok olacak, o da hür kalacaktır. Hür kalan rûhun gideceği yer vuslat âlemidir.

Şükrâne-i vişâlüne cân verdüğüm bu kim
Çoh derd çekmişem ki bu dermâna yetmişem.

{Sana kavuşmamın şükranını ifâde için canımı vermeme sebep şudur. Bu dermana erişmek için çok dert çektim.)

Ayrılık, öylesine ızdırıp verici bir derttir ki, onu tedavi edecek hiç bir maddî ilaç yoktur. Onun yegâne ilacı, yâre vâsıl olmaktır.

Vuslatı istenen sevgili, dünya ile alâkalı, beşerî sevgili değil; hakikî sevgili yâni Allah'tır. Hakikî güzele kavuşabilmek için, maddî olan kşeylerden tecrit olmak lâzımdır. Bu maddî olan unsurlardan birisi de, insan-
da bulunan maddî candır.

Bunun içindir ki, Fuzûlî, ayrılık ızdırabından kurtulmak için bir ilaç olarak gördüğü visal için canını severek verir.

Cânlar verüp senüñ kimi cânâne yetmişem
Raḥm eyle kim yetince saña çâna yetmişem

(Canlar verip, senin gibi bir sevgiliye ermişim. Bana acı, sana erinceye kadar can verecek hâle geldim.)

Ayrı düşülen sevgiliye erebilmek için can vermek gereklidir. Çünkü, maddeden ayrılmadığı müddetçe, âşıkın vuslata ermesine imkân yoktur.

İkinci mısra iki şekilde düşünülebilir:

- a) Sana erişince, hakikî cânâ, yâni ebedî hayata eriştim.
- b) Çok ızdırıp çekerek sana eriştim.

Sevgiliden merhamet isteyişinin bir sebebi de, sevgiliye kavuşmayı yeterli bulmayıp, bekayı istemesidir.

Gamundan başa dün ḥasret eliyle ol kadar urdum
Ki şubḥ olunca mürde cismümi toprağa tapşurdum

(Gece, ayrılık ızdırabı ile başıma o kadar vurdum ki, sabah olunca, artık ölmüş olan cismini toprağa verdim.)

Yârdan ayrı oluşun vermiş olduğu ızdırap aşığı öldürür. Fuzûlî de ayrılık ızdırâbı ile başına o kadar vurur ki madde olan cismini toprağa gömercesine yok eder.

Hâsiluñ evvel gam-ı cânândur âhır terk-i cân
Bu imiş kısmet Fuzûlî hâh ağla hâh gül

(Ey Fuzûlî, dünyâdan eline geçen şey, evvelâ sevgilinin aşkı ve hicrânı, sonra bu aşk ve hicran yüzünden terk edilen cân, yâni ölüp gitmek. Dünyadan kısmetin buymuş ister ağla, ister gül.)

Ruhlar âleminden kesret âlemine , yâni dünyaya inen insan, hakikî güzele, yani Allah'a âşıktır. Asıl vatan olarak kabul edilen ruhlar âlemi ve hakikî güzelden ayrı oluş-âşığı büyük bir ızdırâba düşürür, bu ayrılık ateşi, onu yakar.

Aşığın yegâne isteği, tekrar ilâhî sevgiliye kavuşmak, onun birliğinde yok olmaktır. Sevgiliye kavuşabilmesi için de kendisine verilen maddî candan kurtulması, yani onu öldürmesi lâzımdır.

Fuzûlî, Tanrı'nın, aşıklara revâ gördüğü bu hâli düşünerek, bu hikmete ister ağla, "ister gül" diyor.

Vaşl eyyâmı revân yâra fidâ eylemedün
Ey Fuzûlî gam-ı hicrân ile çıhsun cânun

(Kavuşma günü yâra canını fedâ etmedin. Ey Fuzûlî :
şimdi ayrılık gamı ile canın çıksın.)

Vasl eyyâmı (kavuşma günü), aşıkın sevgili ile bir
arada olduğu gün, yâni Bezm-i elest'tir.

Şâir, kendisine hitab ederek "onun yanındayken canını
fedâ etmedin; şimdi anâsır âlenine düşerek; ondan ayrı ol-
manın ızdırabını çekiyorsun. Buna müstehaksın, bu ızdırap-
la şimdi canın çıksın." diyor.

Şâir, fırsatı kaçırdığı için hayıflanıyor gibiyse de,
asıl istediği de budur. Zîra, vuslata erebilmesi için mad-
de olan candan tecrit olması gerektiğini bilmektedir.

YALNIZLIK TEMASI

Fuzûlî'den çok önce yaşamış olan mutasavvıf şâir
Yunus Emre:

Bir garip ölmüş diyeler soğuk su ile yuyalar
Üç günden sonra duyalar Söyle garip bencileyin

diyerek, gariplik ve yalnızlığın dile getirir.

Yunus Emre'nin bu dörtlüğünde ifâdesini gördüğümüz
bu yalnızlık ve gurbet duygusunu, yine mutasavvifâne ga-
zeller yazan Fuzûlî'nin beyitlerinde de görüyoruz.

Mutasavvıflara göre asıl vatan, sevgilinin diyarıdır
ve hakiki sevgili de Tanrı'dır. Vatandan, yâni ruhlar âle-
minden uzak olan âşık, kendisini gurbette hisseder. Bu se-
beptedir ki, kesret âlemi olarak kabul edilen dünya, gur-
bet diyârıdır. Bu gurbet diyârındaki âşık, sevgiliden ayrı
olduğu ve çevresinde aşkını anlayamayanlar bulunduğu için,
yalnızlık duygusu içerisindedir.

Tam bir dinî terbiye alan ve tasavvufu, şiirlerinde
malzeme olarak çok iyi kullanabilen Fuzûlî, yaşadığı çev-
reyi kuşatan çölün kahır ve yalnızlığını içinde hissetmiş,
bu yalnızlık içinde kendisini iyi dinlemiş, bu beşeri yal-
nızlık duygusu ile mutasavvifâne yalnızlığı mezcederek,
beyitlerinde işlemiştir. Leylî vü Mecnûn mesnevisinde ve
Türkçe divanındaki bâzı beyitlerinde bu yalnızlık duygusu-
nu ifâde edişi, emsalsiz denebilecek güzelliğindedir.

YALNIZLIK

Ne yanar kimse maña âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı şabâden gayrı

(Gönlündeki ateşten başka kimse bana yanmaz. Sabâ yelinden başka kimse kapımı açmaz.)

Şâir öylesine yalnız ve kimsesizdir ki, sabâ rüzgârından başkası kapısını açmaz ve gönlündeki ateşten başka, ona yanan olmaz, acımaz.

Şâiri en anlayabilen ve çektiği ızdırabı bilen, yalnızca gönlünde yanan aşk ateşidir. Çevresinde bulunan kimseler, onun gerçek aşkını anlayamadığı için, şâir kendisini kalabalıklar içinde bile yalnız hisseder.

Şâir diğer insanlardan tecrit olmuş, yalnız başına kalmıştır. Onun bu hâlini anlayabilen olmadığı için çevredekiler de ondan uzak durmaktalar. Yalnızca sabâ yeli bir haberci olarak onun kapısına gelmektedir.

Şâir her ne kadar yalnızlıktan şikâyetçi gibi ise de, aslında bundan saâdet duymaktadır. Çünkü vuslat için, inziva da bir merhaledir.

Dôst bî-pervâ felek bî-rahm ü devrân bî-sükûn
Derd çoğ hem-derd yoğ düşmen kavî tâli' zebûn

(Dost alâkasız, kayıtsız; felek merhametsiz; dünya durmadan dönüyor. Dert çok, dert ortağı yok; düşman kuvvetli, tâli ise yenilmiş, zayıf.)

Şâir, yalnızlık duygusu içindedir. Çünkü, çektiği aşk derdini anlayıp, ona dert ortaklığı edecek kimse yoktur. çevresinde. Bu yetmiyormuş gibi sevgili de lâkayttır.

Bahsi edilen sevgili Tanrı'dır. Onun lâkayt olması, âşıkı vuslata erdirmemesidir. Sevgilinin ilgisizliği yanı sıra aşkın düşmanı çok kuvvetli, buna karşılık tâli'î zayıf ve felek de merhametsizdir.

Şâirin en büyük düşmanı, nefsidir. Çünkü onu vuslat-tan uzak tutan maddî unsurlara bağlanmakta ve dolayısıyla âşıkâ en büyük kötülüğü yapmaktadır.

Şâirin bu sıkıntılarına dünya da lâkayttır ve devr-i dâim içerisindedir.

Eşk ü âhum nefreti kat' etdi ilden ülfetüm
Çizginen çevremde yâ gird-âbdur yâ gird-bâd

(Gözyaşım ve âhım halkı benden nefret ettirdi. Kimse artık benimle görüşüp konuşmuyor. Şimdi etrafımda dönen ya girdap, yahut dönen rüzgârdır.)

Aşk ateşiyle yanan şâir o kadar çok ağlar ki, onu gören ve bu çektiği ızdırabı ve dolayısıyla gözyaşının sebe-bini anlayamayanlar, ondan uzaklaşmaya başlarlar. Bu sebeple şâir yalnızdır.

Şimdi onunla hem-hâl olalan yalnızca bir girdap hâli-ne gelen gözyaşları ve feryatlarıdır.

Yetdi bî-keslûğüm ol gâyete kim çevremde
Kimse yoh çizgine gird-âb-ı belâdan gayrı

(Kimsesizliğim o raddeye geldi ki, etrâfımda belâ girdâbından başka dönüp dolaşan kimse yok.)

Şâir, o kadar yalnız ve çâresizdir ki, etrafında, onu boğacak hâle gelen belâlardan başka bir şey yoktur.

"Belâ" nın bir başka mânası da Bezm-i elest'teki "e-vet" mânâsındaki "belâ" dır. Şâirin çevresinde dönüp dolaşan, bu "belâ" ikrarıdır. Âşık, her şeyle ilgisini kesip, yalnızca Allah'ın birliğini tekrar etmektedir.

Ey Fuzûlî sehdür her gam ki gam-hârı ola
Gam budur kim mende miñ gam var ü bir gam-hâr yok

(Ey Fuzûlî, bir dert ortağı olursa, gam çekmek kolaydır. Fakat asıl gam odur ki, bende bin gam var, bir tâne gam ortağı yok.)

Şâir büyük bir yalnızlık duygusu içindedir; çünki çevresinde kendisini anlayacak, dert ortaklığı yapacak kimse yok. Zâten bu derde ortak olabilecek kimseyi bulması mümkün değildir; zîrâ bu dert aşk derdidir, gizlidir, başkasına anlatılmaz.

Meni ey bâğban mâzûr tut gül-zâr seyrynden
Ki men gül-zâr seyryin külbe-i ahzâna degşürdüm

(Ey bahçevan, beni ma'zûr gör, gül bahçesini dolaşmam. Zîrâ ben, gül bahçesinde dolaşmayı, hüznlerle dolu kulübemde oturmakla değiştirdim.)

Gülzâr kesret âlemidir. Şâir bu madde âleminden uzak kalıp, hüznlerle dolu kulübesine, yâni inzivaya çekilmek

arzusundadır. Bu inzivâda oluş onu hem madde âleminden uzak tutacak hem de çektiği yalnızlık ve çile dolayısıyla vuslat yolunda bir merhale daha kat edecektir.

Ey Fuzûlî il kamu ağıârum oldu yâr için
Sûz-ı dilden gayrı dil-sûz yârum kalmadı

(Ey Fuzûlî, o sevgili uğrunda her kes, her şey bana ağıâr oldu. Benim için içi yanan bir tek dost kaldı o da gönlümün yanışı.)

İlk bakışta, sevgili için herkes şâire düşman olup, ondan uzaklaşmış, onu yalnız bırakmış; şâir gönlündeki ateşle baş başa kalmış gibi gözüküyor. Bu sebeple şâir de üzüntülüdür.

Aslında şâirin anlatmak istediği, madde ve geçici güzelliklerle alâkasını sevgiliye ulaşmak için kestiği ve onları sevmediğidir. Çünkü, gönlü aşk ateşiyle yanmakta ve bu ateş arttıkça sevgiliye daha da yaklaşmaktadır. Bunun için yegâne dostu, gönlünde yanan aşk ateşidir.

Tecerrüd seyrine sâyemden özge bulmadum hem-râh
Tarîk-i 'ışk içinde çohlar ile durdum oturdum

(Aşk yolculuğunda çok kimselerle oturdum kalktım. Bu yolda, bana gölgemden başka yoldaş bulmadım.)

Bu beyitte de yalnızlık söz konusu. Ancak, bu yalnızlık, maddeden tecrit ve aşk yolunda tek olma mânâsındadır. Şâirin anlatmak istediği, hiç bir âşıkın kendi derecesinde olmadığıdır.

Hâli etdüm dil hevâ-yı ihtîlât-ı halkdan
Bezm-i gamdan ney kimi hem-dem maña feryâd bes

(Gönlümü halk ile görüşmek sevdasından başalttım. Halk ile görüşmek, onların arasına karışmak istemiyorum. Gamin işret meclisinde bana arkadaş olarak feryat kâfîdir. Ney de böyledir, onun da arkadaşı feryattır, kimsesi yoktur.)

Şâir, inzivaya çekilerek, yalnız kalıp, kendi ızdırabı ve bu ızdırabın verdiği duygularla yaşamak arzusundadır ve bunu kendisine yeterli bulmaktadır. Çünkü vuslat için bu gereklidir.

Eylemez halvet-serây-ı sırr-ı vahdet mahremi
‘Âşıkı ma‘şukdan ma‘şuku ‘âşıkdan cudâ

(Vahdet sırrının gizli evine girebilen insan, seveni sevilenden; sevileni sevenden ayıramaz.)

Fenâfillâha ermenin merhalelerinden biri inzivadır. Vahdet sırrı insanın içinde olduğu için, asıl inziva insanın kendi içidir. İnsan, ancak orada her türlü maddeden tecrit olabilir ve yalnız kalır.

Yalnızlık içinde kalıp, vahdet sırrına erebilen insan fenâfillâha erdiği için, sevenle sevileni birbirinden tefrik edemez. Zîrâ âşık da ma‘şuk da kendisidir.

Eylemenem seng-i melâmetden kim alub çevremi
Oldu zencîr-i cünûn bir kal‘a-i âhen maña

(Kınama taşları bana te’sir etmez, çünkü çılgınlık zinciri, çevremi bir kale gibi kuşatmıştır.)

Deliler zincire vurulup, tecrit edilir. Şâir de kendisini anlayamayanlar nazarında delidir. Şâir, kendisini ve aşkını anlayamayanlar arasında kendisini yalnız hisseder, fakat kinamalarına aldirış etmez. Zîrâ onu, koruyacak olan delilik zincirinden oluşan demirden bir kalesi vardır.

Hâli etmiş gayrdan zülfün hayâli gönlümü
Nola sâhib-keşf ise bir ömrdür halvet çeker

(Zülfünün hayali gönlümde başkasını bırakmamış, orasını boşaltmış. Gönlüm keşf sâhibi olunca şaşmamalı çünkü bir ömürdür her şeyden elini eteğini çekmiş, bir başına yaşıyor.)

Şâir halvettedir; yâni bütün insanlardan ve kesret sayılan bütün maddî unsurlardan uzak ve yalnızdır. Bu halvet içinde oluş, onu keşf sahibi yapmış, yani kesret içinde vahdeti bulacak hale getirmiştir.

Böylesine yalnızlık içerisinde olan birisinin keşf sâhibi olmasına şaşmamalı.

Gönlümü tenhâlik eylerdi perîşân sînede
Olmasaydı cem' her yanında peykânun görüb

(Yalnızlık, sînemdeki gönlümü perîşân ederdi; eğer her yanında senin oklarının temrenlerini görüp rahatlamasaydı.)

Âşıkın gönlü, ancak aşk ve ızdırapla rahatlar. Sevgilinin okları da aşk ve ızdıraptır. Bu sebeptendir ki şâirin gönlünü yalnızlıktan kurtaran tek şey, yârin, onun gönlüne sapladığı oklardır.

Ey halvetüme şem-i ruhuñdan . birañan nûr
Dîdârũna müştâk idi çeşm-i nîgerânũm

(Ey benim karanlık hücremi yanağının mumu ile aydınlatan sevgili, yoluna dikilen gözlerim, senin dîdârını hararetli bir aşk içinde bekliyordu.)

Şâir, karanlık hücresinde yalnız bekler. Bu hücre, yâni halvet, şâirin kendi kendisiyle başbaşa kaldığı ve murakabede bulunduğu yerdir. Bu halvet-gâhı, ancak sevgilinin nurlu yüzü aydınlatır.

Ġam günü hem-demlerüm ġark oldular gözyaşına
Silmege gözyaşımı bir ġam-güsârũm kalmadı

(Aşk ızdırabı içinde o kadar gözyaşı döktüm ki, arkadaşlarım, dostlarım, benim gözümün yaşı içinde boğuldular. Gözyaşımı silecek bir dert ortağım kalmadı.)

Şâir, aşk ıztırâbı içinde o kadar yalnızdır ki, onu tesellî edecek, gözyaşlarına ortak olup onu silecek hiç kimse yoktur.

Çıhdı cân kimseye izhâr edebilmem derdüm
Nideğũm âñ bu derdũn ne ola dermânı

(Canım çıktı, hâlâ derdimi kimseye açamıyorum. Bilmem ki ne yapayım. Bu derdin dermânı nedir?)

Şâir yalnızlık ıztırabı içindedir ve derdini açabileceği kimsesi yoktur. Çünkü onun derdi ilâhî aşk ıztırâbıdır ve çevresindekiler onun bu aşkını anlayamamaktadırlar.

Şairin derdinin dermanı vuslattır; fakat bunu anlayacak kimse yoktur. Bu yüzden şair yalnızdır.

Barça âfâk ehlinden çekmiş tâ'allûk dâmeniñ
Tâ Fuzûlî hastaya vaşlun temennâdur senün

(Hasta Fuzûlî, sana kavuşmayı temenni ettiğinden beri, dünyada bulunan bütün insanlardan, eşyâdan elini eteğini çekmiştir.)

Şâir, vuslata erebilmek için maddî olan bütün unsurlardan arınmak gerektiğini, bildiği için, insanlardan ve dünya ile ilgili her şeyden tecrit olarak inzivaya çekilmiş. Çünkü, ancak bu yalnızlık ve tecrit onu vahdete erdirecektir.

YALNIZLIK - AYRILIK

Ey Fuzûlî kime sûz-ı dilümi şerh edeyüm
Yoh menüm kimi yanan âteş-i hicrân içre

(Ey Fuzûlî, gönlümün nasıl yandığını kime anlatayım?
Ayrılık ateşi içinde benim gibi yanan yok ki..)

Şâir yalnızlık duygusu içindedir; çünkü kendisi gibi ayrılık ateşi içinde yanan ve dert ortaklığı yapabilecek kimse yoktur çevresinde. Ancak yalnız oluştan şikâyetçi gibi görünüyor ise de bu durumdan memnundur. Çünkü sözlerinin altında yatan bir mânâ da, kimsenin aşk yolunda kendi erdiği mertebeye erememiş olmasıdır.

Munca kim efgânımı ey mâh işitdün geceler
Demedün bir gece kimdür munca efgân eyleyen

(Ey ay yüzlü güzel, geceleri efganımı bu kadar işittin. Bir gece olsun, bu kadar efgan eden kimdir demedin.)

Şâir, sevgilinin ilgisizliğinden yakınırken, yalnızlık ve ayrılık ızdırâbını da dile getirir. Sevgilinin ayrılığı ızdırabı ile yanan âşık feryad eder. Bu feryâdın özellikle geceleri oluşu, yalnızlığın ifâdesidir.

Esîr-i ğurbetüz senden özge âşinâmuz yoh
Ayağun kesme başuñcün bizüm miñnet-serâlardan

(Biz gurbete esiriz, senden başka dostumuz yok. Kendi başın için (başının sadakası olarak) bizim dert ve miñnet evlerimizden ayağını kesme.)

Âşık, Elest Bezmi'nden ayrı olduğu için, yalnızdır ve ayrılık ızdırâbı çeker. Bu yalnızlıktan kurtulmak için, sâkînin mihnet evinden ayak kesmemesini diler. Şâirin, dünya ile alâkalı şeylerden tecrit olduğu ifâdesi var.

"Ayak" kelimesinde tevriye var: "Ayak kesmek" ziyâret etmemek mânâsına geldiği gibi, "ayak" kadeh manâsına da gelir. Sevgilinin ayakla sunduğu şarap, aşk şarabıdır.

Ser-i kûyuñda garîbüz bize bir mûnis yoh
Tâle mâ ânesene'l-çalbu ca'alnâhu fidâk

(Senin diyârında garibiz, yani asıl yerimizden ayrılmışız. Bize yakınlık gösteren, bizi anlayan yok. Kalbe mûnis gelen her şeyi fedâ ettik.)

Şâir maddi âlemi terk etmiş, ebedî âleme gitmiş. Oraya gidebilmek için kalbe mûnis gelen şeyleri de terk etmiştir. Şâir, yine de yalnızlık duygusu içindedir, zîrâ hâlâ sevgiliye kavuşamamıştır.

Geceler encüm sayaram şubha dek
Ey şeb-i hecrüñ maña rûz-ı hisâb

(Geceler sabaha kadar yıldız sayıyorum. Ey güzel, senin ayrılık gecen, benim için hesap (kıyâmet) günüdür.)

Şâirin, geceleri sabaha kadar yıldız sayması, yalnızlığının ve sevgiliden ayrı oluşunun ifâdesidir. Hicran gecesi, âşık için kıyâmet günü kadar zor ve ızdırâp vericidir.

Âşık, geceleri ağlıyor. Döktüğü göz yaşı, yıldız gibidir. Bu ağlayış sabaha kadar sürer. Gözyaşları sabah olunca diner. Çünkü sabah olması, sevgilinin tecellî etmesidir.

Sensiz geceler âh u fegânım meh işitdi
Ey meh sana hem yetdi ola âh u fegânım

(Sensiz geçirdiğim geceler, âh ve figanımı ay işitti. Ey ay yüzlü dilber, âh ve feryâdım sana da ulaşmış olacak.)

Şâir, sevgiliden ayrı ve yalnızdır. Bu ayrılık ıztı-râbı ile öyle feryât eder ki, gökteki aya bile sesi ulaşır.

Aşk ıztırabı ile inleyişini sevgiliye de duyurabildiğini de tahmin ettiğine göre, hakikî sevgiliye, mâmen yakla-sabildiğini de hissediyor.

‘Işk ser-gerdânıyam göğsümde miñ miñ dâğlar
Bir sipîhr-i sâyirem şâbit cemî-i ahterüm

(Aşk ile âvâre dolaşan biriyim, başım dönmüş, kendim-den habersizim. Göğsümde de binlerce yara var. Ben, seyreden bir feleğim. Bütün yıldızlarım, yerinde duran (sâbit) yıldızlardır.)

Şâir, kendisini feleğe benzetir. Göğsündeki yaralar, sâbiteler; kendisi de yürüyen felektir. Felek, aşk ile döner.

Felek ve durmadan dönüş imajı, şâirin, yalnızlık duygusu içerisinde olduğunu hissettiriyor.

SONUÇ

Fuzûlî Farsça divanının mukadimesinde, yaşadığı çevreyi şöyle anlatıyor:

"Burası sultanların gölgesinden uzak ve ahalesinin şuarsuzluğu, idraksizliği yüzünden harap kalmış bir yerdir."

"Burası bir bahçedir ki salınan servileri, sam rüzgârının girdibadları; açılmamış goncaları, mazlûm şehit mezarlarının kubbelерidir. Burası bir zevk meclisidir ki şarabı parçalanmış ciğerlerin kanı, musikisi avare gariplerin iniltileridir. Ne mihnet artıran sahrasında bir rahat rüzgârı esmiş; ne de belâlarla dolu çölünde tozları "gamları" yatıştıracak bir şefkat bulutu ümidi belirmiştir." (4)

Yaşama iklimi böyle olan bir sanatkârın şiirlerinde ölüm, ayrılık ve yalnızlık temalarının kesif surette işlenmesi gayet tabiidir.

Zamanının âlimlerinden olan Fuzûlî, dini bütün bir insandır. Beşerî güzellikler üzerinde durmuş ve burdan da tasavvufî düşünce yoluyla hakikata geçmiştir. Tasavvufu ve onun ıstılahlarını şiir malzemesi olarak gayet ustalıkla kullanmıştır.

Birçok beytinde tesâdüf edilen tasavvufî mânâdaki ölümlü, yahut beşeri ölümü, samimi olarak isteyip istemediği konusu, üstünde dikkatle durulması gereken bir husustur. Zira tasavvufu şiirlerinde ustaca işleyen Fuzûlî'nin, yaşayışının hiç de dervişâne olmadığı biliniyor. Bir Ahmed Yesevî'nin, Yunus Emre'nin, bir Mevlâna'nın yaşama tarzı onda yoktur.

(4): Ali Nihat Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi I, 1985, s. 4-5.

Maddî şeylerden hoşlanmadığı, peşinden koşmadığı da pek söylenemez Şah İsmail'e yazdığı Beng ü Bâde, Kanuni Sultan Süleyman Bağdat'a geldiği zaman, ona ve paşalara sunduğu kasideler, alamadığı maaşı için Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye yazdığı Şikâyetnâme, Fuzûlî'nin hayata sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösteren işaretlerdir.

Hayata bağlı olan Fuzûlî'nin şiirlerinde ölüm temasını tasavvufî mânâda işlemesi, etrafını saran olumsuz atmosfer ve onun verdiği beşerî ölüm düşüncesinden kaçış mıdır, düşünmeğe değer.

Yalnızlık ve ayrılık duyguları da çevresinde sürüp giden cehaletin ve çöl atmosferinin vermiş olduğu duygulardır ki şâir bunları da tasavvufî nazarla işlemiştir.

Fuzûlî'nin şiirleri, bir mutasavvıf dervişin cezbe halindeyken söylediği şeyler değildir. Bir zekâ ve ustalık mahsulüdür. Bu hususu, Farsça divanının mukaddimesinde kendisi de belirtir:

"Öyle zamanlar olmuştur ki gece sabaha kadar uyanıklık zehrini tatmış ve bağrım kanaya kanaya bir mazmunu bulup yazmışım. Sabah olunca diğer şâirlerle tevârûde düştüğümü görüp yazdıklarımı çizmişimdir."

Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, şâir tasavvufu bir "hayat tarzı" olarak yaşamaktan çok, tasavvufî düşünceyi şiirlerinde "yönlendirici unsur", ona dair malzemeyi de estetik unsur olarak kullanmıştır.

FUZÖLİ' DE ÖLÜM TEMİ

Mutasavvıfların düşüncesine göre gerçek varlık tek- tir ve bu tek varlık Allah tır. Hiç bir şey yokken Allah vardı. Allah, gayb âleminde gizli bir define gibiydi. Kendi güzelliğinin bilinmesini diledi ve adem yâni hiç- lik, yokluk denizine yaratıcı rûhuyla baktı, orada kendi- sini gördü. İşte, birer hayâlden ibaret olan yaratılmış- lar böyle var oldu.

Bu yaratılanlar içinde bedenine ilâhî ruh üflenen, in- sandır.

Yaratılışın sırrı, bir hadis-i kudsîde, "Ben gizli bir hazine idim; bilinmeyi istedim, bilinmek için halkı ya- rattım." şeklinde ifâde edilir.

Bu kudsî hadise istinaden ve "Her şeyin kıymeti, zıd- dı ile bilinir." düşüncesinden hareketle, mutasavvıflar, Tanrının insanları kendisinin bilinmesi için yarattığı düşüncesindedirler. Tanrı, insanları yaratırken, ilâhî rûh da vermiştir.

İnsanda hem ilâhî bir özellik, hem de mecâzî bir var- lık vardır. Bu varlık, hayâlden başka bir şey değildir.

İnsanda, ilâhî vasıflar olan "varlık", "güzellik" ve "iyilik" ile, bunların zıddı olan "hiçlik", "çirkinlik" ve "kötülük" bir arada bulunmaktadır.

İnsan, kendisindeki ilâhî unsurları muhafaza edip, "kötülük", "çirkinlik" ve "hiçlik"i yok ederse, yalnızca ilâhî varlık kalmış olur ki, bu da insanın fenâtilâha er- mesi demektir.

FAYDALANILAN ESERLER

- Banarlı, Nihat Sami ; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1971.
- Hacıeminoğlu, Doç. Dr. Necmettin; Fuzulî, Toker Yayınları İstanbul 1972
- İpekten, Doç. Dr. Haluk; Nâilî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986
- İpekten, Doç. Dr. Haluk; Doç. Dr. Mustafa İsen, Doç. Dr. Recep Toparlı, Doç. Dr. Naci Okan, Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey, Tezkiirelere göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- İz, Mâhir; Tasavvuf, Rahle Yayınları, İstanbul 1969.
- Kabaklı, Ahmet; Türk Edebiyatı, Türkiye Yayınevi İstanbul 1967
- Kocatürk, Vasfi Mahir; Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi İstanbul 1964.
- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar Ankara Üniversitesi Basımevi 1966
- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat; İslam Ansiklopedisi, Fuzûli maddesi
- Levend, Agâh Sırrı; Divan Edebiyatı, Enderun Kitapevi İstanbul 1980
- Levend, Agâh Sırrı; Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1962
- Necatigil, Behçet; Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul 1967
- Tanpınar, A. Hamdi; Edebiyat Üzerine Makaleler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969
- Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihat; Fuzulî Divanı Şerhi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985
- Timurtaş, Prof. Dr. Faruk Kadri; Bâkî Divanından Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1987